

ปรัชญา ฝ่าย โยคะ

หรือ

โยคคู่ตรของมหามนิปัตัญชลี

เล่มที่ ๒

โดย

ศาสตราจารย์สวามี สัตยานันท์ ปุรี

ประกาศโดย

คณะธรรมมาศกรม

๓๐๘ ถนนพระสุเมรุ พระนคร

สงวนลิขสิทธิ์

พ. ศ. ๒๔๘๐

๑.๒๕

กรมศิลปากร
[Handwritten signature]

(นายสังวรณ์ มัชฌิมบุระ)

สำเนา

หอสมุด
เฉลิมพระเกียรติฯ

สตง
[unclear]

๕๐๐ ม. พ. ๒๕๐๐

ปรัชญา ฝ่าย โยคะ

หรือ

โยคสูตรของมหาบัณฑิตเบ็ชดี

เล่มที่ ๒

โดย

ศาสตราจารย์สวามิ สัตยานันท ปูรี

บรรณาธิการโดย

คณะบรรณาธิการ

๓๐๘ ถนนพระสุเมรุ พระนคร

สงวนลิขสิทธิ์

ราคา 4.50 บาท

Handwritten signature in Thai script.

(นายสังวรณ รัชนิมบุระ)

พิมพ์ขึ้น

โดย

อุปการ

ของ

นายเคงเหลียน สบุญเรือง

กรมศิลปากร

๒๓

๒๓

สารบัญ

ศคียบาท	กล่าวด้วยอิทธิบาท	หน้า ๓๕๕
จตุคตบาท	กล่าวด้วยไถวจัตย	" ๕๘๓
	ศัพทตฺติ	" ๗๐๘

ยกท^๑ ๓๒ หน้า ๕๒๓ แยกเป็นหน้า ๕๓๑ เรื่อยไปจนถึง
ยกท^๑ ๒๕ หน้า ๗๕๖ แยกเป็นหน้า ๗๕๘

ปาตัญชิต

โยคสูตร

ตติย บาท

กล่าวด้วย

วิภิกิ หรือ อธิบาย

ธรรม ๒ ประการ ซึ่งบังคับบุคคลไม่ให้ออกไป
 ด้แดนโลกุตตรธรรมได้นั้น คือ กายกรรม กับ จิตต-
 ธรรม ธรรมแห่งกายและธรรมแห่งจิตตทั้ง ๒ นั้น
 แหะระ ย่อมเป็นเหตุฉะฉานทำให้บุคคลคิดขงอยู่ใน
 โลกียธรรม โดยคอยค้อมไม่ให้ออกใจที่จะหัน
 หลังกลับไปสู่โลกุตตรธรรม ซึ่งเมื่อดภาพที่แท้ของ
 บุคคลได้ เหตุนี้ ก่อนที่ท่านโยคจะก้าวไปสู่เขตต์
 แดนแห่งโลกุตตรธรรมได้นั้น ท่านจึงจำเป็นอย่างยิ่ง
 ที่จะต้องกำจัดกรรม ๒ ประการนี้เสีย ให้ดับลงอย่าง
 ดสนิทก่อน ในโยคสูตรเล่มที่ ๑ ได้อธิบายชี้แจงถึง

หัตถ์ดำเนินโยคะ ซึ่งเป็นไปในการกำจัดอำนาจแห่ง
 กายกรรมมาแต่ในเดิมนั้นจะได้บรรยายถึงหัตถ์
 ดำเนินโยคะ อันเป็นไปเพื่อกำจัดอำนาจแห่งจิต-
 กรรม ซึ่งจะนำไปสู่เขตต์แดนแห่งโตกุตตรกรรมใน
 ชั้นต่อไป.

ได้กล่าวมาแล้วว่า โยคะนั้นย่อมประกอบขึ้น
 ด้วยองค์ ๘ คือ ยม, นิยม, อาตนะ, ปาณายาม,
 ปรัศยาหาร, ชารณา, ขยายและดำริ. ในระวาง
 องค์ ๘ เหล่านี้ เราสามารถเห็นได้แต่ว่า ยมกับ
 นิยม บังถึงความบริสุทธิ์ทางกายกรรมและจิต-
 กรรม. ส่วนอาตนะ, ปาณายาม และปรัศยาหาร
 เป็นไปในการกำจัดอำนาจแห่งกายกรรม. หรืออีก
 นัยหนึ่ง ตั้งแต่ยมถึงปรัศยาหาร นับว่ายัง
 คิดอยู่ในชั้นภายนอกแห่งโตกุตตรกรรม ก็เป็น
 เพียงแต่การเตรียมตัวพร้อม เพื่อให้มีสมรรถภาพ
 ในการก้าวไปสู่ชั้นภายในแห่งโตกุตตรกรรมต่อไป

คำแปล :— ธารณา (ย่อมเป็น) ของจิตต์ อัน

จำกัดอยู่ด้วยเทศะ

คำอธิบาย :— อำนาจอันยิ่งใหญ่ของจิตต์ ซึ่งนับ
ว่าเป็นเครื่องขัดขวางอย่างร้ายแรง ในการบรรลุ
ถึงความดำเร็จในทางโตกัยธรรมกัตต์ หรือในทาง
โตกุตตรกัตต์ มีอยู่ดังนี้คือ จิตต์ไม่ใคร่จะตั้งอยู่ใน
อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งใดตลอดเวลาดาวาน ๆ. กล่าว
คือ จิตต์ มีปกติเปลี่ยนอารมณ์อยู่เด่มอ หรืออ๊ก
นัยหนึ่ง เราไม่สามารถที่จะบังคับให้จิตต์ตั้งอยู่ใน
อารมณ์อันเดียวใดก็ตามปรารถนาของเรา. ผดจากนั้น
กัตต์คือ เมื่อใดจิตต์ถอนตัวออกจากอารมณ์ใดอารมณ์
หนึ่งเด่ว ความเอาใจได้ในอารมณ์นั้นในขณะนั้น
ก็ย่อมอ่อนดงตามทันที สันมุติว่าถ้าอารมณ์นั้นเป็น
อารมณ์ที่ดี ก็แปลว่าความเอาใจได้ในความดีก็ดง
ดน้อยดงตามด้วย. อันผู้ที่ม่ใจเด้อนดอยอยู่เด่มอ
ดงนี้ ย่อมไม่สามารถที่จะทำงานอันใดใดดี ทงนก็

เพราะจิตต์ของเขำไม่ด่ำมำรทคงอยู่ในเร่อง ๆ เด็ยวได้
ศตอดเวदनำนนเอง. บรรคคควำมพยำม, ควำม
อุตด่ำหะไนกัจการท่งหตย จิ่งคองถคณ้อยตงตำม
ควย. และท่ำให้กัจการท่เขำตงมื่อกระทำนัน คอง
เด็อมก่ำตงเดะเด็ยผดไป ตงนัเป็นอภท. ไนทำนอง
เด็ยวคณัน เมือทำนโยคเรมบ่ำเพญโยคระ: ถ่ำทำนไม่
ด่ำมำรทคงจิตต์ใจไนทงโยคระได้ย่ำงแผ่วเน้มนคง
ไนเวดำนำนนคก ทำนจจะคองเคินทงห่ำงเหินออก
ไปจกทงแห่งโยคระเป็นเน้มนอน. นระพณ กำนบงคค
จิตต์ให้คงอยู่ในอำนณคคอำนณหน่งคคศตอดเวดำน
นำน ๆ จิ่งนบจ่ำเป็นกำนจ่ำเป็นด่ำหริบผู้บกรกรรม
โยคระย่ำงยวคยงท่เด็ยว และทงนบจ่ำเป็นบรคค
ชนเรกท่จจะนำปได้ผดขำงหนำย่ำงด่ำคญอ๊กควย.

อน่ง อำนณท่ทำนโยคจจะคองบงคคจิตต์ให้คง
อย่นัน จจะคองเป็นอำนณชะนคคท่ไม่เป็นไปไนทง
โลกัยธรรม. อ๊กประกำรหน่ง กำนท่เรำไม่ด่ำมำรค

ตั้งจิตต์ในโลกุตตรธรรมได้นั้น ก็เพราะมีเหตุอยู่
 ว่าโลกียธรรมได้เห็นขจรังจิตต์ไว้ให้ของอยู่ในโลกีย-
 ธรรมนั้นเอง. ฉะนั้น ก่อนที่ท่านโยคีจะตั้งจิตต์ไว้ใน
 โลกุตตรธรรมได้นั้น ท่านจึงต้องถอนหรือพรากจิตต์
 ออกจากบรรดาโลกียธรรมเสียก่อน. ดังได้กล่าว
 มาแล้วในเล่มที่ ๑ การกระทำเช่นนี้ ท่านสามารถ
 กระทำได้โดยอาศัยปรัศยาหารเป็นปฏิภาณ. เมื่อ
 ท่านได้ถอนหรือพรากจิตต์ออกจากโลกียธรรมได้
 แล้ว หนคือไปยึดถือ ท่านจะต้องตั้งจิตต์ไว้ใน
 อารมณที่บังถึงโลกุตตรธรรมโดยตรง. อารมณ
 ซึ่งจิตต์จะต้องตั้งอยู่นั้น ถ้าจะกล่าวอีกด้านหนึ่ง
 ก็คือที่คงหรือ เทชะ ของจิตตนนเทชว ในขณะ
 จิตต์ถอนตัวออกจากโลกียารมณได้แล้ว แต่ตั้งอยู่
 ในเทชะที่บังถึงโลกุตตรธรรมดังกล่าวมานี้ จิตต์จะไม่
 ข้ำเดือดเหตยวแต่ไปในเขตต์แดนแห่งอารมณอื่น ๆ
 อีก กล่าวคือ ท่านโยคีได้ตั้งจิตต์ไว้ในบริเวณแห่ง

เทศะใด จิตต์จะถูกจำกคให้คำรงอยู่ณะเพาะในบริเวณ
แห่งเทศะนั้นคตอดเวดถำ ความจำกคของจิตต์ใน
เทศะใดเทศะหนึ่งคถำวคยวฤคหรีอชทศบถ ก็คคือ ใดแก ฐารณ
นเอง.

เพราะณะนั้น ในอนคตบพจจะเกิดมบพพหำคชคชว
เทศะผำยโยคระซึ่งจิตต์จะคองคตม่นอยนพ หมำยถง
อะไรเดำ? เพหำหำคความเชำใจในบพพหำชอน เรำจะ
คองนพคตบเขำโยหพพคชคชว ในคองนพคตบคยว
คอกบวคชคชวหนึ่ง บริเวณคอง ๑ ซึ่งคองอยู่ในคอก
บวคชคชว ๑ คคือเทศะผำยโยคระ ซึ่งทำนโยคจกคอง
มกคจิตต์ให้คองอยู่ครำยเพหำทำนโยคคประคคจะคอง
ไว้. แต่ควำในการคองจิตต์คองถำวคยวฤคหรีอชทศบถ ทำนโยคจะ
คองคองคองโดยถำคคชคชว กถำวคคือ ทำนจะคองคอง
จิตต์ไว้คอกที่ ๑ กอนเดำว คคือไปคอกที่ ๒, คอก

ที่ ๓ ๆ โดยลำดับกันไปเช่นนี้ จนถึงคอกที่ ๖.*

เมื่อท่านโยคี มีศีลบรรณภาพสมบูรณ์เพียงพอที่
จะบังคับจิตต์ให้คงอยู่ที่เทศะใดเทศะหนึ่งใดชัดเจน ก็
เป็นอันว่า ท่านได้ก้าวไปสู่ขั้นต่อไปอีกชั้นหนึ่ง คือ
ชฺยาน หรือ ฉาน. เหตุนี้ ท่านปรคณฺฐติ จึงได้แนะ
นำลักษณะแห่งฉานไว้ โยคีสูตรต่อไป นี้ คือ :-

สูตร :- ทตฺร ปฺรตฺยโยกิตานตา ชฺยานมฺ [๒]

คำแปล :- ใน (เทศะ) นั้น ความเป็นเอกฉันท์
ของอารมณ์หรือปัจจัย (ที่นกออยู่) คือ
ฉาน.

* เทศะ แห่งการตั้งจิตต์เหล่านี้ ควรเข้าใจว่าเป็นเทศะฝ่ายนิภาช-
โยคะ ตั้งแต่ ยม จนถึง ปรีตยาหาร นับว่าเป็นหลักสำคัญซึ่ง
แพร่หลายอยู่เกือบทุก ๆ นิภาช ที่ได้อุบัติขึ้นในดินแดนของอินเดีย.
แต่ว่าเมื่อ ปรีตยาหาร สำเร็จลงแล้ว ผู้บริกรรมจะต้องตั้งจิตต์ไว้
ในขั้นไหนต่อไปนั้นสุดแล้วแต่ที่นิภาชนั้นจะชี้แจงให้. ละเพราะเหตุ
นี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงระเบียบการตั้งที่นิภาช โยคะได้ดำเนินอยู่จน
ถึงทุกวันนี้.

คำอธิบาย:— ตกษณะแรกแห่งการตั้งจิต หรือ
ธารณา ในแต่ละใดแต่ละหนึ่งนั้น มีหกข้ออยู่ว่า เรา
ต้องมีเจตนาอย่างสมบูรณ์ และทั้งจะต้องกำหนดรู้
โดยแน่นอนด้วยว่า เราได้ตั้งจิตไว้นั้นแน่แท้. ถ้า
เราจะพิจารณาถึงตกษณะดังกล่าวนี้ โดยท่องถ้อยคำ
หลักแห่งจิตตศาสตร์ ก็จะได้ปรากฏได้ว่า ในชั้นธารณา
นั้น เรามีความดำเนินอยู่ถึง ๒ ดัง กล่าวคือ
๑) ตัวเราเองผู้ตั้งจิต (และ ๒) อารมณ์หรือปัจจัย
ซึ่งจิตตตั้งอยู่ นั้นแหละ ย่อมต้องให้เห็นชัดกันว่า
ในธารณา กระแสแห่งความดำเนิน ได้ดำเนินไปใน
ทาง ๒ ด้าย จึงเป็นอนุชาตให้เข้าใจได้อย่างชัดเจนว่า
ในธารณา ผู้ตั้งจิตกับปัจจัยหรืออารมณ์ซึ่งจิตตตั้ง
อยู่นั้น ต่างยังแยกกันอยู่เป็นคนละฐาน. ความเป็น
เอกฉันทในระวางผู้ตั้งจิต กับที่ตั้งของจิต ยังมี
ได้ประคองฐานขึ้นอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น ท่านโยคีผู้
ซึ่งยังดำรงอยู่ในภูมิแห่งธารณา จึงไม่สามารถที่จะ

ทุกประการ จนถึงความดำนึกในตัวตน ก็ย่อมจะ
ดับศูนย์หายไปอย่างสนิท. จิตต์กับโลกุตตรกรรม
ต่างดำเนินไปเป็นเอกฉันท์ โดยทำให้รู้ว่ามีอันรุ่งโรจน์
แห่งโลกุตตรกรรม ค่อย ๆ ต้องแต่งปรากฏชัด
กระจ่างแจ่มชัดโดยลำดับกาล.

ถึงกระนั้น ตามความจริง ในภูมิแห่งฌานตั้งว่า
ถ้าจะพิจารณาพิจารณาให้ดูกัน อย่างละเอียดละเอียดจริง ๆ
แล้วก็จะปรากฏว่า กระจกแห่งตนยังมีได้ตั้งไป คือ
ยังซ่อนอยู่ในกระจกแห่งโลกุตตรกรรมอย่างมัว ๆ
อุปมาเหมือนแม่น้ำ ๒ สาย ถึงกระแต่แม่น้ำจะไหลมา
รวมเป็นสายเดียวกัน แต่มีกระแต่ไหลไปเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันแต่ก็จริง แต่เพราะที่รวมแห่งแม่น้ำ ๒
สายนั้น เราสามารถพิจารณาเห็นได้ว่า กระจกไหน
เป็นของแม่น้ำสายไหน. ทั้งนี้เพราะว่า ฌนที่รวมแห่ง
แม่น้ำ ๒ สายนั้นถึงจะมีความเป็นเอกฉันทกันแต่ก็จริง
อยู่ แต่กระแต่ทั้ง ๒ สายนั้นยังมีตั้งจำกติดอยู่ในตัวของ

มัน ถึงไม่ชัดทีเดียวก็พอมันแนวทางให้พิจารณาเห็น
ได้. ฉันทักดิ์ ฉานเป็นเดิมอนอย่างที่รวมณที่ซึ่ง
กระแต่แห่งคนได้รวมเข้ากับกระแต่แห่งโลกุตตรธรรม
นั้น. ฉะนั้น ถึงในฉานจะมีความเป็นเอกฉันทระวาง
ตนกับโลกุตตร เด่วก็จริงอยู่ แต่ความดำนึกอย่าง
มัว ๆ ในตัวคนยังมีอยู่ ก็ยังมีได้กับคุ่นัยหายไป
โลกุตตรอย่างสนิททีเดียว. แต่ฉว่า เมื่อท่านโยคได้
บรรลุดถึงภมีแห่งฉมาธิเด่ว อากรรแห่งความแยกตน
ออกอย่างมัว ๆ เช่นนี้ ก็จักดับคุ่นัยหายไปอย่างสนิท
ทันที. เพื่อจะไห้มีความหมายในว่องนเด่นชัดช้นอก
ท่านปคัญชติจึงได้แนะนำถึงภณะแห่งฉมาธิไว้ในสูตร
ต่อไปนี้คือ:—

สูตร:— ตเทวารุตมาตฺรนิรฺภาสํ สุวรูปคฺุณฺย-
มิว สฺมาธิะ [๓]

คำแปล:— โอภาสณะเพาะอรรถของ (อารมณ์ซึ่ง
จิตตั้งอยู่) นั้น อันเป็นประดุจจะ

เต็มมืออย่างภูมิที่ศูนย์จากความสำนึกในตัวตน
 แค่อ้างไว้ด้วยโอภาสณะเพาะอรรถรส ที่แผ่
 กระจายมาจากโลกุตระอารมณ์เท่านั้น. ภูมิตั้ง
 แหงคือสมาธิ เป็นภูมิที่ศูนย์จากปวงรูปการแห่ง
 ตน, ปราศจากอาการธรรมทุก ๆ ประการ แต่ยอม
 เต็มเปี่ยมไปด้วยโอภาสแห่งอรรถรสของอารมณ์ที่
 ท่านโยคีได้ตั้งจิตไว้ในขณะนั้น.
 บดิน ๕ ปัญหาอีกอย่างหนึ่งแทรกเข้ามาทันทีว่า
 สมาธิภูมิ เป็นภูมิที่ปราศจากคนที่เดียวหรือ? ปัญหา
 นี้ เราตอบได้โดยอาศัยแนวความคิดที่ซับซ้อนอยู่ในตัว
 ผู้ตรนเอง. กล่าวคือ ในเมื่อผู้ตรทำใจได้ตัวใจว่า
 ภูมิสมาธิ เป็นภูมิซึ่งเบนประดจจะตั้งว่าศูนย์จากคน:
 ณที่หม่อมท่านั่งเกิดอยู่ขอหนึ่ง คือท่านมิได้กล่าว
 โดยเด็ดขาดว่า สมาธิเป็นภูมิที่ปราศจากคนที่เดียว.
 ความจริงในสมาธิภูมิ คนกับโลกุตระไม่มีส่วนใด
 ส่วนหนึ่งที่จะพึงแยกออกจากกันได้. คือว่า ในสมาธิ

คนกับโลกุตตร ย่อมกลายเป็นดังเดียวกันไป. ตาม
ธรรมดาเรามักมองเห็นคนว่าเป็นสิ่งที่แตกต่างไปจาก
โลกุตตร เราจึงต้องเพ่งถึงโลกุตตร เพื่อจะขจัดเสียซึ่ง
โลกียะที่เรานึกเอาว่าเป็นเครื่องผูกมัดตน. แต่เมื่อเรา
ได้บรรลุถึงภูมิแห่งสมาธิแล้ว เราจะกลับเห็นว่า ความ
จริงโลกุตตรคือตนนั่นเอง หรือว่าคนคือโลกุตตรนั้น
เอง. ฉะนั้น ตามแนวความเห็นฝ่ายโลกียะ สมาธิภูมิ
จึงเป็นประจักษ์จะตั้งว่าเป็นทศนัยจากตน แต่ทว่าตาม
ความจริงเป็นภูมิที่นับว่าเป็นคนนั่นเอง. เหตุฉนั้นแหละ
ท่านจึงได้ใช้คำว่า เป็นประจักษ์จะตั้งว่า ทรงเพื่อ
แสดงให้เห็นว่า ตามโลกียนัย เป็นภูมิที่คั่นนัยจากรูป
การแห่งตน แต่ตามโลกุตตรนัย เป็นภูมิที่ไม่มีส่วน
ใดนอกจากตน คือเป็นภูมิซึ่งโลกุตตรกับคนกลายเป็น
เป็นดังเดียวกันไป.

เพื่อจะสำรวจหาความเข้าใจในเรื่องนี้ให้กระชับชัด
ซึ้งอีก ขอยกตัวอย่างมาดำรงค์สักข้อหนึ่ง. สมมุติว่า

ในความฝันเราฝันไปว่า เราได้ถูกผูกมัดจำจองอยู่
 แต่เมื่อตื่นขึ้นแล้วกลับเห็นว่า เราหาได้เป็นผูกมัด
 มัดจำจองประการใดไม่. เรายังเป็นผู้มีอิสระอยู่
 ตามเดิม. ตอนนั้นขอให้สังเกตว่า ความฝันนั้นที่ถูก
 ผูกมัดนั้นได้ดับไปอย่างฉับพลันแล้ว. คนที่ปรากฏอยู่คือ
 คนที่มีอิสระ. ฉะนั้น ความหมายแห่งความฝัน ความ
 ฝันจึงเป็นภพซึ่งปราศจากตน (ตามที่เราได้ฝันไป คน
 ที่ติดถูกผูกมัด) แต่ถึงกล่าวตามแนวแห่งความ
 ฝันหรือความจริง ความฝันเป็นภพซึ่งอาศัยคนที่มี
 อิสระเป็นทศวง. ฉะนั้นได้ดังนี้แหละ.

ดังนั้น ขาวณา, ฉานและธรรมาธิ จึงนับว่าเป็นชั้น
 ตำดับที่จะนำไปสู่เขตแดนแห่งโลกุตระภูมิโดยตรง
 ทันที. ชั้นที่ ๓ นี้เมื่อรวบรวมกันเข้าแล้ว ท่านได้
 จำกัคคาณะเพาะไว้อีกคำหนึ่ง. ทั้งนี้ โดยเห็นแก่ความ
 สะดวกในการอธิบายต่อไปข้างหน้า. ท่านปตัญจติ
 จึงได้แนะนำคำนี้ไว้ในสูตรต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— ทูรยเมกทูร สัมมะ [๔]

คำแปล:— สามชั้นรวมกันเข้า คือ สังฆม.

คำอธิบาย:— คำว่า สัมมะ ถ้าแปลตามรูปศัพท์ก็ได้อความว่า ความบังคับหรือดำรวมโดยสัมบูรณ์ แต่ในเรื่องโยคะ ท่านได้ใช้คำนี้เป็นคำเฉพาะมาแต่คือได้แก่ชาธนา, ฌานและสมาธิ สามชั้นรวมกันเข้า. เช่นตัวอย่างสมาธิในโยคี. ก่อนแก้สมาธิในโยคี จะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องทรงชาธนาในโยคีเสียก่อน แลวจึงตั้งฌาน แลวจึงต่อไปจึงจะเกิดสมาธิในโยคีขึ้นได้ เมื่อตั้งสมาธิในโยคีขึ้นได้อย่างสัมบูรณ์แล้ว ก็เป็นอันว่า ท่านโยคีได้ผ่านชั้น ๓ ชั้นนั้น ๆ มาแล้ว โดยลำดับ คือชั้นแห่งชาธนา ชั้นแห่งฌาน และชั้นแห่งสมาธิ หรือถ้าจะกล่าวอีกจำนวนหนึ่งก็คือ ท่านโยคีได้ผ่านสังฆมในโยคีมาแต่แล้วก็ได้.

บัดนี้ จะกล่าวถึงผล ซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมสังฆมดังกล่าวไป ทั้งนี้เพื่อจะแนะนำให้ท่านโยคีเข้า

ใจอย่างตระหนักแน่ชัดอีกว่า ดั่งยมนั้นจะนำท่านไป
ได้แก่ไหนแน่ ท่านปศุญชติ จึงได้ชี้แจงถึงผลแห่ง
ดั่งยมนั้นไว้ในเหตสูตรต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— ตชชยาค ปรัชญาโลกะ [๕]

คำแปล:— จากหัชชนะแห่ง (สังยม) นั้น (จะ
บรรลุถึง) บัญญาโลก*

คำอธิบาย:— เมื่อดั่งยมในเทศะใดเทศะหนึ่ง ได้เกิดม
ขึ้นแต่อย่างมั่นคง ก็เป็นอันว่า ทุก ๆ ส่วนของเทศะ
นั้น ย่อมจะปรากฏประจักษ์ชัดขึ้นแก่ปัญญาจักษ
ของท่านโยคี โดยไม่มีผู้คนใดสามารถหลบหนีไป
จากภัยตาหรือกำบังภัยตาของท่านผู้นั้นไว้ได้อีก
นั่นคือท่านผู้ตั้งดั่งยมย่อมมีความรู้จบในเทศะนั้น ๆ
เป็นแน่แท้ ซึ่งต่อให้เห็นว่า อาศัยดั่งยมเป็นปทัฏฐาน
ท่านโยคีย่อมบรรลุถึงปัญญาญาณ อันเป็นการก้าว

* ขอให้เทียบดูกับหลักฝ่ายพระพุทธศาสนา ซึ่งได้วางลำดับขั้นไว้
ดังนี้ คือ สีส (เทียบกับขมและนิม) สมธิ และปัญญา.

หน้าในชั้นต่อไป เพื่อจะค้นหาความเข้าใจในเรื่องนี้ให้
กระชับยิ่งขึ้นอีก ขอให้พิจารณาดูความเป็นไปอย่าง
ธรรมดาของเราเอง เราพยายามแสวงหาความรู้
ในวิชาต่าง ๆ หตายเป็นนิตย์ ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีใคร
สักคนหนึ่ง ซึ่งกล้ารับประกันได้ว่า เขาเป็นผู้มีความ
รู้จบในแผนกวิชาหนึ่ง ๆ ทั้งนี้ก็มาเกิดอยู่อย่างเด่นชัด
แต่ว่า บริเวณแห่งวิชาแผนกที่เขากำลังแสวงหา
อยู่นั้น ยังไม่ประจักษ์ชัดจนแก่เขาอย่างถนัดแน่น
เอง ส่วนใดที่ยังซ่อนเร้นจากสายตาของเขาอยู่ เขา
ยอมเป็นฆาตกรรมความรู้ในสิ่งนั้น หรืออีกนัยหนึ่ง
จิตต์ของเขา ยังไม่จับอยู่ที่บริเวณแห่งวิชาแผนกนั้น
อย่างท่องถ้วน เขาจึงยังไม่มีความรู้จบดังนี้ แต่ที่ว่า
ผู้ซึ่งมีตั้งยมตงมันอยู่แต่ไว้ในเทศะใด ๆ ส่วนของ
เทศะนั้น จะปรากฏประจักษ์ขึ้นโดยไม่มีส่วนใดปิด
บังอยู่อีกแม้แต่น้อยหนึ่ง จึงเป็นที่เข้าใจกันอยู่ว่า
ท่านผู้นั้นไม่ขาดความรู้ในเทศะนั้นแม้แต่ประการใด

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ท่านย่อมบรรลุดังความรู้
 จบในเทคนั้น โดยมีพักต้องส่งตั้งก็ได้ อาศัยเหตุ
 การณ์ธรรมดาดังว่า เป็นเกณฑ์พิจารณา พอที่
 จะเห็นได้ว่า เมื่อสัมมรรคภาพในตั้งยมเกิดมีขึ้นแล้ว
 อย่างสัมบูรณ์ สัมมรรคภาพนั้นจะนำท่านผู้เป็นโยคี
 ไปสู่แดนแห่งปัญญาโลกในขั้นต่อไป.

ส่วนเรื่องโลกุตตรธรรมนั้นแล้ว จะได้แปลกแตกต่าง
 ออกไปจากหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ เพราะ
 เหตุที่เรายังคิดของดินรียอยู่ในโลกียธรรม เราจึง
 มองไม่เห็นโลกุตตรธรรม ถึงกระนั้นก็ดี บางคราว
 บางสมัย รัศมีแห่งโลกุตตรธรรม ก็ยังฉายออกมา
 ทางด้านโลกียะบ้างก็มี ดูรัศมีแห่งพระอาทิตย์ ซึ่ง
 ถูกก้อนเมฆกำบังอยู่ ถ้ามารดต้องแสงดูพื้นดินได้
 บ้างฉะนั้น แต่กว่า รัศมีนั้นจะมีใช้รัศมีที่ชัดเจน มีใช้
 รัศมีที่สมบูรณ์ของพระอาทิตย์ ทั้งนี้เพราะสายตา
 ของเรายังถูกก้อนเมฆกำบังอยู่ ถ้าหากเราถ้ามารด

ดวงผันไปจากอำนาจแห่งก้อนเมฆ แล้วแต่เข้าไปสู่
แดนแห่งพระอาทิตย์ได้ เราก็จะเห็นรัศมีที่ต้มบุรณ
ของพระอาทิตย์เช่นเคยได้ทันที ในทำนองเดียวกัน
อาศัยตั้งยมเป็นปทัฏฐฐาน เมื่อเราดวงผันไปจากแดน
แห่งโลกียภูมิเข้าไปสู่แดนโลกุตตรได้แล้ว รัศมีอัน
รุ่งโรจน์แห่งโลกุตตรภูมิ จึงจะปรากฏประจักษ์แก่
เราอย่างสุดได้ได้.

อนึ่ง เมื่อก่อนโยคต์นำมาตั้งตั้งยมได้แต่อย่าง
มั่นคง นำต่อไปซึ่งหน้าคือ การนำตั้งยมนั้น
มาใช้ในทางที่ควรตามปรารถนาได้ถึงความประสงค์.
ฉะนั้น การบริกรรมตั้งยมนั้นต่อไปของท่านผู้เป็น
โยคีนี่จะดำเนินไปโดยประการใดบ้าง ท่านปศัญชติ
จึงได้ชี้แจงไว้ในเนอสุตตรต่อไปอีก คือ :-

สุตตร :- ศตย ภูมิษุ วินิโยคะ [๖]

คำแปล :- การนำมาใช้แห่ง (ตั้ง ยม) นั้น (เป็น
ไป) ในเหล่าภูมิ.

คำอธิบาย :— สัมมรรถภาพในการตั้งตั้งยม เป็น
 เต็มมืออย่างเครื่องอุปกรณชนิดหนึ่ง ซึ่งเราจะต้อง
 นำมาใช้เพื่อแสวงหาผลตามที่เราระสงค์. ถ้าเรา
 ขาดความรู้ในการนำมาใช้ ก็เป็นอันว่า ถึงเราเตรียม
 พร้อมอยู่ด้วยเครื่องอุปกรณแต่ก็จริง แต่เครื่อง
 อุปกรณนั้นหาได้ช่วยผลประการใดให้ไม่. ฉะนั้น
 ปัญหาจึงมีอยู่ว่า เมื่อสัมมรรถภาพเช่นนี้ได้เกิดขึ้น
 แล้ว ท่านโยคีจะนำสัมมรรถภาพนั้นมาใช้โดยวิธีใด
 จึงจะบรรลุดังจุดหมายฝ่ายโยคะได้. เป็นความจริง
 อยุ่อย่างตระหนักแน่ทีเดียว ที่ไม่มีใครสามารถ
 กระโดดขึ้นไปสู่แดนแห่งโลกุตระภูมิได้ในครั้งเดียว
 เราจำเป็นจะต้องค่อย ๆ ก้าวขึ้นไปทีละขั้น ๆ โดย
 ผ่านภูมิหลายชั้นในระวางทางที่จะขึ้นไป. ฉะนั้น เมื่อ
 โยคีมีสัมมรรถภาพในการตั้งตั้งยมได้อย่างดี ท่าน
 จะต้องนำตั้งตั้งยมนั้นมาตั้งตั้งตามภูมิฝ่ายโยคะโดย
 ลำดับขั้น.

หน้า ๑๘๑) นิรพิชต์มาริศจึงนับว่าเป็นชนดุ้สุดท้าย ซึ่งโยค
 ต่สามารถจะบรรลุถึงได้โดยอาศัยสมาบัติเป็นเครื่องนำ.
 แต่ว่าดีมาริภมิเหต่านี มีใช้ฐานะที่เราจะนึกเพ่ง
 คังจิตต์เอาได้. นั่นเป็นแต่เพียงสภาพซึ่งปรากฏประ-
 วัจกษณในการดำเนินทางไปสู่โลกุตตรธรรม. ขอ
 กถาวโดยพิศดารนัยอีกสักหน่อย. ในการดำเนินมรรค
 ที่จะนำสู่โลกุตตรธรรมนั้น โยคจำเป็นจะต้องคัง
 ดังยมตามเทศะต่าง ๆ. เมื่อกำหนดตั้งยมชนแล้ว
 ด้ภาพทจะเกิดขึ้นตามเทศะนั้น ๆ ก็คือดีมาริชนเอง
 เช่นว่า เมื่อเรากังจิตต์ในบทเรียน เอกกคคาในบท
 เรียนนหนักยมจะเกิดมชตาม. ความจริง, เอกก-
 คคามิไซดังที่เราเพ่งหรือคังจิตต์. ดังที่เราเพ่งหรือคัง
 จิตต์นั้นใดแก่บทเรียน เมื่อจิตต์ใดตั้งชนแล้ว ด้ภาพ
 ซึ่งเกิดขึ้นณบคณหนักคือเอกกคคา. ฉนั้นใดกัด้ เมื่อ
 โยคได้คังตั้งยมตามเทศะต่าง ๆ ที่ฝ่ายโยคะได้กำหนด
 ไว้แล้ว ด้ภาพทจะเกิดมชจากการคังตั้งยมชน คือ

ตมาธิ. ส่วนประเภทแห่งตมาธินี้ ๆ เด่า ก็ย่อมจะ
แตกต่างกันไปตามประเภทหรือความแตกต่างแห่งเทศะ
เหล่านั้นเอง.

ปัญหาจึงมีอยู่ว่า เทศะหรือภูมิซึ่งท่านโยคีจะ
ต้องนำตั้งยมมาใช้ให้ได้แก่อะไรเด่า ข้อนี้จะได้อธิบาย
พิจารณาต่อไป.

ภูมิหรือเทศะ ซึ่งท่านโยคีจะตั้งตั้งยมตั้งนั้น
ได้แก่ดอกบัว ๖ ดอกที่โตงดงามมาแต่ในศตวรรษที่ ๗๐
แห่ง บาทที่ ๑ (เล่ม ๑ หน้า ๑๓๗). ความจริงดอก
บัวเหล่านี้เป็นทั้งชาติ & ชาติ คือ ปกติ, ฮาโป,
เคโซ, วาย และ ฮากากิ. ฉะนั้น ความนัยของหนังสือ
การตั้งตั้งยมในทั้งชาติเหล่านี้ได้ ย่อมช่วยให้
บังคับอำนาจแห่งชาติ & ประการนี้โดยดวย. อนึ่ง
เนื่องจากโลกหรือโลกียธรรม ย่อมเป็นประมวต
แห่งชาติ & เหล่านี้ ฉะนั้น การบังคับชาติทั้ง & ได้
จึงเป็นอันนำไปถึงการบังคับซึ่งโลกหรือโลกียธรรม

ได้ออกแห่งหนึ่งด้วย. เมื่อเป็นดังนี้ ก็เป็นอันว่าโยคีผู้
 ดำรงตนตั้งตั้งขมณที่ตงแห่งธาตุใดแล้ว ย่อมไม่ถูก
 ครอบงวนหรือเบียดเบียนพดวยอำนาจธาตุทั้งหลาย โดย
 ประการใดอีกต่อไป.

อนึ่ง ฝ่ายโยคีได้บัญญัติคำณะเพาะแห่งดอกบัว
 ทั้ง ๗ ดอกนั้นไว้ ตามนัยดังต่อไปนี้ คือ

ดอกที่ ๑ มีชื่อจากตใจว่า "มุตตาร" เป็นที่ตง
 แห่งปถวิธาตุ.

ดอกที่ ๒ มีชื่อจากตใจว่า "ถวัชชฐาน" เป็นที่
 ตงแห่งอาไปธาตุ.

ดอกที่ ๓ มีชื่อจากตใจว่า "มณปุระ" เป็นที่ตง
 แห่งเตโชธาตุ.

ดอกที่ ๔ มีชื่อจากตใจว่า "อนาหตะ" เป็นที่ตง
 แห่งวายุธาตุ.

ดอกที่ ๕ มีชื่อจากตใจว่า "วิคฺฐ" เป็นที่ตง
 แห่งอากาศธาตุ.

อาการคล้ายคลึงกันกับดอกบัว ๔ ดอก คือจุ่มค
 ตัวหนึ่งกำลังเดินนอนอยู่ โดยทำอาการเวียนรอบ ๆ
 เหมือนอย่างรูปดอกบัว เหตุนี้แหละท่านจึงตั้งมุขิต
 ดักษณะแห่งมูตาธารไว้ตามรูปแห่งดอกบัว ๔ กัดบ.
 ปุถุชนไม่สามารที่จะรู้จักต่ออาการเช่นนี้ได้. ผู้ซึ่ง
 มกายกรรมและจิตกรรมบริสุทธิแล้วและพร้อมทั้งมี
 ความสามารถในการตั้งตั้งยมได้แต่อย่างมั่นคง จึง
 จะได้รับความสำเร็จเช่นอันใด. เมื่อความรู้จักชนิด
 นี้ได้เกิดขึ้นบนเครื่องตั้งญาณแล้ว ในลำดับชั้น
 ต่อไปจะเกิดมัจฉิตรรกต์มาขึ้นทันที.

เมื่อโยคีได้บรรลถึงตัวรรกต์มาขึ้นแล้ว ท่าน
 จะรู้จักเขมอิมใน โดฤกฏบริบิตอย่างหาที่เปรียบมิได้
 บรรดาอาการแห่งบิตชนเป็นภายนอก จะปรากฏ
 ประจักษ์เช่นตาม. ทนหนบิตทางโตกียะจะมีอุปมา
 เหมือนอย่างว่าแสงหิ่งห้อย ในท่ามกลางแสงพระ
 อาทิตยต์ด่งแล้ว ๆ ดวงรวมกัน.

ในขณะที่ถือนั่งยมนำไปตั้งที่ดอกธวาริษฐาน
 นั้น ท่านโยคีจะรู้สึกว่ อาการจุกจิกกำลังเค้นเค้น
 ขึ้นไปอย่างคดไปคดมา (ดูรูปในเล่มที่ ๑) เหมือน
 อาการงูเดอย จนไปถึงคอกที่หมายอยู่. เมื่อถึงที่
 นั้นแล้ว อาการจุกจิกนั้นจะเปลี่ยนทางไปสู่คอกบัว ๑
 กัดตามรูปที่ได้อัดลงไว้แล้ว. ครั้นตั้งตั้งยมนที่
 นั้นได้สมประสงค์แล้ว ก็เป็นอันวางธวาริษนั้นต่อไป คือ
 ธวาริษจะเกิดขึ้นทันที.

ในคณนี้ ท่านโยคีจะประกอบไปด้วยอิทธิฤทธิ์
 หหลายประการ เช่นความสามารถในการแสดงสุนทร-
 พจน์ ความวิเศษในธรรมศาสตร์ทั้งหลายโดยไม่ต้อง
 อาศัยคำหรือตำราหรือการเรียนรู้, ความคงอยู่แห่ง
 ความเบ้หน้่ม, ความเบ้เด่นห้แห่งหญิงทั้งหลาย
 และถ้าผู้บำเพ็ญโยคะเป็นศีลพิเศษจะเป็นที่รักใคร่บูชา
 ของบุรุษทั้งหลายในฐานะเป็นมารดา ทงนก็เพราะ
 ในคณนี้ภาวะอันสูงสูดในกายพิเศษจะปรากฏประจักษ์

ขึ้นแก่ผู้บำเพ็ญอย่างสมบูรณ์. ภาวะอันสูงสุดนี้ในบรรดา
เพศคือดำมีภาพ เพราะฉะนั้น โยคีจะกตายเป็นที่
ค้นหาของหญิงที่เข้ามาใกล้ทันที ส่วนภาวะอันสูง
สุดในสัตว์เพศ คือมาตุภาพเล่า ก็จะทำให้บุรุษที่เข้า
มาใกล้มองเห็นสัตว์นั้นดำรงอยู่ในฐานะเป็นมารดา
ของเขาทันทีเหมือนกัน เป็นต้น.

ในทำนองนี้ โยคีจะต้องนำตั้งยมมาตงตงที่ดอก
มณีประ ครั้นแล้วจะเกิดสมาธิ คือ ดำนั้นทสมาธิ.

อิทธิฤทธิ์ซึ่งจะเกิดขึ้นในตอนนั้น คือความสามารถ
ในการมองเห็นสิ่งทั้งหลายที่อยู่ใต้พิภพหรือกำบังแม่
ที่อยู่ใต้ดิน, ความสามารถในการพิจารณาวิญญาณของตน
เข้าไปในร่างกายของคนอื่นสัตว์อื่น เป็นต้น.

ขั้นต่อไป คือ การนำตั้งยมมาตงตงที่ดอก อนาหตะ
ซึ่งจะทำให้เกิดสมาธิ ที่เรียกว่า อัสมิตา.

อิทธิฤทธิ์ในขั้นนี้อยู่ดังนี้ คือสมรรถภาพใน
การมองเห็นสิ่งของในระยะไกล, ได้ยินเสียงไกล,

สัมมรรคภาพในการเหาะเหินเดินอากาศ และกรพบ
เห็นบรรดาทวยเทพเป็นต้น.

ในลำดับต่อไป^{๕๕} คือการนำตั้งยมมาตั้งที่ดอก
วิคฺขุทฺธ จะทำให้เกิดสมาธิที่เรียกว่า นิรวิตตรกัมมาธิ.

อิทธิฤทธิ์ในลำดับนี้ คือความสามารถในการดำรง
ชีวิตอยู่ แม้เป็นเวตรนานถึงพัน ๆ ปี. และสามารถ
ตั้งอยู่ในสมาธิได้ตลอดไป โดยร่างกายไม่เสื่อมเสีย
ทรุดโทรมลงแม้แต่ประการใด ๆ.

ลำดับต่อไป^{๕๖} คือการนำตั้งยมมาตั้งที่ดอก
อาชญา ซึ่งจะทำให้เกิดนิรวิตตรกัมมาธิ.

อิทธิฤทธิ์ที่จะเกิดขึ้นจากขั้นนี้ คือการมีอำนาจ
เหนือโลกหรือโลกิยธรรมทุกประการ. อิทธิฤทธิ์
เหล่านี้มีอยู่ ๘ ประการ คือ:—

๑) อณิมา — หมายถึงสัมมรรคภาพที่จะทำให้ร่าง
กายเล็กลงเท่าอนุได้. ฉะนั้น ท่านโยคีจึงสามารถ
จะเข้าไปจำพวกอยู่แม้ในทิว ๆ ดังได้.

๒) ลขิมา — หมายถึงสมรรถภาพที่จะทำให้ง่าย
กายเบาที่สุดได้ ฉะนั้น ท่านโยคีจึงสามารถจะเหาะ
เหินไปในทางอากาศได้โดยสะดวก.

๓) มหิมา — หมายถึงสมรรถภาพที่จะทำให้ง่าย
ร่างกายใหญ่โตที่สุดได้ จนถึงกับสามารถจับต้อง
พระจันทร์ได้ด้วยมือของตน.

๔) ปุราปติ — หมายถึงสมรรถภาพที่จะทำให้ง่าย
สิ่งใด ๆ ที่โยคีต้องประสงค์นั้นเข้ามาใกล้มือได้.

๕) ปุรากมยะ — หมายถึงสมรรถภาพที่จะทำ
ให้ความปรารถนาทุก ๆ ประการสำเร็จลง.

๖) วสิตวะ — หมายถึงสมรรถภาพที่จะทำ
ให้ทุก ๆ สิ่งตกอยู่ในการบังคับบัญชาของตน ถึง
กับสามารถบังคับให้ธรรมชาติดำเนินไปตามความ
ประสงค์ของท่านโยคีได้.

๗) อีสิตวะ — หมายถึงสมรรถภาพที่จะ
ปกครองสรรพสิ่งทั้งหลายน ให้ดำเนินไปตามความ

ประสงค์ของโยคี.

๘) กามาวสยิตวะ— หมายถึงดมรรณภาพ ที่
จะทำให้สรรพสิ่งทั้งหลายนั่งนิ่งไปหรือตั้งมั่นอยู่
ตามที่โยคีปรารถนา.

ยาพิษ ซึ่งเป็นสิ่งทำลายชีวิตของปวงสัตว์ ก็จะมี
กตบักกลายเป็นน้ำอมฤต ถ้าท่านโยคีประสงค์จะให้
เป็นดังนั้นเป็นอาทิ.

อาชฏานเหตุนั้นเป็นภุมิซึ่งท่านโยคีอาศัยเป็นปฏิ-
ฐาน และตั้งแต่นั้นประหารเสียซึ่งบรรดาการผูกมัดแห่ง
สังสารวัฏฏ์ โดยจะไม่ตกไปเป็นเหยื่อของโศกีย-
ธรรมต่อไปอีกเป็นอันขาด.

นอกเหนือไปกว่าอาชฏานภุมิ ก็คือองค์หัตถรร อิน-
ทรีย์ว่าเป็นภุมิซึ่งไม่เป็นวิสัยแห่งการตั้งตั้งยมแต่ประ-
การใด กตาวคือเป็นภุมิซึ่งไม่ดำมารถที่จะเข้าไปถึง
ได้ ก็เป็นภุมิซึ่งจะปรากฏประจักษ์ขึ้นเอง ใน
เมื่อความหลงในโศกียธรรม พร้อมทั้งความหลง

ในอำนาจแห่งโตกยธรรม อาทิเมื่ออยู่เช่น อิทธิ ๘
ประการ ได้ดับศูนย์อันตรายไปอย่างสนิทแล้ว
ตั้งว่าแสงสว่างอันรุ่งโรจน์ของพระอาทิตย์ ย่อมจะ
ปรากฏประจักษ์ขึ้นในท้องฟ้าอันสดใสไร้หมอก ฝน
ใดคั้นนั้น.

๕ ดัษรารณแห่ง เป็นที่ทรงไว้ซึ่งศักดิ์ ซึ่งฝ่าย
โยคะบัญญัติศัพท์ไว้ว่า "นิรอาณคักคิ" คุณชาตินี้
ศักดิ์ ซึ่งจะคอย ๆ ปรากฏขึ้นมาตามลำดับขั้นแห่ง
ภูมิทั้งหลาย แต่ในที่สุดซึ่งจะผานอาชญาชนไปรวม
อยู่เป็นอย่างเดียวกันกับนิรวาณคักคิ คอนนั้นแหละ
เป็นที่สุดแห่งบรรดาการบำเพ็ญโยคะ เป็นที่สุดแห่ง
การนำไปสู่โลกุตตรธรรม เท่าที่กัมมฐานอย่างใด ๆ
จะนำไปได้ คอนนั้นแหละ นับว่าเป็นนิโรธแห่ง
บรรดาพฤตติการของจิต เป็นความปรากฏเบ็ด
เผยของสภาพที่แท้ เป็นความตั้งมั่นอยู่ในภาวะอัน
เดี่ยว อย่างเดียว เป็นแดนแห่งนิรพิชต์มาธิโดยตรง

การรวมและประกอบอยู่ของกณฺหาตินี้ศักดิ์ กับ
 นิรวาณศักดิ์^๕เอง คือความหมายด้วยหนึ่งของ
 โยคะ ที่แปลว่า “การรวม, การประกอบ” เรา
 จะบัญญัติศัพท์แห่งการรวมเช่นนี้ไว้ อย่างไรก็ดีตาม
 แต่ตอนนั้นแหละ เป็นความผ่านพ้นไปจากโลกิย-
 ธรรม เป็นความปรากฏแห่งบรมัตถ์ เป็นดัมมา
 ตัมโพธิญาณโดยแท้จริง.

อย่างไรก็ดี อาจตีความที่^๕แล้วมา พอที่จะ
 เข้าใจได้ว่า เมื่อบรรลุดังคอกอวชญา ซึ่งเป็นที่ตั้ง
 แห่งนิรวิจารต์^๕มา^๕แล้ว ก็เป็นอันว่า ^๕หน้าที่แห่ง
 ดัมยม ได้หมดสิ้นไปแล้วอย่างสิ้นเชิงในตอน^๕นี้ การ
 ดำเนินโยคะในขั้นต่อไป จึงจัดว่าเป็นการดำเนินไป
 ในทางอันตุดุข^๕ตักซึ่งยิ่งกว่า^๕ที่^๕แล้ว^๕ มา^๕ทาง^๕สิ้น.

ถึง^๕กระ^๕นั้น^๕ก็^๕ ถ้าจะเทียบดูกับองค์^๕อีก^๕ & องค์^๕ที่^๕แล้ว^๕
 มา องค์^๕ทั้ง^๕ ๓ ในขั้น^๕สุดท้าย^๕ต่อไป^๕นี้ จะนับว่าเป็นองค์^๕
 ที่^๕หยาบ^๕ที่^๕เคย^๕วัด^๕หา^๕ไม่^๕ เพื่อจะไขความ^๕หมาย^๕ดัง^๕ว่า^๕

ให้แจ่มแจ้งกระษบยงชนอถกถหนอย ทำนปคณฐถ
จ้งได้แนะนำเนอศุตรไว้ ดงค่อไปน้ ค้อ:—

ศุตร:— ตุรยมนนตฺรจค ปุรเวกฺขะ [๗]

ค้ำแปล:— องค ๓ น (เป็น) องคภายใน กว่ำ
เหลำองคก่อน ๆ

ค้ำอธิบาย:— ในระวำงองคทั้งหถย ๘ ขำรณำ,
ณำนแถธมำช ๓ องคน้ นบวำเป็นองคที่ถ่มตถกชง
กวำอถ ๕ องค ทงนถเพรระมเหตมถดงคถถำวมำ
แถวจำ องคทั้ง ๕ นน เป็นไปเพอการบงคบถย
ชรรมแถจถคชรรม มัจจประถงคในอนจระปถก
ถ่มรรถภำพชน ถำหรบถอนจถคให้ออถจำกขำรณน
ใด ๆ ไคทงถน มีไคเป็นไปนถำงที่จ่นำถ่มรรถภำ
พชนให้กāvไปถूंชนขำงหน้า ถุจวำมีน่ำที่ที่จ่นช่วยให้
เตรียมพร้อม ไม่มีน่ำที่ ๆ จ่นำไป จ้งนับวำองค
เหลำนถน จ้งเป็นองคชระนถคถยงคถกชยในแถนนอถ
โถกถคค แต่ทวำถ่นองคถงคถแต่ขำรณำชนไปน้

มีจุดประสงค์ที่จะนำดมรรคาภาพ ซึ่งองค์ทั้ง ๕ นั้น
ได้ช่วยกันปลุกให้เกิดมีขึ้น และนำไปสู่แดนแห่ง
โลกุตระโดยตรง เหตุนี้ดังยมหรือธรรมา ฉาน
และสมาธิ จึงนับว่าเป็นองค์ที่เกี่ยวแก่แดนภายใน
แห่งโลกุตระโดยแท้.

อีกนัยหนึ่ง ปัญหาขององค์ทั้ง ๓ นี้ ถ้าสามารถ
นำท่านโยคี ไปสู่เขตแดนสุดท้ายแห่งโลกุตระ ได้
ทีเดียวหรือไม่? คือว่าองค์ทั้ง ๓ นี้ จะสามารถนำ
ท่านโยคีไปสู่เขตแดนแห่งโลกุตระธรรมได้แค่ไหน
เท่า เราจะเข้าใจปัญหาได้ โดยอาศัยเนอสูตร ซึ่ง
ท่านปคัณฺฐติได้แนะนำไว้ ดังต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— ททปี พหิรังกิ นีรพิชฺสย [๘]

คำแปล:— แม่ (องค์ทั้ง ๓) นั้น ก็ยัง (นับว่า
เป็น) องค์ภายนอก ของ (สมาธิ)
ขณะนินรพิชะ.

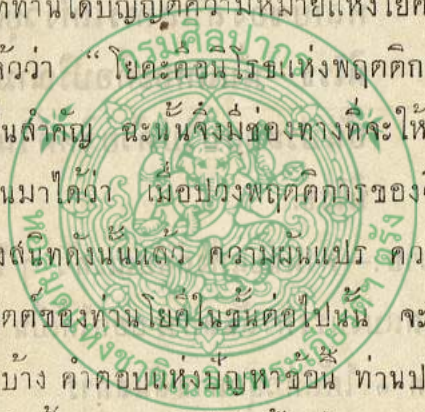
คำอธิบาย:— ดังได้กล่าวมาแล้ว ท่านโยคีไม่สามารถ

ที่จะตั้งตั้งขมในแดนที่ตงอยู่นอกเหนือไปกว่าอาณา
 ได้ แดนแห่งดีหัตถาร จึงนับว่าเป็นแดนซึ่งตงอยู่
 เเต่ไปจากอาณาเขตต์แห่งตั้งขมโดยประการทั้งปวง
 อนึ่งนรพิชต์มาริ ย่อมจะปรากฏประจักษ์ชนในเมื่อ
 กุณทตน์คักคิ เข้าไปรวมอยู่กับนรภาณคักคิ ที่รวม
 แห่งคักคิทั้ง ๒ นี้ คคือดีหัตถารนเอง จึงเป็นอนว่า
 ดีหัตถาร ก็คือแดนเกิดแห่งนรพิชต์มาริ ก็ได้กนย
 หนึ่ง. อาศัยขอเป็นเกณฑ์พิจารณา พอที่จะเข้าใจ
 ได้ทันทีว่า นรพิชต์มาริ เป็นดีมาริที่ตงอยู่นอกเหนือ
 ไปกว่าตั้งขม ซึ่งมันนดีสุดท้ายจากตงอยู่ที่อาณา
 เอง หรือจะกล่าวตามบัญญัติเองน ก็คือตั้งขมยังนับ
 ว่าเป็นองคกายนอกแห่งนรพิชต์มาริก็ได้ เพื่อจะหา
 ความเข้าใจในเรื่องนี้ ให้ตงซึ่งเด่นชัดช่นกว่านอก
 อยให้ดูภาพประกอบ ดังต่อไปนี้

สหสูตร - นรพชสมาธิ - อาตมโน					
๖	อนวิจาร์	อนวิตรรล	อนสัมปญญิต	อาชญา	อำนาจเหนือ สรรพธาตุทั้งหลาย
๕	อนวิตรรล	อนสัมปญญิต	อนสัมปญญิต	วิสุทธิ	ขณะอาภัสสาตุ
๔	อนสัมปญญิต	อนสัมปญญิต	อนสัมปญญิต	อนหตตะ มณเฑระ	ขณะวายุธาตุ
๓	อนสัมปญญิต	อนสัมปญญิต	อนสัมปญญิต	อนวิตรรล	ขณะเตโชธาตุ
๒	อนวิตรรล	อนสัมปญญิต	อนสัมปญญิต	อนวิตรรล	ขณะอาโปธาตุ
๑	อนวิตรรล	อนสัมปญญิต	อนสัมปญญิต	อนวิตรรล	ขณะปถวีธาตุ
ลำดับขั้น	สมาธิ*			ที่ตั้งแห่งสังขม	ผลแห่งสังขม

* 'สมาธิ' นี้ ไม่ควรเอาไปปะปนกับสมาธิซึ่งเป็นองค์หนึ่งแห่งสังขมหรือโยคะ ความหมายของสมาธิในฐานะเป็นองค์ ได้บรรยายไว้ในสูตรที่ ๓ แห่งบทที่ ๓ (ดูหน้า ๓๖๖) สำหรับความหมายของสมาธิในฐานะเป็นลำดับขั้น ฝ่ายโลกุตตรมโน ขอให้อ่านดูเล่มที่ ๑.

บัดนี้ ปัญหาอันสำคัญยิ่งเกิดขึ้นว่า ครั้นท่าน
 โยคี ได้บรรลุถึงนิรพินธ์มาชึ หรือที่ตัดแห่งการ
 บริกรรมโยคะแล้ว บรรดาพฤติกรรมทั้งหลายแห่ง
 จิตต์ของท่าน ก็เป็นอันได้บรรลุถึงนิโรธทันที ทั้งนี้ก็
 เพราะเหตุที่ท่านได้บัญญัติความหมายแห่งโยคะไว้ใน
 เบื้องต้นแล้วว่า “โยคะคือนิโรธแห่งพฤติกรรมของ
 จิตต์” เป็นสำคัญ ฉะนั้นจึงมีช่องทางที่จะให้ปัญหา
 แฉกแย้งขึ้นมาได้ว่า เมื่อปวงพฤติกรรมของจิตต์ได้
 ดับไปอย่างสิ้นทุกขณะแล้ว ความผันแปร ความเป็น
 ไป แห่งจิตต์ของท่านโยคีในขณะต่อไปนั้น จะดำเนิน
 ไปอย่างไรบ้าง คำตอบแห่งปัญหาอัน ท่านปคัญชติ
 ได้ชี้แจงไว้ในเนื้อสุตฺร ดังต่อไปนี้ คือ:—

สูตร :— วุขุตถานนิโรธ สัมการโยรภิกวปฺรา-
 ทุรภาเว นิโรธกฺษณจิตฺถานุโย
 นิโรธปริณามะ [๘]

คำแปล :— ความ กรอบ งำ และ ความ อุบัติ แพร่
 หลายของ สันสการ แห่ง วุขุตถาน และ
 นิโรธ นั้นแหละคือ ปริณาม ที่ว่า นิโรธ
 อัน ประกอบ ไปด้วย จิตต์ ใน ขณะ แห่ง
 นิโรธ.

คำอธิบาย :— ความ ยห แห่ง ดกษณะ ทั่ว ๆ ไป เรา
 ดำรง แบ่ง บรรดา ตันตการ ออก ได้ เป็น ๒ ประเภท
 ประเภท ๑ ได้แก่ วุคคณ ตันตการ หมายถึง
 ตันตการ ของ จิตต์ ใน เมื่อ พฤคคการ ต่าง ๆ ยัง ดำรง
 อยู่ พร้อม อย่าง มั่นคง และ ประเภท ที่ ๒ ได้แก่ นิโรธ
 ตันตการ หมายถึง ตันตการ ของ จิตต์ ใน เมื่อ พฤคค-
 การ ทง หตาย ได้ ดับ คุนัย ไป อย่าง ถนิต แล้ว เนื่องจาก
 ตันตการ ทง ๒ นมตภาพ แดก แยก กัน อยู่ เป็น คน ณะ ตาย

ในขณะนั้นไม่มีนิโรธ อนึ่งตามปฏิโจนนัย ในขณะ
ใดที่มีนิโรธ ในขณะนั้นย่อมไม่มีพฤติกรรมอีกต่อไป
นั่นคือตามอนุโจนนัยแต่คงว่า ความอุกครอบงำของ
นิโรธย่อมเป็นความปรากฏแพร่หลายของพฤติกรรม
และตามปฏิโจนนัย ความปรากฏแพร่หลายแห่ง
นิโรธ ก็คือความอุกครอบงำแห่งพฤติกรรมนั่นเอง.

หากจะขอความตั้งถ้อยคำมานี้เป็นแนวทาง พอที่
จะช่วยให้เราเข้าใจได้ทีเดียวว่า การบริกรรมโยคะ
มิได้ หมายถึง ความพยายามให้เกิดสังขาร ที่ว่า
“นิโรธ” แต่ย่อมหมายถึงความพยายามให้ดับ
บรรดา พฤติกรรมทั้ง ปรากฏแพร่ หลาย อยู่ต่างหาก
เมื่อพฤติกรรมทั้งหลายได้ดับไปอย่างสนิทแล้ว นิโรธ
ก็จะเกิดขึ้นเอง โดยที่ท่านโยคีไม่จำเป็นต้องกระทำ
การบริกรรมอย่างอื่นแม้แต่อย่างใดต่อไปอีก.

ปริณามหรือความสิ้นแปร ของจิตต์ จาก
สังขารที่ว่า व्यุคตธาน มาเป็นสังขารที่ว่า นิโรธนั้น

ดำรงอยู่ในต้นตอการที่ว่ามีโรคนั้น ในขณะที่นั้นจิตต์คือ
เอาอาการเป็นอย่างไรเด้า? เมื่อมีช่องทางที่ปัญหา
เช่นว่านี้ อาจแซกแซงสอดคั้นมาได้ฉะนี้ ท่าน
ปัทมยชติ จึงได้เฉดยก้าตอบแห่งปัญหานี้ไว้ในขอ
คู่ตร ดังต่อไปนี้ คือ:—

คู่ตร:— ทลฺย ปุรคานุตวาหิตา ส์สการาตุ [๑๐]

คำแปล:— ความมีกระแสอย่างสงบ ย่อมเป็น
ของ (จิตต์) นั้น เพราะสันสการ

คำอธิบาย:— โหมีโรค นวรดาพุดคิกการของจิตต์
ได้ดับดงอย่างฉะนี้แต่ ฉะนั้นความกระวนกระวาย
ซึ่งเกิดมีขึ้นเพราะพุดคิกการต่าง ๆ นั้น จึงได้สงบ
ดงทันที เมื่อไม่มีความกระวนกระวาย ก็แปลว่า
จิตต์ได้ดำรงอยู่ในความสงบ โดยไม่แปรคื้อนไป
ด้วยโตกียมดทินประการใด ๆ เลย ดังว่าน้ำเมื่อไม่
มีการไหลแคะมีตะดอกก็ย่อมจะได้รับความสงบดงจัด
และไม่ชุ่มมัวอีกฉะนี้ใด ฉะนั้นแท้ยว.

อีกประการหนึ่ง ก่อนแต่พฤตติการต่าง ๆ จะ
ดับลง ท่านโยคีได้พยายามที่สุดที่จะปลุกความสงบ
ทางโลกุตระขึ้นในจิตต์ของท่าน แต่ในเมื่อพฤตติ-
การต่าง ๆ ได้เข้าถึงนิโรธแล้ว โดยเหตุที่ถูกอำนาจ
แห่งนิโรธต้นตอการครอบงำไว้ ต้นตอการแห่งการ
บริการคือความสงบนั้น จึงเป็นอันยังคงประจำ
อยู่ที่จิตต์อย่างรุ่งโรจน์ แต่กลับมามีกลิ่นที่เข้มกว่าเดิม
อีก ฉะนั้นอาศัยข้อความเหล่านี้เป็นเกณฑ์พิจารณา
เราจึงเข้าใจได้ทันทีว่า เมื่อพฤตติการทั้งหลายได้
เข้าถึงนิโรธแล้ว จิตต์ก็เป็นอันตั้งมั่นดำรงอยู่ใน
ความสงบทางโลกุตระ ซึ่งไม่แปรเปลี่ยนไปด้วย
โลกียมตทินแม้แต่ประการใด ๆ ทั้งสิ้น.

เมื่อจิตต์ไม่แปรไปยังอารมณ์ต่าง ๆ เพราะ
อำนาจแห่งนิโรธต้นตอการครอบงำไว้ดังนี้แล้ว ก็
ไปจิตต์นั้นจะผันแปรไปเป็นอย่างไรอีก นั้นนับว่าเป็น
ปัญหาที่แซกเข้ามาอีกด้ายหนึ่ง ท่านปคัมภีรติ จึง

ได้แสดงหลักเกณฑ์พิจารณาเรื่องนั้นไว้ในเนือสูตร ดัง
ต่อไปนี้ คือ :—

สูตร :— สรวารุถไตกาครทโยะ กุชโยทเยา
จิตตสฺย สฺมาธิปริณามะ [๓๑]

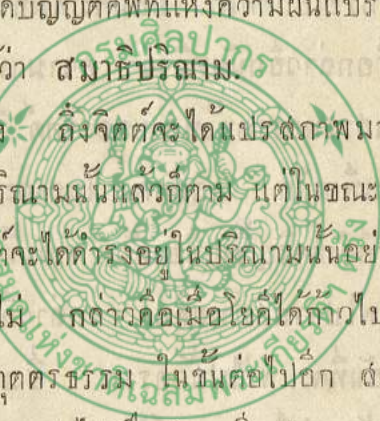
คำแปล :— ความเสื่อมแห่งความแพร่หลายอยู่ทั่ว
อรรถ และความเจริญของเอกัคคตา
นี้คือสมาธิปริณาม (ความผันแปรไป
ในทางสมาธิ) ของจิตต์.

คำอธิบาย :— ขณะใดที่จิตต์ยังดำรงอยู่ในพฤติกรรม
ทั้งหลายนานาประการ ขณะนั้นแสดงว่า จิตต์ยัง
แสวงหา อรรถประโยชน์ต่าง ๆ จากเหล่า อารมณ
นั้น ๆ อยู่ มิฉะนั้นแล้ว จิตต์ก็จะไม่ผันแปรไปใน
ทางพฤติกรรมต่าง ๆ อีกเลย เมื่อเป็นดังนั้นก็แปลว่า
จิตต์ยังถูกเหนี่ยวรั้งให้ติดข้องอยู่กับ อรรถประโยชน์
เท่าที่จิตต์จะแสวงหาจากพฤติกรรมนั้น ๆ ได้ แต่ว่า
เมื่อพฤติกรรมทั้งหลายได้ดับลงอย่างสิ้นเชิงแล้ว สภาพ

ของจิตต์ที่แฝงประจำอยู่ หรือติด อยู่ใน อรรถ
ต่าง ๆ นั้น ก็จะมีดับหายไปด้วย ครั้นแต่จิตต์
จะคงมั่นอยู่ในภาวะแต่อย่างเดียว คือว่าจิตต์ถอนตัว
ออกจากอรรถได้เพียงใด ความคงมั่นอยู่ในภาวะ
อย่างเดียว หรือเอกัคคตา ย่อมจะเพิ่มทวีมากขึ้น
เพียงนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ความแพร่หลาย
กระจายไปในธรรมพอรรรถทั้งหลายของจิตต์ ถึงความ
เต็มมถรมตงเพียงใด เอกัคคตาในภาวะอันเดียว
อย่างเดียว ก็จักเจริญขึ้นเพียงนั้น ต่อเมื่อ จิตต์
ย่อมแปรสภาพไปจากสภาพเดิม ก็ด้วยจิตต์สภาพ
เดิมเป็นไปในอันที่จะแพร่ไปทั่วอรรถ ซึ่งแสวงหา
จากอารมณ์ได้ แต่เมื่ออารมณ์ดับลง สภาพนั้นก็
แปรไปเป็นสภาพอีกประการหนึ่งขึ้น คือการคงมั่น
อยู่ในภาวะอันเดียวอย่างเดียว นั่นคือเมื่อความแพร่
หลายอยู่ในธรรมพอรรรถทั้งหลายเต็มตง แต่เอกัค
คตา หรือความคงมั่น อยู่ในภาวะอันเดียวอย่างเดียว

เจริญขึ้นแทน ก็หมายความว่าจิตต์ได้แปรจากสภาพเดิม
 ไปในทางดำริแต่จ ความฉับแปรของจิตต์ตั้งฉะ
 ฉายความเต็มหรือความอ่อนลงแห่งความข้างอยู่
 ในอรรถและความเจริญแห่งเอกัคคตาเป็นปทัฏฐาน
 ท่านจึงได้บัญญัติศัพท์แห่งความฉับแปรหรือปริมาณ
 เช่นนี้ไว้ว่า สมบัติปริมาณ.

อนึ่ง ถึงจิตต์จะแปรสภาพมาตั้งมั่นอยู่ใน
 ดำริปริมาณนั้นแล้วก็ตาม แต่ในขณะที่ต่อมา สภาพ
 ของจิตต์จะได้ดำรงอยู่ในปริมาณนั้นอย่างเด็ดขาด
 ไปก็หาไม่ ก็ดังคือเมื่อโยคีได้ก้าวไปในเขตต์แดน
 แห่งโลกุตตรธรรม ในขั้นต่อไปอีก สภาพของจิตต์
 นั้น จะแปรไปเป็นสภาพอีกประการหนึ่ง ซึ่ง
 ท่านปัทมุนี ได้แนะนำลักษณะอันนั้นไว้ในสูตรข้อ
 ไปนี้ คือ :—

ตั้งมั่น อยู่ในปัจจุ ๒ ประการ คือ ความสงบ
 สติ แห่งโตกียธรรม กับ ความเจริญวิวัฒน์ แห่ง
 โลกุตตรธรรมเป็นปัจจุ. แต่อันที่จริง ถึงตามตำนวน
 ไหวหารที่กล่าวมา เราจะเห็นว่า ปัจจุทั้ง ๒ นี้ จะ
 ต่างแยกออกจากกันอยู่บ้างก็จริง แต่ตามความจริง
 นั้น ย่อมดวงแดงแดงเป็นปัจจุ เสมอกัน คืออันเดียว
 อย่างเดียวทุกทั้งสิ้น อุปมาเหมือนอย่าง ความไม่มี
 แห่งความมืดกับความว่าง ถึงนับว่าเป็นคนละตำนวน
 ก็จริง แต่ตามนัยแห่งความจริง ย่อมบังถึงสภาพ
 อันเดียวกันโดยแท้ ปัจจุแห่งจิตทั้ง ๒ ประการ
 ก็ย่อมเป็นไปตามตำนวนแห่งเหมือนกัน กล่าวคือความ
 ดังบดงแห่งโตกียธรรม ก็คือ ความเจริญแห่ง
 โลกุตตรธรรมนั่นเอง ดังว่า ความไม่มีแห่งความ
 มืด ก็คือความสว่างฉนั้น เนื่องจากจิตต์ในขณะ
 ขณะนั้น ย่อมดำรงอยู่ในสภาพอันเดียวกัน ซึ่งตาม
 ตำนวนไหวหาร ได้แต่คงลักษณะหรือปัจจุไว้เป็น

เชิงแตกต่างกัน จึงเป็นอันว่า บัจจยแห่งจิตตทง ๒
นี้ ไตรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นี้แหละคือ
ลักษณะแห่งเอกัคคตาที่เกิดขึ้น จากธมมาธิปริณาม
โดยเหตุที่จิตตในคณนี้ ได้ดำรงคงมั่นอยู่ในเอกัค-
คตา อันมีบัจจยทง ๒ คือความสงบตั้งแห่งโตกีย-
ธรรม กับความเจริญวิวัฒนาการแห่งโตกุตตรธรรม
ประชุมรวมเป็นมูลเหตุอยู่ การผันแปรเปลี่ยนแปลง
ของจิตต ดังว่า ทรงแจ้งได้ตั้งคงเป็น เอกัคคตา
ปริณาม.

แต่ปริณามดังกล่าวแหละ จดเป็นปริณามของ
จิตต ภายหัดังความดับดับแห่งปรมพคตการ หา
เป็นปริณามของโตกียจิตต หรือบรรดาตั้งซึ่งยังคิด
ข้องอยู่ในโตกียธรรม โดยตรงทีเดียวไม่ ฉะนั้น
ในคณนี้ ความอยากรู้อยากเห็น จึงเกิดมีขึ้นว่า
ปริณามหรือความผันแปร ซึ่งเป็นกฎดำคัญแห่ง
โตกียธรรม มีอยู่อย่างไรบ้าง เพื่อจะกำจัดเสียซึ่ง

ความกระหายอยาก^๕ ในปัญหาข้อดังกล่าวเช่นว่านี้ ท่าน
 ปัตถุชติ จึงได้แนะนำหัตถ์แห่งปริณามทางโลกไว้ใน
 เนื้อสูตรต่อไป^๕ คือ :—

สูตร :— เอเตน ภูเตนทวิเยษุ ชรัม-ตฤษณ-
 อวสุตทาปริณามา วุยาชฺชาตา [๑๓]

คำแปล :— อันปริณามทว่า ชรัมปริณาม, ลักษณะ
 ปริณาม และอวิสุตทาปริณาม ใน
 ภูตนั้นทวิทั้งหลายนั้น ก็ได้อธิบายไว้
 แล้ว ด้วย (ปริณาม) ดังว่านี้.

คำอธิบาย :— ตามความเห็นของท่านปัตถุชติ สูตร
 ที่เดิวนั้น ย่อมอธิบายถึงปริณามธรรม ซึ่งมีประจำ
 อยู่ในโลกแล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องกล่าวซ้ำไว้ใน
 เนื้อสูตร^๕ นอก จากที่จะแต่คงถึงหัตถ์ปริณาม ๓
 ประการ ที่โลกและโลกียจะต้องดำเนินไปตาม แต่
 เนื่องจากหัตถ์ปริณามนั้น ๆ ยังซับซ้อนอยู่ในเนื้อสูตร
 ไม่กระจำพอดถึงกับจะเห็นได้อย่างชัดเจน เหตุ^๕

อาศัยหตถทขแจงไว้แตงอย่างมัจ ๆ ในหนือตุ้ตรที่
แตง ๆ มา เราพอจะพยายามหาคความเข้าใจในหตถ
ปริณาม ๓ ประการนี้ไค้คอไป.

หนือจจากปริณาม ๒ ประการที่ไค้อธิบายมาแตง
คือคตมาธิปริณามกับเอกคคตาปริณามนนี้ เป็นคความ
ผันแปรของจิตค ขณะเมือบรรดาพฤคคการทงหตาย
ไค้คืบไปแตงอย่างคหิต จึงนับเป็นปริณามฝ่ายจิตค
อนคตงอยนออกหนือไปจกรบรรดาพฤคคการทงหตาย.
เหตุคนคจไม่มคกษณเรในคจนองคเดียวคกับปริณาม
ธรรมของโถกหรือโถกยระ ซึ่งอาศัยพฤคคการค่าง ๆ
เป็นเกณทคคานะ.

คคณน เพื่อจะเพิ่มคความเข้าใจในเรองคความผัน
แปรหรือปริณามของโถกแกบบรรดานักคคกษาชนอก
ท่านปคัญชติ จึงไค้แนะนำเรองปริณามนนี้ไว้ในหนือ
ตุ้ตรว่า ปริณามฝ่ายโถกนนี้มีอยู่ ๓ ประการ คือ
ธรรมปริณาม ๑ ลักษณปริณาม ๑ และอวัสกา

ปริณาม ๑.

ขออธิบายให้ความหมายกระชับยิ่งขึ้นอีกตั้ง
 เด็กน้อย โลกมีดวงดวัญอยู่ ๒ ดวง คือดวงดวัญ
 อินทรีย์ บรรดาตั้งทงหลายที่ใดเกิดมีชนบนพื้นพิภพ
 น้อยอมเบ็ดตั้งที่ประกอบขึ้นด้วยวัตถุโดยระเพาะ
 ซึ่งเบ็ดวัตถุที่ปราศจากอินทรีย์ หรือมีระเนนิกเบ็ดตั้ง
 ทมทงวัตถุแต่มีทงอินทรีย์

ตั้งที่นับว่าเบ็ดวัตถุโดยระเพาะ จำนวนปรัชญา
 ฝ่ายบรรพทศ พนมไซศาอกศาหนึ่ง คือ ฤๅท คำว่าฤๅท
 ภาแปตตามตวไตความจา "ตั้งที่ปนแดง, มีแดง"
 เบ็ดตน แดตามความหมายฝ่ายปรัชญา หมายถึง
 ชาติหยาบทง ๕ ชาติ ซึ่งจัดว่าเป็นคนเคาแห่งบรรดา
 วัตถุทงหลาย ตั้งวณชาติตั้งวม ท่านหมายเขามหาฤๅท
 หรือคนมาตร มหาฤๅทหรือคนมาตรเหตตาม ไตแก

* ตามลำนวนฝ่ายวิทยาศาสตร์ตะวันตกทมาอดัง Inorganic กับ
 Organic ซึ่งกระทรวงธรรมการแปลไว้ว่า อนินทรีย์ กับ อินทรีย์.

ทมาแห่งภุค หรือชาคุหยบ & ชาคุ^๕ คามคความ
เห็นผำยโยคะ ดำยด่างชยะแตะนยาย มหำภุคเหตำน^๕
ไม่มีปริณำมแม่แต่ประการโศ คื่อคองอยู่ในศภำพเดิม
เมอมหำภุคเหตำน^๕ เขำมำณดมกันคāmดว้นทศมคคอร
แต่จ ก็เกิดภุคหรือชาคุหยบชน^๕ ทได้แก่ปลอจ, อำโป,
เคโศ, วำยแตะอำกาศ^๕ มรรคดั่งทงหลำนคังแต่ภุค
ตงมำ^๕ ย่อมเป็ดยนนพตงผ่นแปรไปคāmภุคเกณ^๕
แห่งปริณำมชรรณ^๕ ดั่งคัประกอบชนคด้วยชาคุทง &
น^๕ ได้แก่โศค^๕ (เกำค^๕) น^๕แห่งผำยวคคณ^๕เป็น
ดว้นหนึ่งชองโศค^๕ แตะดว้นชคคณ^๕หนึ่ง คคือ อนทรย^๕
ซึ่งตงจะชำคัยภุคเป็นวคค^๕ประกอบค^๕จรง^๕ แต่ค^๕ยง
คำงไปจำกค^๕ชณะแห่งวคค^๕โดยณะเพำะเป็นเชนค^๕นย^๕
เช่นค^๕วำมร^๕งค^๕, ค^๕วำมดำค^๕งพคคคค^๕กรชองจคค^๕ให้
ปรำกฏอชค^๕เป็นค^๕น^๕ อยำงไรค^๕ดี^๕ เนื่องจำกโศค^๕คคือ
ภุคค^๕บอทรย^๕น^๕เอง^๕ ค^๕วำมผ่นแปรหรือปริณำม

* เพื่อหำควำมเขำใจให้ละเอื่อต^๕ ขอให้ค^๕ล^๕ทศ^๕สำงชยะ^๕ ชองช้ำพเจำ^๕.

ของโลก จึงได้แก่ปริมาณแห่งภุคและอินทรีย์โดยตรง*

เมื่อเป็นดังนี้ การดำงหาความเข้าใจในปริมาณของโลก จึงหมายถึงความเข้าใจในปริมาณของภุคและอินทรีย์ ว่าภุคและอินทรีย์นั้น ผันแปรไปเป็นอย่างไร แต่ก่อนที่จะหาความเข้าใจในปริมาณของภุคกับอินทรีย์นั้น เราควรจะมีความเข้าใจในเรื่องปริมาณให้ชัดเจนเสียก่อน

อนปริมาณนั้นก็คือความผันแปรนั่นเอง ในคยอน

* ในที่นี้อาจจะมิควรกล่าวไว้ มหาภูตเป็นส่วนหนึ่งแห่งโลกหรือไม่ คำว่าโลก แปลว่าสิ่งที่ปรากฏอยู่แต่ตา (โลกุเขต อิติโลกะ) หมายถึงสิ่งที่อินทรีย์สามารถรับเอาได้ มหาภูตเป็นของละเอียด คือไม่เป็นวิสัยแห่งอินทรีย์ อินทรีย์จึงไม่สามารถที่จะรับเอามหาภูตได้โดยตรง เมื่อมหาภูตผสมซึ่งกันและกันเข้า ทำให้เกิดภุคขึ้นเมื่อใด เมื่ออินจิตต์หรืออินทรีย์ย่อมสามารถรับเอาภุคนั้น ๆ ได้ตามความสามารถ เนื่องจากมหาภูตตั้งอยู่นอกเหนือไปกว่าอำนาจ อินทรีย์จึงไม่จัดไว้เป็นโลกโดยตรง หากแต่ได้จัดเป็นทีมานแห่งโลกเท่านั้น.

น้แหละ มีหรือความที่น่าตั้งสงสัยขอคนมาว่า ก็ความ
ผันแปรนั้นหมายความว่าอะไรเล่า? ตอบว่า ความ
ผันแปรนั้นก็คือ ความเปลี่ยนแปลงแห่งสิ่งหนึ่งให้
เป็นอีกสิ่งหนึ่งเช่น อุทากรณมีอยู่ เช่น น้าเมื่อดูก
ความร้อนเผา ก็เปลี่ยนไปเป็นไอน้ำ เด็กชายอ่อน ๆ
เปลี่ยนเป็นชายหนุ่ม เป็นอาตม นี่แหละคือปริณาม
หรือความผันแปร การอธิบายความผันแปรหรือ
ปริณามเพียงเท่านี้ ยังไม่ชัดเจนพอถึงกับให้เรา
สามารถมองเห็นความตลกขบขัน หรือกฎเกณฑ์แห่ง
ปริณามนั้นได้คิด ถ้าจะกล่าวโดยนัยอันลุ่มลึกจะ
เห็นได้ว่า เมื่อน้าเปลี่ยนแปลงหรือผันแปรไปเป็นไอน้ำ
น้านั้น หมายความว่าน้านั้นได้ผ่านปริณามธรรมมา
แล้ว แต่ขอประท้วงยังมีอยู่อีกว่า ก็ปริณามนั้นได้
แก่อะไรแน่เล่า เมื่อได้พิเคราะห์วิเคราะห์อย่างละเอียด
ระเอียดแล้วก็จะปรากฏว่าการที่น้าได้เปลี่ยนแปลงหรือ
ผันแปรไปเป็นไอน้ำนั้น ย่อมบังถึงกฎที่ว่า คุณภาพ

เช่น นามคุณภาพคือความเย็น เมื่อเราต้องการจะ
เปลี่ยนให้เป็นไอน้ำ เราจะต้องทำให้คุณภูมิของน้ำ
หนึ่งชั้นจนกว่าระดับเต็มของมัน นั่นก็คือเราต้องการ
เปลี่ยนคุณภาพของน้ำเดี่ยวก่อนนั่นเอง เมื่อคุณภาพ
ได้เปลี่ยนแปรลงไปแล้วเช่นนั้น ในลำดับต่อไป
ลักษณะของน้ำคือความเหลว ก็จะค่อย ๆ เปลี่ยน
ไปตามอีก จนกระทั่งความเหลวของน้ำหายไปทั้งต้น
แล้วแต่ไอน้ำเกิดขึ้นแทน เมื่อลักษณะที่ว่างความ
เหลวได้เปลี่ยนแปรลงไปดังนั้นก็จะเป็นอันว่าสภาพ
ฐานในฐานะเป็นน้ำ ก็ได้เปลี่ยนแปรไป จจะสภาพ
ฐานในฐานะเป็นไอน้ำ ก็กลับเกิดมชนแทน อุทาหรณ์
ดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นแนวทางแสดงลำดับชั้นแห่งบรรดา
ปริณามทั้งหลาย ก็ว่าในลำดับที่ ๑ ต้องผันแปรไป
จากคุณภาพเดิม ในลำดับที่ ๒ ต้องผันแปรไปจาก
ลักษณะเดิม และในลำดับที่ ๓ ต้องผันแปรไปจาก
สภาพฐานเดิม แล้วถือเอาสภาพฐานใหม่ เมื่อได้

ถือเอาสภาพฐานใหม่แล้ว ชื่อเดิมก็เปลี่ยนไปตาม
ทันทีแต่เราคงขอใหม่ให้แก่อัตถ์ที่ตนแปรชนมาใหม่นั้น
เช่นไอที่ตนแปรมาจากน้ำ เราคงขอให้เป็นไอนี้ ไม่
นิยมใช้คำเดิม คือน้ำอีก.

คุณภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตามคำบัญญัติฝ่าย
บูรพทิศ คือ ธรรม ธรรมชาติความผันแปรของคุณภาพ
ในลำดับที่ ๑ ตั้งชื่อจากอดีตว่า ธรรมปริณาม.

ส่วนความผันแปรของลักษณะในลำดับที่ ๒ ก็คือ
ลักษณะปริณาม.

และมาในลำดับที่ ๓ อันเป็นขั้นสุดท้ายแห่งบรรดา
ปริณาม สภาพฐานก็ผันแปรไปตาม คำว่าสภาพ
ฐานก็จะกล่าวตามคำเฉพาะฝ่ายปรัชญาบูรพทิศแล้ว

* คำว่า 'ธรรม' ในที่นี้ ตรงกับคำวิทยาศาสตร์ คือ Property
ซึ่งกระทรวงธรรมการได้แปลไว้ว่า สมบัติ แต่เนื่องจากหนังสือ
เล่มนี้เกี่ยวข้องกับปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ ข้าพเจ้าจึงใช้คำเฉพาะที่ปรัชญา
ได้นิยมขึ้นมา ฉะนั้นในเรื่องปริณาม จึงขอให้ถือเอาความหมาย
ของคำว่า 'ธรรม' แทนคำว่าสมบัติ.

ในการดำเนินเช่นนี้ ท่านโยคีจะต้องเบียดเบียนกระแด้
 ของพฤติกรรมนั้น ๆ ให้ดำเนินไปในทางโตกุตศูทร
 (เทียบกับศูทร ๓๔ บทที่ ๑) เป็นลำดับแรก นี่ท่าน
 กระทำได้โดยอาศัยของกายนอก ๕ คือ ยม, นิยม,
 ชาติชนะ, ปาณายาม, และปรักยาหารเป็นเครื่องนำ
 เมื่อพฤติกรรมทั้งห้าได้เริ่มเบียดเบียนกระแด้จาก
 โดภิกยคติไปในทางโตกุตศูทรคติแล้ว ก็เป็นอันว่าคุณ
 ภาของจิตต์คือความคงอยู่ในพฤติกรรมที่ดำเนินไป
 ในทางโตภิกยะ ก็เริ่มกดับสิ้นแปรไปในทางโตกุตศูทร
 ค่อไปอีก คุณกระทั้งบรรดาพฤติกรรมทั้งหลายจะดับ
 ดงอย่างสิ้นเชิง และจิตต์จะบรรดุดถึงภาวะใหม่คือ
 นิโรธค่อไป หรืออีกนัยหนึ่ง จิตต์ได้ผันแปรไปจาก
 ธรรมหรือคุณภาพเดิม คือความคงอยู่ในพฤติกรรม
 และกดับมาถือเอาคุณภาพใหม่ คือความปราศจาก
 พฤติกรรมซึ่งได้แก่นิโรธ ปริณามของจิตต์ในชั้น
 ท่านได้บัญญัติไว้ว่านิโรธปริณาม นิโรธปริณามจึง

เป็นเดิม่อนอย่างกรรมปริณามของจิตต์ คือว่าจิตต์
ได้ผันแปรไปจากกรรมหรือคุณภาพชนิดที่ถูกลงเห็นย
วังอยู่ในพฤติกรรม ให้เป็นจิตต์ชนิดที่ค่อนยจาก
พฤติกรรมทั้งปวง ความผันแปรแห่งกรรมหรือคุณ
ภาพตั้งว่า ^{๕๑}จิงไตแกกรรมปริณาม หรือปริณามชน
แรกของจิตต์ ^{๕๒}

จนต่อมาเมื่อจิตต์ได้แปรจากคุณภาพเดิมมาแล้ว
คือได้เข้าถึงนิโรชแล้ว ก็เป็นอันว่าลักษณะของจิตต์
เดิมคือโลกียจิตต์จะคงอยู่มิได้อีกต่อไป เพราะจิตต์
ได้แปรมาจากโลกยะแล้วอย่างสมบูรณ์ จิตต์ใน
ตอนนั้นจิงไต ^{๕๓}เกิดเขามา ^{๕๔}ประคองแห่งโลกุตตร ซึ่งได้แก
ตมาธิ คือว่าจิตต์ในตอนนั้นดำรงคงอยู่ในตมาธิ
เอง คือเป็นลักษณะจิตต์ที่ได้เข้าถึงนิโรชแห่งพฤติกรรม
การ แดงแต ^{๕๕}คงม ^{๕๖}อยู่ทางเข้าแห่งโลกุตตร โดย
อาศัยตั้งยมเป็นเครื่องดำเนิน จิตต์ในขณะนั้นหาเป็น
โลกียจิตต์แม้แต่ประการใดไม่ จึงนับว่าเป็นโลกุตตร

จิตต์อันมีดำริเป็นฐานดำรง ความผันแปรแห่ง
 ลักษณะเดิมของจิตต์ในลำดับนี้ ท่านได้บัญญัติศัพท์
 ไว้ว่าดำริปริณาม ดำริปริณามจึงเป็นเดิมอัน
 อย่างลักษณะปริณามของจิตต์อีกประการหนึ่งด้วย
 ทั้งนี้เพราะชนดำริอันหนึ่งแห่งเป็นชนที่จิตต์จะ
 ลักษณะเดิมคือบรรดาโลกุตตรธรรมด้วย และถือเอา
 ลักษณะใหม่คือโลกุตตรธรรมด้วย.

เมื่อจิตต์ได้ผันแปรไปจากลักษณะเดิม กัดับมา
 ถือเอาลักษณะใหม่คือโลกุตตรธรรมดังนี้แล้ว ก็
 เป็นอันว่าตนนั้นจิตต์ดำรงตนอยู่ในโลกุตตรโดย
 อาศัยเอกัคคตาปริณามเป็นทางเข้า ความดำเนินเช่น
 นี้ย่อมไม่อาศัยมรรคใดเป็นเครื่องนำ เพราะดำเนิน
 ไปด้วยต้นตารก็คือเอกัคคตา ที่มีมาแต่แรกแต่การ
 บำเพ็ญก่อนๆ สภาพฐานของจิตต์ในขณะย่อมดำรง
 อยู่ในโลกุตตร เดิมอันอย่างธรรมชาติโดยไม่ต้องพึ่ง
 แก่สิ่งใดเลย ความผันแปรของจิตต์ในลำดับนี้จึงบัง

ถึงความผันแปรของสภาพฐานโดยตรงทีเดียว แต่ ศัพท์ที่ท่านได้บัญญัติไว้สำหรับ ปริณามตั้งจำนวน คือ เอกกคตาปริณาม ฉะนั้นเมื่อรวมความเอกกคตา ปริณาม จึงได้แก่อัตถภาพริณามของจิตตนเอง.

เนื่องจากหลักปริณามที่ ๆ ไปซับซ้อนอยู่ใน ตำบลชั้นแห่งปริณามของจิตต์ ท่านปศัญชติ จึงมิ ได้กล่าวซ้ำไว้อีก โดยหวังว่านักศึกษาคณะจะค้นหาและ เข้าใจได้เอง ด้วยอาศัยบัญญัติวิจารณ์ของตนเป็น เครื่องชี้ทาง.

อาศัยหลักปริณามที่แฉะมานานพอที่จะเห็นได้ว่า ปริณามเริ่มขึ้นโดยเปลี่ยนคุณภาพหรือธรรมให้แปร ไปเป็นอีกประการหนึ่งชั้น แฉะแฉะต้นตุดังโดย บันดาลให้เกิดธรรมใหม่ขึ้นแทน เช่นดังตัวอย่างที่ ได้แฉะลงมาแฉะ คือ นากับไอน้ำ เมื่อปริณามในน้ำ ไตเริ่มปรากฏขึ้น ธรรมของน้ำก็เริ่มผันแปรไป แต่ ว่าเมื่อปริณามนั้นได้สำเร็จรูปลง ถึงที่ใดเกิดขึ้นใหม่

คือไอน้ำ ก็ย่อมถ้อยเอาธรรมซึ่งแตกต่างไปจากธรรม
ประเภทก่อน ดังนั้นจุดสำคัญแห่งหัตถ์ปริณามจึงมี
อยู่ว่า การเปลี่ยนธรรมเก่าให้ผันแปรไปเป็นธรรม
ใหม่เท่านั้น.

แต่ตอน นี้ อาจมีข้อสงสัยทางให้ มี กระทุถามได้ว่า
ธรรมกับดังที่ทรงไว้ของธรรม ซึ่งเราอาจกล่าวได้ว่า
ธรรมต่างกันอย่างไร? หรืออกนยหนึ่ง เมื่อธรรม
เก่าได้ผันแปรไปเป็นธรรมใหม่แล้ว ความผันแปร
นั้นจะดำรงมาจนสภาพออกไปหรือยังว่าธรรมไว้ได้
หรือไม่ เช่นหากกับธรรมของน้ำ น้ำได้แก่วัตถุชนิด
หนึ่ง ส่วนธรรมของน้ำได้แก่คุณภาพอันมีความเย็น
ความเหนียวเป็นอาทิ เมื่อคุณภาพเหล่านั้นแปรไป
จากสภาพเดิมแล้ว น้ำซึ่งเป็นเจ้าของคุณภาพหรือ
ธรรมนี้ จะผันแปรไปเพียงไร? นี้แหละคือปัญหา
ส่วนคำตอบแห่งปัญหานี้ เราจะเข้าใจได้อย่างดีก็คือ
เมื่อเรารูจักลักษณะแห่งธรรมไว้ได้อย่างถ่องแท้แล้ว

ธรรมกับธรรมต้นพันรกันอยู่อย่างไร เหตุ^๒นั้น ท่าน
ปคัญชติ จึงได้แนะนำลักษณะแห่งธรรมไว้^๓ในเนื้อ
คู่ตร ดังต่อไปนี้ คือ:—

คู่ตร:— คำนุต-อุทิต-อวุปปะเทคัยชรรุมา^๓นุปาตี

ธรรม [๓๔]

คำแปล:— ธรรม ก่อตั้ง^๓ที่ตรเนนไปตามธรรม ซึ่ง
ได้^๓รับ^๓ลงแล้ว เกิดขึ้นแล้ว และไม่
ถูกจำกัดอยู่.

คำอธิบาย:— ธรรมก็คือตั้ง^๓หมั^๓ธรรม หรือตั้ง^๓ที่ทรง
ไว้ซึ่ง^๓ธรรม ฉะนั้น ถ้าชาติ^๓ธรรมเดียวกัน^๓แต่ความ
เป็นอยู่^๓ของ^๓ธรรมก็ย่อม^๓ชาติ^๓หรือ^๓ตั้ง^๓ไปตาม อุปมา
เช่น^๓เศรษฐี^๓กับ^๓ทวพย์ เศรษฐี^๓ก็^๓คือ^๓มมเศรษฐี^๓หรือ
ทวพย์ ถ้า^๓เขา^๓ชาติ^๓ทวพย์ ก็^๓ความ^๓เป็น^๓อยู่^๓ใน^๓ฐานะ^๓เป็น
เศรษฐี^๓ของ^๓เขาก็^๓ต้อง^๓ชาติ^๓ตั้ง^๓ไป^๓ทันที ฉะนั้น^๓ก็^๓ความ
ผัน^๓แปร^๓หรือ^๓ความ^๓คง^๓อยู่^๓ของ^๓ธรรม จึง^๓อาศัย^๓ธรรม
เป็น^๓เกณฑ์^๓เดิม^๓อ แต่^๓ว่า^๓ธรรม^๓ชนิด^๓ไหน ธรรม^๓เป็น

ประการต่อไป.

ลักษณะที่ ๑ ธรรมที่ระงับแล้ว หมายถึงก่อน
ที่ธรรมใหม่จะเกิดปรากฏขึ้นนั้น ธรรมเก่าจำเป็นที่
จะต้องระงับตั้งเดี่ยก่อน ธรรมใหม่จึงจะปรากฏขึ้น
ได้เต็มที่ ดังว่าก่อนที่ไอน้ำจะเกิด ความเย็น ความ
เหตว จะต้องระงับเดี่ยก่อน ฉะนั้น ธรรมของธรรม
จำเป็นที่ที่จะต้องเป็นธรรมชนิดใดเกิดขึ้น หรือ
ผันแปรมาจาก ความระงับ แห่งธรรมอีกชนิดหนึ่ง
ก่อน.

เมื่อธรรมเก่าได้ระงับตั้งแล้วอย่างเต็มที่ ก็เป็นอน
ว่าในขั้นต่อไปธรรมใหม่จะเกิดขึ้นมา เห็น เหตุนี้ท่าน
จึงได้บัญญัติลักษณะที่ ๒ แห่งธรรมของธรรมไว้ว่า
ธรรมนั้นจำเป็นที่ที่จะต้องเป็นธรรมชนิดที่ ได้เกิดขึ้น
แล้ว หลังจากความระงับตั้งแห่งธรรมเก่า.

และลักษณะสำคัญอีกลักษณะหนึ่งมีชื่อว่า เมื่อ
ธรรมใหม่เกิดขึ้นแล้ว ธรรมนั้นจำเป็นที่ที่จะต้องเป็น

ธรรมทั่วไป หาเป็นธรรมเฉพาะส่วนไม่ เช่นเมื่อ
 ใจน้ำใดเกิดขึ้นแล้ว คุณภาพของใจน้ำจะต้องเป็น
 คุณภาพซึ่งมีอยู่ในใจน้ำโดยทั่ว ๆ ไป ธรรมดาที่
 ความผันแปรยังมีได้บรรดถึงความดำเร็ว ธรรมดา
 ธรรมย่อมจะไม่เกิดขึ้นโดยแท้ คือว่าการที่ตั้งใดตั้ง
 หนึ่งจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นธรรมใดนั้น ย่อมจำเป็น
 อย่างยิ่งที่ตั้งนั้นจะต้องประกอบไปด้วยอำนาจธรรม
 บางอย่าง มิฉะนั้นแล้วก็หมายความว่า ตั้งนั้นยังคง
 อยู่ในระวางความผันแปรเท่านั้นเอง เช่นค้อย่าง
 เราทำโต๊ะด้วยไม้ แต่ธรรมดาที่โต๊ะนั้นยังไม่ได้อาสน
 จนดำเร็ว ธรรมดาที่ไม้สามารถที่จะดำได้
 ก็เพราะตั้งนั้นยังมีได้เขา
 ถึงลักษณะตามัญ หรือ ตามานยธรรมของโต๊ะทั่ว ๆ
 ไป นั่นคือกต่างได้ออกนัยหนึ่งว่าตั้งนั้นยังไม่ตั้งอยู่ใน
 ฐานะเป็นธรรม ที่ว่าโต๊ะนั้นใดนั้นนั้น เหตุนี้ท่าน
 จึงโคบัญญัติเงื่อนไขแห่งความเป็นธรรมไว้ข้อหนึ่งว่า

ธรรมจะต้องประกอบด้วยธรรม ซึ่ง ไม่ถูกจำกัดอยู่
ด้วยเฉพาะส่วน.

ข้อความดังกล่าวมานี้ ทำให้เราคงอยู่ในฐานะ
แห่งความสงสัยอีก ทั้งนี้เพราะคงได้กล่าวมาแล้ว
ปริณามจะเกิดขึ้นได้ก็โดยอาศัยปริณามรวมทั้ง ๓
ชั้น คือ ธรรมปริณาม, ลักษณะปริณาม, และ
อรรถปริณาม. ฉะนั้นหากธรรมคือดังที่ประกอบขึ้น
ด้วยธรรม เพียงเท่านั้นแต่อย่างไร ก็เป็นอันว่าปริณาม
เพียงชั้นธรรม ก็พอจะทำให้ธรรมใด ๆ นั้นแปรไป
เป็นธรรมใหม่ได้โดยแท้. เมื่อเป็นดังนี้ก็แปลว่าหัตถ์
ปริณามที่ท่านได้แต่งลงมาแล้วก่อน นี้จะดับกลายเป็น
เป็นหัตถ์ที่ไม่ถูกดองไปหมด. เพื่อจะขจัดเสียซึ่ง
ความสงสัยเช่นว่านี้ ท่านปตัญจติ จึงได้ชี้แจงถึงเหตุ
แห่งปริณามไว้ในบทสุดท้ายดังต่อไปนี้ คือ :-

สูตร :— กุรमानุยตฺวํ ปริณามานุยเตว เหตุ
[๑๕]

คำแปล :— เหตุในปริณามอีกประการหนึ่ง คือ
ความเป็นลำดับขั้นต่อ ๆ ไป.

คำอธิบาย :— ถึงแม้ว่ากรรมจะได้แก่งที่ทรงธรรมนั้น
เองก็ตาม แม้จะหนักความผันแปรของกรรมหนึ่งไป
เป็นกรรมอีกประการหนึ่งนั้น จะได้อาศัยเพียง
ธรรมปริณามแต่อย่างเดียวก็น่าไม่ ถดถอยคือการตะ
ทงกรรมเก่าแต่กรรมเขาถึงกรรมใหม่ นั้นแหละคือจุด
เริ่มต้นและจุดปลายของปริณามโดยทั่ว ๆ ไป แต่
ว่าการดำเนินของปริณามนั้น ๆ จะต้องอาศัยลำดับ
ขั้นทั้ง ๓ ขั้น จึงจะบรรลุถึงจุดประสงค์โดยสมบูรณ์
ได้ ดังว่าผู้ที่มิจุดประสงค์จะจากัดถานีหิวฉำโพงไป
ยังอยุธยา จำต้องผ่านฉถานีหตายฉถานีก่อนจึงจะ
บรรลุถึงที่มุ่งหมายของคนได้ ฉนั้นใดก็ดี เมื่อกรรม
ได้ผ่านกรรมปริณาม ลักษณะปริณามและอวัธดา

ปริณาม ตามลำดับชั้นมาแต่ฐ ธรรม์เก่าจะดับลงไป
และธรรม์ใหม่จะเกิดมชนแทน ฉะนั้นจึงกล่าวได้
ที่เดียวว่า เหตุแห่งปริณามไม่อาศัยธรรมเป็นเกณฑ์
หากแต่ต้องอาศัยความฉันทแปรตามลำดับชั้นเป็นทาง
ดำเนินฉะนี้.

นี่แหละคือหลักแห่งปริณาม ซึ่งบรรดาโลกิย-
ธรรมจำเป็นที่จะต้องดำเนินตาม แต่บทนี้เมื่อท่าน
โยคีได้มีความทราบซึ่งในหลักปริณามทั้งนี้แล้ว และ
ทั้งสามารถตั้งตั้งขมในปริณามได้แล้ว ท่านจะได้รับ
ผลเป็นอย่างไรบ้าง ท่านปศุญชาติ ได้กล่าวไว้ในเหนือ
สูตรดังต่อไปนี้ คือ :-

* เพื่อจะหาความเข้าใจละเอียดในเรื่องปริณาม ขอให้ดู “ความรู้
รอบตัวฝ่ายปรัชญาบูรพทิศ” ของข้าพเจ้า.

สูตร :— ปริณามตฺวสยฺมาตฺ อตฺต-อนาคต-
ชฺฌานมฺ [๑๖]

คำแปล :— จากสังขมในปริณาม ๓ (ย่อมาได้รับ)

ความรู้ในอดีตและอนาคต.

คำอธิบาย :— การที่เราไม่ดำมารถมองเห็นอดีตและ
อนาคตใดนั้น ก็เพราะปัจจุบันกำลังทำลายของเรา
ไว้ ปัจจุบันได้ผันแปรมาจากอดีตด้วยอย่างไร และ
จักผันแปรไปในอนาคตเป็นอย่างไร เราไม่ดำมารถ
ที่จะรู้ได้อย่างบริบูรณ์แจ้ง นอกจากที่จะคาดคะเน
เอาเท่านั้น แต่จำกัผู้ใดดำมารถตั้งสังขมในปริณาม
ทั้ง ๓ ชั้นได้ ความผันแปรทั้งในสังขมอดีตและอนาคต
จะปรากฏประจักษ์จนแก่ผู้นั้นทันที เพราะว่าปัจจุบัน
ก็คือความผันแปรมาแห่งอดีต และอนาคตก็คือ
ความผันแปรไปแห่งปัจจุบัน คนหนุ่มแห่งสังขม
ปัจจุบัน คือความผันแปรของเด็กแห่งสังขมอดีต
และคนชราแห่งสังขมอนาคต คือความผันแปรของ

คนหนุ่มแห่งสมัยปัจจุบัน ฉะนั้นท่านผู้ใดเมื่อปรินาม
ประจักษ์แจ้งชนแดน ดังใดได้มันแปรมาจากอดีต
อย่างไร ท่านจะรู้อะไรที่เป็นอย่างดีโดยไม่มีสิ่งใด ๆ
กำบังด้ายตาไว้ นั่นคือท่านมี อคติสัญญา ในสิ่งนั้น
ใช้แต่เท่านั้น ดังนั้นจักมันแปรไปในสมัยอนาคตเป็น
อย่างไร ก็จะมีปรากฏประจักษ์ชนแก่โยคจักษุของ
ท่านอีกด้วยเหมือนกัน นั่นคือแต่ตั้งจำท่านประกอบ
ไปด้วยอนาคตสัญญาด้วย เหตุเห็นความสามารถใน
การตั้งตั้งขมใจในปรินาม จึงเป็นการอำนาจความ
รู้อะไรในเรื่องอดีตและอนาคตทั้ง ๒ อย่าง ด้วยความรู
ในปัจจุบันนั้นนับว่าเป็นดังที่ปรากฏชัดอยู่แก่มั่งดังจักษุ
ของท่าน โยคอยู่แล้ว จึงเป็นอันไม่ต้องอาศัยอำนาจ
โยคจักษุแม้แต่ประการใดอีก.

บัดนี้จะกล่าวถึงอำนาจแห่งการตั้งตั้งขมใจในฐานะ
ต่าง ๆ ถึงแม้ว่าท่านโยคจะฝึกหัดตั้งขมใจเพื่อเป็น
เครื่องอุปกรณ์ ในการก้าวขึ้นไปสู่เขตต์แดนแห่ง

โลกุตตรธรรมก็จริง แต่อำนาจแห่งการตั้งตั้งยมได้
 นั้น ย่อมเป็นการอำนวยความสะดวกหรืออิทธิบาท
 อย่างใหญ่หลวงให้แก่โยคีด้วย ฉะนั้นถ้าท่านโยคี
 สามารถนำตั้งยมมาตั้งในที่ต่าง ๆ ซึ่งยังคงอยู่ภายใน
 ขอบเขตต์แห่งโลกิยะได้ ก็แปลว่าสมรรถภาพเหนือ
 โลกิยะนั้น ๆ ที่เรากล่าวกันโดยทั่ว ๆ ไปว่า อิทธิ
 บาท ก็ปรากฏประจักษ์ขึ้นทันที ถึงแม้ว่าอิทธิ
 บาทเหล่านี้ล้วนแต่จะเป็นเครื่องขัดขวางในการ
 ก้าวหน้าไปสู่โลกุตตรธรรมก็จริง แต่เนื่องจากตั้ง
 เป็นผลแห่งการบำเพ็ญโยคะ ท่านปฏิบัติ จึงได้
 แนะนำอิทธิบาทเหล่านี้ เพื่อเป็นการเพิ่มเติมความรู้
 ของบรรดานักศึกษา และทงเคื่อนท่านผู้บำเพ็ญโยคะ
 ทั้งหลายไม่ให้หลงคิดอยู่ในอิทธิบาทนั้น อันดาบที่เรา
 มีไว้สำหรับประหารศัตรู ยังอาจดับเป็นศาตราฆ่า
 มิตรได้ ถ้าหากความดุ่มหลงพินเพื่อนเข้ามาครอบงำ
 จิตต์ใจของเราไว้ไม่ให้เราตรึกตรองเห็นว่า คนไหน

เป็นศัตรู คนไหนเป็นมิตร ในทำนองเดียวกันนี้
ตั้งยมซึ่งท่านโยคีควรจะใช้ในการขจัดเดียดซึ่งบรรดา
โลกิยธรรม ก็สามารถบรรเทาความก้าวหน้าในทาง
โลกุตตรธรรมเสียได้ ถ้าหากโยคีนำตั้งยมนั้นมาตั้ง
ขึ้นในเรื่องโลกิยะ ถึงแม้ว่าตั้งยมนั้น ๆ จะแสดงผล
อย่างใหญ่หลวง โดยบรรดาทำให้เกิดอิทธิบาทต่าง ๆ
ขึ้นก็จริง แต่ความก้าวหน้าในทางโลกุตตรจะหยุด
ชะงักลงทันที เหตุนี้สำหรับผลของความมุ่งหมายผล
แต่อย่างเดียว คือความขวนขวายไปจากการผูกมัดแห่ง
โลกิยะ จึงไม่ควรเอาใจใส่พิจารณาพะวงหลงคิดอยู่ใน
เรื่องอิทธิบาทแม้แต่เพียงเป็นภรรตยง.

อย่างไรก็ดี เพื่อเป็นการสร้างสรรความรอบรู้ใน
เรื่องโยคะให้สมบูรณ์ขึ้นโดยประการทั้งปวง ท่าน
ปัทมชติ จึงได้แนะนำภูมิต่าง ๆ แห่งการตั้งตั้งยม อัน
เป็นไปในทางโลกิยะ พร้อมทั้งอิทธิบาทเท่าที่ตั้งยมนั้น ๆ
จะสามารถอำนวยให้ได้ไว้ในเนอสุดครคณินไป.

จะกล่าวถึงผลแห่งการตั้งตั้งยมในความแตกต่าง,
กัน ระวังถ้อยคำ, เนื่อความกับบัจจัย คือ :—

สูตร :— ศัพท์ทฤษฎปรุทยยานามุ อิตเวตวาทุยา-
สาตุ สังกระ. ตตปรุวิภาคส์ยมาตุ
ถุวภททฐณานม [๑๗]

คำแปล :— จากกรโณนโยกย้ายของศัพท์ (ถ้อย
คำ), อรรถ (เนื่อความ) และบัจจัย
(ความรู้) ให้เข้ากันและกัน เกิดสังกร
คอกการระคนขึ้น. จากตั้งยมในความ
แตกต่างกันแห่งศัพท์, อรรถ และ
บัจจัยนั้น ๆ เกิดความรู้ในเสียงแห่ง
สรรพทตทั้งหลาย.

คำอธิบาย :— ขณะที่เราพูดจาฉันท์หน้ากัน เราย่อมมี
ความเข้าใจในคำพูดหรือเรื่องที่เราทำดังพูดจาฉันท์
กันอยู่ ทั้งนี้เพราะผู้ที่รวมอยู่ในการฉันท์หน้ากัน
มีความเข้าใจในภาษาที่เขาทำดังพูดกันอยู่ ถ้าหากมี

คนใดคนหนึ่ง ผู้ซึ่งไม่รู้จักภาษานนเข้ามาร่วมอยู่ใน
 วงการสนทนาด้วย เขาจะหาความเข้าใจในเรื่องนั้น
 มิได้เป็นอันขาด ถึงแม้ว่าเขากำลังได้ยินคำพูดอย่าง
 เดียวกันที่จริงอยู่ แต่เนื่องจากเขาไม่รู้จักความ
 หมายแห่งคำพูดนั้น ๆ เขาก็ไม่สามารถที่จะหา
 ความเข้าใจในคำสนทนาอันใด อาศัยอุทาหรณ์
 เป็นเครื่องชี้ทาง เราพอจะเห็นได้ว่า ถ้อยคำ, เนื้อ
 ความและความเข้าใจ อันรวมกันตามารบรบรรดา
 ให้เกิดความรู้ในภาษาพูด ๆ ภาษานี้ได้ ผู้ใดขาด
 เงื่อนไข ๓ ประการนี้เสีย เขานั่นย่อมขาดความรู้
 ในภาษานนด้วย ในหัวข้อหรือหลักธรรมคำที่เราทุก ๆ
 คนคำเนินตามอยู่ แต่ว่าถ้าเราพิจารณาหลักคำอย่าง
 ตะเยียดตะขอแต่ใด จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ความรู้
 ของเราไม่เกิดขึ้นเพราะถ้อยคำ, เนื้อความและความ
 เข้าใจโดยตรงทีเดียว หลักการซึ่งเป็นเหตุให้เกิด
 ความรู้ขึ้นนั้น ได้แก่การระคนแห่งเงื่อนไข ๓ ข้อ

อย่างมากมาย ถึงกับเราไม่สามารถที่จะแยกเงื่อนไข
 เหล่านี้ให้ออกเป็นสาย ๆ ได้ กล่าวคือสมมุติว่า
 เราไม่รู้จักภาษาต้นตกฤค ฉะนั้นเมื่อเราได้ยินคน ๒
 คนกำลังพูดต้นตกฤคกันอยู่ เราก็ฟังไม่รู้เรื่อง เหตุ
 ไฉนเราจึงฟังไม่รู้เรื่องเล่า? ปัญหาที่เราจะต้อง
 พิจารณาดูให้ละเอียดละออดีหน่อยจึงจะเข้าใจได้
 เรามันไม่รู้จักภาษาต้นตกฤค ถึงจะได้ยินคำพูดดังที่
 คน ๒ คนกำลังพูดกันอยู่ พวกเขาเข้าใจคำพูดนั้นได้
 อย่างดี ส่วนเราไม่สามารถจะหาคำถามเข้าใจในคำ
 พูดนั้นได้ เห็นเช่นนั้นอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพราะเราไม่รู้จากความ
 หมายซึ่งมีอยู่ในถ้อยคำเหล่านั้น จึงไม่สามารถจะหา
 ความเข้าใจได้ ถึงกำลังได้ยินถ้อยคำเหล่านั้นอยู่ก็
 จริง ในที่นี้ขอที่นำดังเทศมียู่ว่า ความจริงถ้อยคำ
 กับเนื้อความหาเป็นดังเดียวกันไม่ แต่ว่าสำหรับเรา
 ถ้อยคำกับเนื้อความ กลับเป็นคนเป็นอย่างเดียวกันไป
 ถึงกับทำให้เราไม่สามารถที่จะแยกความหมายออก

จากถ้อยคำนั้น ๆ ได้ ทงนเืองจากเราโอนเอาความ
หมายเข้าไประคนปนกันกับถ้อยคำเดีย จนเราเห็นว่า
ถ้อยคำกับเหอความเป็นดั่งเดียวกันไปทงหมด ฉะฉน
ถาเราไม่รู้จักถ้อยคำ เราก็ไม่ดำมารทจะรู้จักความ
หมายได้ แะถาเราไม่รู้จักความหมาย ก็แปลว่า
เราไม่รู้จักคำ ทงนเืองจากเรายังไม่เคยกับถ้อย
คำฝ่ายต้นดกฤศ เราจึงหาความหมายจากถ้อยคำ
นั้น ๆ มิได้ อนึ่ง เืองจากเราไม่รู้จักความหมาย
ความเข้าใจก็เป็นอนมไมเคแะทงทวความรูเ็นภาษา
นนมโคดวย เหตุการณดั่งนแะระยอมดอให้เห็นว่า
ถ้อยคำเหอความกับความเข้าใจ เมื่อระคนปนกัน
เข้าแะระยอมทำให้เกิดความรู้อย่างธรรมดาชน เือง
จากเราถูกรอบง่าอยู่ดวยการระคนเช่นนี้ เราจึงไม่
ดำมารทที่จะรู้จักภาษาของคณอื่น ๆ ที่เรายังไม่เคย
ได้ เราจึงต้องตกเป็นทาดแห่งการระคนแห่งเงอนไซ
ทง ๓ ข้อ คณไหนได้แกถ้อยคำ คณไหนได้แก

เหือกความ และตอหนไหนดักแก็ความเข้าใจ เราไม
 ดำมารถที่แจแยกแยะออกจากรกันได ๕ เหตุนี้เราจึง
 ต้องตกเป็นพาดแห่งเงอนไซทง ๓ ประการนี้ ๕

แต่ทว่าดำหรับท่านผู้เป็นโยคี ๕ ผู้ซึ่งดำมารนำ
 ดั่งยมมาตงตงตรงเส้นความแตกต่ากันระวางเงอน
 ไซทง ๓ ขอนได ๕ ท่านผู้นยอมจะเกิดม้ความรุ้ความ
 เข้าใจในภาษาของธรรพดีดว้ทงหุดยได ๕ ไม่ละเพาะ
 แต่มนุษย์ ๕ แม้ความรุ้ความเข้าใจในเดียงของดีดว้
 ๕ กยงนับว่าไม่เป็นการ ดีดว้ดีดว้ดำหรับท่านผู้นดวย
 ๕ ครงไหนเป็นชอบเขตคแห่งกอยคำ ๕ ครงไหนเป็นชอบ
 ๕ เขตคแห่งเหือกความ ๕ และครงไหนเป็นชอบเขตคแห่ง
 ๕ ความเข้าใจ ๕ ท่านรุ้และเข้าใจหุดกันไดเป็นอย่างดี
 ๕ ฉะนันถึงภาษาหรือเดียงที่ท่านยังมีเคยไดยินมิเคยได
 ๕ ฟังมา ๕ ก็ระกดับเป็นท้เข้าใจไดโดยดับพด้น ๕ ทงนเพราะ
 ๕ เนื่องจากรท่านนำดั่งยมมาตงตงตรงเส้นแห่งความแตก
 ๕ ต่ากัน ๕ ไม้อนหรือโยกย้ายเงอนไซทง ๓ ประการนี้ ๕

มาระคนปนกันให้สับสน จึงสามารถเข้าถึงเขตต์แห่ง
เนื้อความและความเข้าใจได้สะดวก โดยไม่พังก้อง
อาศัยถ้อยคำเป็นเครื่องนำแม่แต่ประการใด ภาษา
ของนก ภาษาของสัตว์อื่น ๆ และภาษาแห่งชนชาติ
ต่าง ๆ ย่อมเปิด^๕เนื้อความและความเข้าใจให้แก่ท่าน
ผู้เป็นโยคี โดยไม่ถูกปิดกั้นด้วยอำนาจถ้อยคำหรือ
อำนาจเสียงดังที่เป็นอยู่ในโลกแห่งมนุษย^๖นี้แหละ
เป็นเหตุที่ทำให้โยคีสามารถหาความเข้าใจในภาษา
ทุก ๆ ภาษาได้ โดยไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องจำกัด
ขีดขวาง.

บัดนี้จะกล่าวถึงอิทธิยบาท ซึ่งเกิดขึ้นจากการนำ
ตั้งยมมาตั้งที่ต้นดงาร (ตั้งขาร) ดังที่ท่านปตัญชติ
ได้ชี้ไว้ในเนื้อสูตรดังต่อไปนี้ คือ :-

สูตร :- สัสถุการสาทุกษาทุกกรณาตุ ปุรวุชาติ-
ชฺชูปานม [๓๘]

คำแปล :- จาก การ ประจักษ์ชัด แห่ง สันสการ

(สังขาร) ย่อมเกิดความรู้ในชาติที่
แล้ว ๆ มา.

คำอธิบาย:— ท่าน โยคีผู้ใดสามารถนำสังขมมาตั้งที่
ต้นตอการได้แล้ว ต้นตอแห่งต้นตอที่ตึบเนื่องตง
มาแต่ชาติก่อน ๆ ก็จะมีประจักษ์ชัดขึ้นแก่ท่านโยคี
ผู้นั้นทันที เมื่อต้นตอการได้ประจักษ์ชัดขึ้นแล้วอย่าง
ดังได้ ก็แปลว่าความเป็นมาแห่งชาติที่แล้ว ๆ มา
นั้น ก็จะมีปรากฏขึ้นมาทันที ทั้งนั้นก็เพราะเนื่องจาก
ต้นตอการ ทั้งหลายก็ออกกระแต่แห่งกรรมในสมัยอดีต
ซึ่งเป็นอนุกรรมปรุงแต่งชีวิตปัจจุบัน เช่นเมื่อเรา
ชอบรักภรรยาอยู่ ปรารถนาจะไปตามการขับของเรา
ถึงแม้เมื่อเราหยุดขับลงชั่วขณะ แต่รถนั้นก็ยัง
สามารถเดินไปได้อีกตั้งไม่มากนักอยู่ การเดินของ
รถเช่นนั้น คือเป็นผลหรือการกระแต่แห่งการขับที่ใดกระ
ทำมาแล้วเมื่อตะกี้นี้ ถึงการกระทำคือการขับจะได้
หยุดลงแล้วก็จริง แต่ผลแห่งการกระทำนั้น ยัง

ก็คือต่อระหว่างชาติที่เดิร ๆ มากับชาติใหม่นี้ จึงเป็น
อันว่าท่าน โยคีผู้ใดสามารถมองเห็น สันสการได้
อย่างประจักษ์แจ้งแล้ว ท่านโยคีผู้นั้นย่อมสามารถ
มองเห็นที่เกิดแห่งต้นตอการนั้น ๆ ซึ่งไต่แก่ ชาติที่
แล้ว ๆ มา โดยไม่มีสิ่งใดอาจกำบังสายตาของท่าน
ไว้ได้ ท่านจึงได้กล่าวไว้ว่า เมื่อ สันสการได้กลายเป็น
เป็นสิ่งประจักษ์แจ้งขึ้นเมื่อใด ความรู้ในชาติ
ก่อน ๆ ก็จะปรากฏประจักษ์ขึ้นอย่างสุกใสเมื่อ
นั้น.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิบาท ซึ่งเกิดขึ้นจากการนำ
ตั้งยมมาตั้งที่ปัจฉิม สูตรคำแข็งของท่านปตัญจติ
มอยู่ดังนี้ คือ :—

สูตร :— ปุรตฺถยสฺย ปฺรจิตฺตชฺฌานมฺ [๑๘]

คำแปล :— จาก (การประจักษ์ชัด) แห่งปัจฉิม
ย่อมเกิดปรจิตตญาณ (ปรจิตตวิชา).

คำอธิบาย :— ถ้าเราพิจารณาพินิจพิเคราะห์ดูข้อที่ว่า

‘เราไม่รู้จิตใจของคนอื่น’ แต่ จะปรากฏว่าข้อนี้
หมายถึงความหมายที่ว่า เราไม่รู้จากความคิดหรือ
ความรู้ดีแห่งจิตต์ใจของคนอื่น คำว่าใจในที่นี้จึง
เป็นอันบ่งถึงความคิดความรู้ดีของใจ หาได้บ่งถึง
ดวงใจหรือดวงหทัยไม่ อนึ่ง ข้อที่ว่าเราไม่รู้จาก
ความคิดความรู้ดีของคนอื่นนั้น หมายถึงความว่าความคิด
ความรู้ดีของคนอื่นยังไม่เป็นดังประจักษ์แจ้งแก่เรา
เราจึงไม่ตำราภมของเห็นจิตต์ใจของคนอื่นได้ ความ
คิดความรู้ดีแห่งจิตต์ใจได้แก่ บัจจย หรืออารมณ์ของ
จิตต์ ตามรูปศัพท์ คำว่าบัจจย แปลตรงได้ว่าดังที่จิตต์
อาศัยเป็นเครื่องดำเนิน อาศัยความคิดความรู้ดีเป็น
ทางนำจิตต์ยอมดำเนินอยู่ ถ้าไม่มีความคิดความรู้ดี
แล้วไซ้ร ก็แปลว่าการดำเนินหรือพฤติกรรมของจิตต์
ก็จกมไม่ได้แท้ ฉะนั้นความคิดความรู้ดีจึงนับว่า
เป็นบัจจยหรือทางดำเนินของจิตต์ฉะนี้.

เนื่องจากจิตต์ดำเนินอยู่ในบัจจย ฉะนั้นทราบได้

ที่ปัจจุบันนี้ ๆ ยังซ่อนเร้นจากสายตาของเราอยู่ จิตต์
 ของคนอื่นจึงยังจะไม่ปรากฏแก่เราตราบนั้น แต่ที่ว่า
 ถ้าเหล่าปัจเจกปรากฏประจักษ์ชนเมื่อใด จิตต์ที่
 ดำรงอยู่ในปัจจุบันนี้ ๆ จะปรากฏประจักษ์ชนตาม
 เมื่อนันทนที อุปมาเช่นเมื่อ ๒-๓ คิวคงอยู่ต่อหน้าเรา
 ผู้ใดเข้ามานั่งลงบนเก้าอี้หนึ่ง ๆ เมื่อใด ผู้นั้นจะปรากฏ
 แก่สายตาของเราชนนันทนทีเมื่อนั้น ในท่านองเดียวกนั้น
 ถ้าเหล่าปัจเจกซึ่งจิตต์อาศัยเป็นทางดำเนินคงประจักษ์
 อยู่ต่อหน้าเราแล้วเมื่อใด จิตต์ใดจรเข้ามา
 ดำรงอยู่ในปัจจุบันนี้ ๆ จิตต์นั้นจะปรากฏประจักษ์
 แก่เราชนเมื่อหนึ่ง โดยมพิศของดังด้วย เหตุนี้แหละ
 จึงกล่าวได้ว่าถ้าท่าน โยคีผู้ใดสามารถทำให้บรรดา
 ปัจเจกทั้งหลายประจักษ์ชัดอยู่ภายในสายตาแห่งโยคี
 จักษุได้ ท่านย่อมจะมีความรู้แจ้งในจิตต์ของคนหรือ
 สัตว์ที่เข้ามาดำรงอยู่ในปัจจุบันนี้ ๆ ได้ ก็คือว่าท่าน
 ย่อมประกอบไปด้วยความสามารใน ปริจิตตญาณ

เพราะ ความประจักษ์แจ้ง แห่งเหตุ บัจจัย ๕
ตั้งน่านการอ่านความคิด ความเห็น ความรู้สึกแห่งจิต
ของผู้อื่น จึงกตบกลายเป็นการไม่ยากเย็นหรือเป็น
การเหตอด้วยแม่แต่นอยหนึ่ง คือท่านจะเห็นจิตของ
เขาอื่นเต็มออย่างท่าน กว้างเห็นภาพยนตร์อยู่ณะ
หรืออภยหนึ่ง ท่านอ่านหนังสือได้ด้วยความสดก
ฉนใด ท่านก็จะอ่านความคิดความเห็นความรู้สึก
แห่งจิตของผู้อื่นได้ด้วยความสดกฉนนเทยว.

บดินจะกล่าวถึงอิทธิบาทที่เกิดขมจากตั้งยมใน
รูปกาย เนื่องด้วยท่านปตยชติ ได้ขแรงใจม่อยู่
ตั้งน คอ :-

สูตร :- กายรูปสัยมมาตุ ตทศุราหุยศกตีสตม-
เก จกษุะปุรกาศาต้ปุรโยเค นุตร-
ชฺยานม [๒๐]

คำแปล :- จากตั้งยมในรูปแห่งกาย ครั้นได้
กำจัดเสียซึ่งกำลังรับของมัน และเมื่อ

ไม่มีความเกี่ยวสัมพันธ์กับความประก
 กาศแห่งจักขุแล้ว จึงเกิดมีการหาย
 ตัวขึ้น.

คำอธิบาย:— การที่เราดำมารถเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้
 ก็เพราะรูปนั่นเอง สิ่งใดขาดรูป สิ่งนั้นหาเป็นวิสัย
 แห่งจักขุประการใด ไม่เป็นอันขาดมไม่มีรูป เราจึง
 ไม่ดำมารถที่จะมองเห็นสิ่งใด แม้แต่การเห็นสิ่ง
 ย่อมเป็นกรณีช่วยให้เราเห็นใจตามปฏิโตมัยได้อีก
 แห่งหนึ่ง กล่าวคือการที่มองเห็นร่างกายของเราได้
 ก็เพราะร่างกายของเรามีรูป ฉะนั้นถ้าคนใดดำมารถ
 บังคับรูปของคนอื่นได้ ไม่ให้ตกเป็นวิสัยแห่งจักขุประการ
 ของคนอื่นได้ ก็แปลว่าคนนั้นดำมารถที่จะหายตัว
 จากสายตาของคนอื่นได้ทันที ถึงแม้ว่าเขาจะนั่งลง
 หรือยืนอยู่ต่อหน้าใคร ๆ ก็ตาม แต่เขาผู้นั้นจะไม่
 ดำมารถเห็นร่างกายของเขาได้ ดังที่เขาไม่ดำมารถ
 เห็นตนได้ฉะนั้น.

บัณฑิตท่านโยคินผู้ซึ่งสามารถตั้งสังขมณะที่รูปกาย
ได้แล้ว ก็เป็นอันว่าท่านมีอำนาจเห็นรูปกายนั้น ๆ
โดยประการทั้งปวง ดังได้กล่าวมาแล้ว รูปกายนี้
มีกำลังอยู่ชนิดหนึ่ง คือการประกาศร่างกายให้เป็น
วิสัยแห่งจักขุประสาท ฉะนั้นเมื่อท่านโยคินเกิดมี
อำนาจเห็นรูปกายเช่นแล้ว ก็หมายความว่ากำลัง
ของรูปที่จะทำให้กายเป็นวิสัยแห่งจักขุประสาทนั้น
ก็ย่อมตกอยู่ในกำมือของท่านโยคินนั้นด้วย คือท่าน
สามารถกำจัดเสียซึ่งกำลังของรูปที่จะทำให้ร่าง
กายเป็นวิสัยแห่งจักขุ ใจได้อย่างเด็ดขาด เมื่อท่าน
ดำริรวมกำลังเช่นว่านใจได้ทั้งต้น และตั้งอนรูปแห่ง
กายไว้ในกำมือของตนได้แล้ว ก็จะมีผลถึงขั้น
คือความสัมพัทธ์ระวางรูปกับจักขุประสาท ซึ่งเป็น
เหตุให้ถึงใดสิ่งหนึ่งปรากฏประจักษ์ขึ้นภายในสายตา
นั้นขาดไปทั้งต้น ร่างกายนั้นจึงไม่มีความสัมพัทธ์
กับ ความประกาศแห่งจักขุ อีก เมื่อเป็นดังนี้แล้ว

ก็แปลว่าร่างกายของท่านโยคีสามารถหายไปจาก
 สายตาของคนอื่นได้ทันที ซึ่งเราเรียกกันว่า หายตัว
 ไปได้ เหตุนี้แหละท่านจึงได้กล่าวไว้ว่า ท่านโยคีผู้ใด
 สามารถตั้งตั้งขมในรูปร่างได้ ก็จะมีเกิดความ
 สามารถใน การหายตัว ขึ้น ดังนี้.

ใช้แต่เท่านั้น แม้วัดยอก ๔ คือ เตี้ยง, ผัสสะ, รต
 แตะกดิน ก็ยังคงอยู่ในกำมือของท่านโยคีด้วย ท่าน
 ต้องการดำรงจิตด้วยใด ๆ ก็ดี ยินจะไม่ปรากฏขึ้นแก่
 ประสาทของคนอื่น เช่นถ้าต้องการดำรงเตี้ยงของ
 ท่านไว้ไม่ให้คนอื่นได้ย่น ถึงท่านจะกำลังพูดอยู่อย่าง
 ดัง ๆ ก็ตาม แต่ได้ประสาทของคนนั้นจักไม่สามารถ
 ที่จะรับเอาเตี้ยงคำพูดของท่านได้ ถ้าท่านต้องการไม่
 ให้คนอื่นรู้ดีดัมผัสของท่าน เขาจะไม่รู้ดีดถึงท่าน
 จะจับเขาไว้ก็ตาม กล่าวอย่างอื่น ๆ คือไม่เพียงแต่
 จักษุประสาทเท่านั้น ท่านสามารถหายตัวจากประ
 สาททั้ง ๕ ของคนอื่น ๆ ได้โดยนับพันตามประสงค์.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิยฆาตอีกประการหนึ่ง คือ
อปรัณตญาณ คือญาณในเรื่องอันนอกเหนือไปกว่า
ความตาย ท่านปตัญจติ ได้วางหลักแห่งการบรรลุ
ถึงอิทธิยฆาตนั้นไว้ ดังสูตรต่อไปนี้ คือ :-

สูตร :- โสไปกรรมํ นิรุปกรรมํ จ กรรม. ตตฺ
สยฆาตปรานตญาณนวิษณุโกชวา
[๒๑]

คำแปล :- กรรมมีอยู่ ๒ ประการ คือกรรมที่อาศัย
ความเริ่มต้น กับที่ไม่อาศัยความเริ่ม
ต้น จากสังขมในกรรมนั้นๆ ย่อมเกิด
อปรัณตญาณ คือมรณะญาณชน หรือ
จากมรณสัญญาณก็ได้.

คำอธิบาย :- ฐานะหรือความเป็นไปในอนาคต คือ
หลังจากความตาย จะเกิดมีขึ้นหรือดำเนินไปเป็น
อย่างไรนั้นสุดแล้วแต่ปวงกรรมของบุคคลจะบันดาล
ให้เป็นไป ทั้งนี้เพราะอนาคต ก็คือผลแห่งปัจจุบัน

ส่วนปัจจุบันก็คือขณะที่เรากำลังกระทำการงานอย่าง
 ใดอย่างหนึ่งอยู่ ตั้งนั้นอนาคตจึงนับว่าเป็นผลแห่ง
 การกระทำที่เราทำตั้งกระทำอยู่ณะระดับตนเดยวณ เหตุ
 นั้นถ้าเรามีความรู้อย่างไรเรื่องกรรมอย่างถัดถนแดว
 ความรู้นั้นผลที่จะสืบเนื่องบังเกิดมาแต่กรรมนั้น ๆ ก็
 จะปรากฏประจักษ์ชนแก่เราได้อย่างชัดเจนน ตั้งว่า
 ถ้าเรารู้จักชะนิตที่ขพพของกันไม่ถัดเป็นอย่งดี
 ผลที่จะเกิดขึ้นจากกันไม่หนี ๆ ก็ดะปรากฏแก่ปัญญา
 จักษของเราได้โดยง่ายราย หรืออีกนัยหนึ่ง ถัดการ
 ที่ได้สืบเนื่องมาแต่อดีต เป็นดีหรือวางอดีตกับปัจจุบัน
 ฉนใด กรรมซึ่งเรากำลังกระทำอยู่ณะระดับตน ย่อม
 เป็นดีหรือวางปัจจุบันกับอนาคตฉนนั้นนเทยว นั้นคือ
 ฮาศัยถัดการเป็นดี ท่านโยคีดำมารถบรรดถึง
 เขตค้แดนแห่งอดีตัญญาณได้ฉนใด ฮาศัยกรรมเป็น
 ดี ท่านก็ดำมารถบรรดถึงเขตค้แดนแห่งอนาคต
 ญาณได้ฉนนั้น.

เนื่องจากกรรมเป็นดีที่จะนำท่านโยคีไปสู่เขตต์
แดนแห่งอนาคตญาณ ซึ่งยังซ่อนเร้นจากสายตา
ของเราอยู่ เราจึงควรพยายามหาความรู้ความเข้าใจ
ในเรื่องกรรมให้ลึกซึ้งเข้าไปอีกสักหน่อย.

ถ้าจะพิจารณาพิเคราะห์ดูความเป็นไปแห่งบรรดา
กรรม จะปรากฏว่าการดำเนินของกรรม ย่อม
ดำเนินไปในทาง ๒ ฝ่าย ก่อผลคือบังครั้งบางคราว
เราลงแรงพยายามเพื่อให้กรรมดำเนินไป ก็คือว่า
เราลงมือกระทำหรือเว้นตนกระทำแล้ว กรรมจึงจะ
ดำเนินไปตามความพยายาม ความออกสัจจะของเรา
และ บางคราวเราก็นิ่งอยู่เฉย ๆ ไม่ออกสัจจะ ไม่
พยายาม และทั้งไม่ลงมือที่จะกระทำการอย่างใด
อย่างหนึ่ง ถึงกระนั้นโดยอาศัยกาลและเทศะบังคับ
กรรมก็ยังดำเนินไปเอง โอกาสเดินมาถึงเราหรือ
ใกล้เรา จนถึงกับเราไม่สามารถที่จะหลบหนีไป
จากการกระทำนั้น ๆ ได้อีก ถ้ากรรมนั้นอำนาจผลดี

เราก็เรียกว่า "โยคี" ถ้าอำนาจผลร้าย เรามั่นว่า
 "เคราะห์ร้ายเต็มที." ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า กรรมมี
 อยู่ ๒ ประเภท ประเภท ๑ ได้แก่กรรมที่อาศัย
 ความเริ่มต้นของเรา และอีกประเภท ๑ ไม่อาศัย
 ความเริ่มต้น คือดำเนินไปเอง ตามกระแสแห่ง
 กาดะและเทชะ หรือตามกระแสแห่งต้นตอการ ซึ่ง
 บันดาลให้เกิดกาดะและเทชะขึ้น สัมพันธ์กับผลแห่ง
 การกระทำที่เราได้เคยกระทำมาแล้วในสมัยอดีต
 อุปมาเช่นบางคราวเราเริ่มตนก่อให้เกิดพิษ และ
 บางคราวกาดะและเทชะก็เกิดขึ้น แล้วเผาป่า
 ใหม่บ้านเรือนได้จนหมดทั้งถวัล เราจะพยายาม
 ช่วยกันดับสักเท่าใด ๆ ก็ไม่ใคร่จะดับ ดังนี้เป็นอาทิ.
 ฉะนั้นการนำตั้งยมมาตงตงที่กรรม จึงหมายความว่า
 นำตั้งยมมาตงตงที่กรรมทั้ง ๒ ประการ คือกรรม
 ที่อาศัยความเริ่มต้นของผู้กระทำ กับกรรมที่ดำเนิน
 ไปเอง แต่เป็นกรรมที่สามารถทำให้ดับทุกข์คดตก

เบณเหยอแห่งกรรมนหนได้ อหน่ง เหนองจกไม่มีกรรม
ไทนอกเหนือไปกว่ำกรรม ๒ ประการนั้ ฉะนั้กรรม
ในสมัยปัจจุบันที่เรากำตั้งกระทำอยู่นั้ จึงจัดเป็น
กรรมอัน ๑ ในกรรมท่ง ๒ นั้ ฉะนั้อาศัยตั้งยม
ในกรรมท่ง ๒ นั้เป็นดีอ ทมโยคจึงดำมรถที่จะเขำ
ถึงเขตค้แดนแห่งอนาคตญานได้โดยดีดวก ฉะนั้
จึงดำมรถที่จะรู้ได้ยงนั้ชัดวำ เมื่อไรทำนจะ
ถึงมรณภพ และเมื่อถึงมรณภพแล้ว ทำนจะ
ค้ำเนินค้อไปเป็นอย่งไร ค้อคืออำนจรแจ้งในเรื่อ
มรณะ ฉะนั้ ท่งในเรื่อเหตุกรรมก้เคยไปจกมรณะ
จะปรกฏประจักษ์ขึ้นแก่ทำนยงค้อยงแจ่มชัดที่เดยว
หรืออื่กนัยหน่ง ทำนประกอบไปด้วยมรณญาน
ทุกประการ.

ด่ำหรับ มรณ ญาน เช่น นั้ ทำน ได้ ไซ้ค้ำวำ
อปร์นัตญาน (อปรานต) ปร์นัตะ หมายถึง อันตะ
หรือที่ตุดันเป็นต้วนตุดท่ายค้อกัปะ ฉะนั้เป็นอัน

หมายถึงกัปปางสาม ฉะนั้นคำว่า อปรินตะ จึงแปล
 ความว่า น้อยไปกว่ากัปปางสามคือมรณะ ดังนั้น
 จึงรวมกระแด้ความหมายต่าง ๆ ด้รูปความดังได้
 ที่เดี่ยวว่า อาศัยการตั้งตั้งยมในกรรมทั้ง ๒ เป็นข้อ
 ท่านโยคีสามารถที่จะบรรลุดังญาณอันนอกเหนือไป
 กว่ามรณะ หรืออดสูตแห่งชีวิตได้ ฉะนั้นในภพข้าง
 หน้าคือ ๆ ไป จนกว่าจะถึง นිරพชตมาชิ หรืออาตมัน
 หรือนิพพาน ท่านโยคีจะต้องผ่านภพที่ประการ ที่
 ประเภท แต่ละครั้ง ท่านจึงสามารถรู้ได้อย่างแจ่ม
 แจง หาเป็นภพวิสัยของท่านไม่

คตอนน ท่านโยคีปฏิบัติได้กล่าวเป็นบทแทรกไว้อีก
 ข้อหนึ่งว่า ความดั่งวงรัตนาคคในเรื่องมรณกรรม
 ของสัตว์ ย่อมเกิดขึ้นจาก มรณสัญญาต่าง ๆ
 ก็ได้อีกทางหนึ่ง เพื่อเป็นแนวช่วยให้เข้าใจความ
 หมายทั้งนี้ ข้าพเจ้าขอแต่ดงมรณสัญญาไว้ให้
 ดังเกิดดุ๊ก ๒-๓ ข้อ อันมรณสัญญาต่าง ๆ นั้น

เราด้ามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ มรณ
ดิญญาณ ที่เกิดขึ้นภายในตัวเราเอง ที่เรียกว่า
อชชยาคมรณดิญญาณ ๑ มรณดิญญาณ ซึ่งเรา
ตั้งเกิดได้จากวัตถุภายนอก ที่เรียกว่า อาริโภติก
มรณดิญญาณ ๑ กับมรณดิญญาณ ซึ่งเป็นไปใน
ทางอโดกัย ที่เรียกว่า อาริโหิกมรณดิญญาณอีก
ประเภท ๑

ตัวอย่างแห่งอชชยาคมรณดิญญาณ เช่นตาม
ธรรมดาเมื่อเราอดหลับ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
ย่นเตียงคองอเหมือนมุตมพายพคเกิดขึ้นในหัว ๒ ข้าง
ผู้ที่ตายภายใน ๑ ปี จะไม่ตายเช่นนี้ นน
แต่ดงว่าอากาศธาตุของผู้นั้นไดวิปริตเดี่ยวแล้ว อีก
อย่างหนึ่ง ถ้าเราเขานวดคดงที่หลังคาง ๒ ข้าง
เราจะเห็นโชติชะนิคหนึ่งเกิดขึ้น รูปร่างคล้ายกับดุก
ไข่ ข้างในเป็นดีฟ้า และรอบ ๆ ขอบนอกเป็นเดิน
วิธม ผู้ที่จะตายภายใน ๖ เดือน จะไม่เห็นโชติคณ

ปรากฏขึ้น นั่นแสดงว่าเคราะห์ของคุณนั้นได้วิปริต
เฉียบแล้ว คงนี้เป็นอาทิ.

ตัวอย่างแห่งอาชโภคิกมรณัตถุญญาณ เช่นใน
กตางคต ถ้าเรายืนหันหลังให้ดวงอาทิตย์ เราจะ
เห็นเงาตัวของเราตกอยู่ข้างหน้าเรา จงฟังเงา
ตัวของเราดัง ๒-๓ นาที แล้วยกศีรษะแห่งนขม
มองดูที่ท้องฟ้า คุณจะเห็นเงาหน้าปรากฏอยู่ที่
ท้องฟ้า ให้ญกว่าเงาจริงที่ฉายมา ผู้ที่จะตายภายใน
๖ เดือน จะเห็นเงาเงาไม่มีศีรษะ คือหัวขาด
คงนี้เป็นอาทิ.

ตัวอย่างแห่งอาชโภคิกมรณัตถุญญาณ มรณ-
ัตถุญญาณ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ อชยาตม และ อธิภูต คนทุก
ประเภทสามารถที่จะสังเกตเห็นเองได้ แต่ว่ามรณ
ัตถุญญาณที่จัดไว้ในแผนกอธิเทพ นับว่าเป็นญาณ
ชนิดที่ต่ำช้กว่าที่ต่ำ ๆ มาทั้งนี้ คนธรรมดา
ทุก ๆ คนจึงไม่สามารถที่จะนึกเห็นเขาเองได้ เว้นไว้

แต่ผู้ใดสามารถดำเนินไปในเขตต์แดนแห่งวิบัติได้
ได้แล้ว นั่นแหละจึงจะสามารถตั้งเกิดมรณัตถ์ญาณ
ชนิดนี้ได้ เช่นบางคราวท่านเห็นอโถกัฏฐรูป ที่เรา
อาจเรียกได้ว่า "เทวรูป" มาบอกถึงสมัยกำหนดแห่ง
มรณภาพของท่าน ดังนเช่นเครื่องดังเกิด*

แต่ว่าถึงแม้อาศัยมรณัตถ์ญาณต่าง ๆ นี้ พอ
ที่จะทำให้ท่านโยคีสามารถหยั่งรู้อรรถอันล้ำแห่ง
ชีวิตของท่านได้ก็จริงอยู่ แต่เมื่อถึงอวสานแล้ว
ความเป็นไปข้างหน้าจะดำเนินไปเป็นอย่างไรอีกนั้น
นับว่ายังเป็นเรื่องที่ยังซ่อนเร้นจากสายตาของท่าน
โยคีอยู่ มรณัตถ์ญาณด้านมรณัตถ์ญาณได้เพียง
สมัยแห่งมรณกาลเท่านั้น หากสามารถชี้แจงถึง
ความเป็นไปที่จะต้องดำเนินต่อไปจากมรณกาลนั้น
ได้ไม่ ฉะนั้นเพื่อจะแสวงหาความรู้แจ้งในภพที่โดย

* ถ้ามีโอกาสข้าพเจ้าจะได้เขียนความพิสดารของเรื่องนี้ขึ้นอีกเล่ม ๑
ต่างหาก.

หรือคิดต่อไปจากมรณกาดนั้น ท่านโยคีจึงต้อง
อาศัยการตั้งตั้งยมในกรรมทั้ง ๒ เป็นลี้ต่อดีต่อไปอีก
ดังนี้.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิบาทที่เกิดขึ้นจากการตั้ง
ตั้งยมในเมตตาเป็นอาทิ ซึ่งท่านปตัญชติ ได้วางแนว
ทางไว้ในเนอสูตรต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— โมทรุขาทิย พลังนิ [๒๒]

คำแปล:— (จากตั้งยม) ในเมตตาเป็นอาทิ ย่อม
เกิดปวงพละชน.

คำอธิบาย:— ท่าน โยคีผู้ใด ดำเนินการตั้ง ตั้งยมลงใน
เมตตาได้ จะเกิด เมตตาพละ ชน ตั้งตั้งยมที่กรุณา
จะเกิด กรุณาพละ ชน และตั้งตั้งยมที่มุกิตา จะ
เกิด มุกิตาพละ ชน ฉะนั้นควรจะต้องตั้งตั้งใจไว้ด้วยว่า
อุเบกขา ไม่เป็นที่ตั้งแห่งตั้งยมแม้แต่ประการใด ๆ
ทั้งนี้เพราะเนื่องจากหลักแห่งอุเบกขา เป็นไปใน
ทางปรตยาหาร คือการถอนจิตต์ออกจากบรรดา

อารมณ์ทั้งหลาย ที่อาจจูงจิตต์ให้ตกลงคิดแน่นอยู่ใน
โลกิยธรรม ฉะนั้นอุเบกขาจึงมิได้บังถึงการตั้งจิตต์
ในภาวระอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงไม่นับว่าเป็นวิสัยแห่ง
ธารณา, ฌานและสมาธิ.

ท่านโยคีผู้ใดประกอบไปด้วยเมตตาพตอันเต็มบูรณ์
แล้ว อาศัยเมตตาพตนั้นเป็นอำนาจอิทธิบาท ท่าน
สามารถกำจัดสิ่งซึ่งศัตรูภาพอันมีอยู่ในคนอื่นได้
ตามประสงค์ ตั้งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง
กำจัดสิ่งซึ่งศัตรูภาพ อันมีอยู่ในจิตต์ใจของจอม
โจรองค์ผู้มาดช ฉะนั้น อนึ่ง เมื่อท่านโยคีผู้ใด
ประกอบไปด้วยกรุณาพตอันเต็มบูรณ์แล้ว อาศัย
กรุณาพตนั้นเป็นอำนาจอิทธิบาท ท่านสามารถ
อนุเคราะห์ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก ให้รอดพ้นไป
จากกองทุกข์นั้นได้ ตั้งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงช่วยเหลือนางพราหมณ์ให้พ้นไปจากบุตรีวิปโยค
ได้ฉะนั้น ในท่านองนี้อาศัยมฤตดาพตเป็นอำนาจ ท่าน

สามารถปลุกมุกตาให้เกิดมีขึ้นในบุคคลอื่น ๆ ได้ด้วย.

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงอิทธิบาทซึ่งเกิดมีขึ้นจากการ
ตั้งตั้งยมในสัตว์ที่มีกำลังอย่างใหญ่หลวง เรื่องนี้ท่าน
ปตัญชติ ได้แนะนำไว้ในเนื้อสูตร ดังต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— พลเฉฐุ หตฺถิพฺพลาทีนึ [๒๓]

คำแปล:— (จากตั้งยม) ในพลทั้งหลาย ย่อมเกิด
กำลัง (ต่าง ๆ) อันมีกำลังของช้างเป็น
อิทธิบาท

คำอธิบาย:— ท่านโยคตั้งตั้งยมใน กำลัง ของสัตว์ใด
กำลังของสัตว์นั้นจะปรากฏขึ้น ในร่างกายของท่าน
โยคด้วย เช่นว่าถ้าท่านตั้งตั้งยมลงในกำลังของช้าง
सार ท่านจะประกอบไปด้วย กำลังของช้างสาร
นั้นขึ้นมาทันที ถ้าท่านตั้งตั้งยมในกำลังของสิงห์โต
กำลังของสิงห์โตจะเกิดขึ้น ในร่างกายของท่านทันที
ดังนี้เป็นอาทิ การที่เป็นไปเช่นนั้นได้ก็เพราะตั้งตั้งยมมี
ตฺมารีเป็นองค์การองค์ ๓ หตฺถิของตฺมารีมีอยู่ว่า

เราตั้งสมาธิในตั้งใด ตัวเราจักดำรงอยู่ในความเป็น
เอกฉนทกับตั้งนั้น โดยขจิตเดี่ยวซึ่งบรรดาความแตก
ต่างกันซึ่งเคยมีอยู่แต่ก่อน ๆ ให้หมัดดับไป (ดูสูตร ๓
บาท ๓) เมื่อเป็นดงนั้นก็แปลว่า เมื่อท่านโยคตั้ง
ตั้งขยมลงในกำลังข้างหนึ่ง หมายความว่าท่านได้ตั้ง
ตั้งสมาธิในกำลังของข้างตนเอง ท่านจึงดำรงดำรง
อยู่เป็นเอกฉนทกับกำลังของข้าง โดยไม่มีความแตก
ต่างกันในระวางกำลังส่วนศกขกับกำลังข้างแม่แต่
น้อยหนึ่ง นั่นคือในศคอนหนึ่ง กำลังของข้างใดมา
ปรากฏอยู่ในศควของท่านอย่างสมบูรณ์เต็มที่ โดย
ไม่มีส่วนใดบกพร่องหรือแตกต่างกัน ดังทองคพระ
ดัมมาดัมพุทธเจ้าทรงพระมานข้างนาถาคีร์เป็นอาทิ ก็
เพราะทรงอาศัยหลักตั้งแต่ตั้งมานเป็นเครื่องมี น
แหะเป็นแง่ที่ต่อให้เห็นว่า เหตุใดในการตั้งตั้งขยม
ลงในกำลังใด ๆ จึงดำรงปลุกให้กำลังนั้น ๆ
เกิดขึ้นในศควของท่านโยคได้ด้วยเด้า.

จิตต์ยอมรู้จักอารมณ์ โดยมีอินทรีย์เป็นเครื่อง
อุปการณ แต่ว่าณที่นี้ควรจะต้องเกิดไว้ด้วยว่า ถ้า
จิตต์ไม่แผ้วแพร่ออกไปทางอินทรีย์ทวารถึงอารมณ์
แล้ว ก็แปลว่าแม้อินทรีย์จะกำลังรับเอาอารมณ์อยู่
ก็จริง แต่ความรู้อาจได้เกิดขึ้นในขณะที่นั้นด้วยก็หาไม่
เช่นตัวอย่าง บางครั้งบางครั้งอาจจิตต์ของเรากำลังนึก
ตรึกตรองถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งอยู่อย่างแน่นหนา ใน
ขณะนั้นต่างว่าถ้ามีใครดีดคนหนึ่งร้องเรียกเรา เรา
ก็ไม่ได้ยินเสียง ถึงคนหนึ่งเสียงจะได้มากระทบ
โสตประสาทของเราแต่ก็ตม อื่น ๆ ถึงของต่าง ๆ
ซึ่งตกอยู่ภายในบริเวณรับรู้ของเรา ถึงภาพของ
สิ่งนั้น ๆ จะกำลังปรากฏขึ้นที่จักขุประสาทแต่ถึงเรา
จะกำลังมองดูอยู่ด้วยก็ตาม แต่ก็ไม่เห็น นี่ย่อมเป็น
พระยานให้เห็นว่า แม้อินทรีย์จะกำลังรับเอาอารมณ์
นั้น ๆ อยู่ก็จริง แต่เนื่องจากจิตต์ยังดำรงอยู่ในเรื่อง
อื่น ก็ยังมีได้แผ้วออกไปรับอารมณ์ที่อินทรีย์กำลัง

รับอยู่ ความรู้ในอารมณ์นั้นจึงมิได้ปรากฏประจักษ์
 ฐนในใจของเรา ฉะนั้นแง่เงื่อนอันสำคัญยิ่งที่เป็น
 การณ์ให้เกิดความรู้ฐนในใจนั้น จึงเป็นอันได้แก่
 ความดำเนิน ของจิตต์ ซึ่งแผ่หรือกระจายออกไป
 หาอารมณ์ ทำให้จิตต์เกิดความรู้ฐน.

หนึ่ง ได้กล่าวมาแล้วว่า ตามธรรมชาติจิตต์ย่อม
 มีการดำเนินกระจายแผ่ออกไปทางอินทรีย์ หรือมี
 อินทรีย์เป็นสะพานก็ได้ ฉะนั้นถึงที่ช้อนเร้นไปจาก
 อินทรีย์ หรือตั้งอยู่นอกเหนือไปกวาขอบเขตต์แห่ง
 อินทรีย์ จิตต์จึงแผ่ไปจนถึงนั้นไม่ถึง ผดกคือความรู้
 ในสิ่งที่หดับหลุดจากอินทรีย์อยู่ ย่อมไม่ปรากฏฐน
 แก่เรา อาทิเช่นของตุ่มที่ถ่ายตามองไม่เห็น จิตต์
 ก็ไม่อาจที่จะรู้จกได้ ถึงที่ช้อนเร้นจากถ่ายตาย่อม
 เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่เหนือวิสัยแห่งความรู้ ในทำนองนี้
 ถึงที่ตั้งอยู่ในระยะทางไกลมากมายเกินไป ถึงกับ
 ถ่ายต่าไม่ตำมารถจะมองเห็นได้ จิตต์ก็ไม่ตำมารถ

จะรู้ได้ด้วย ครอบงำจิตใจที่จิตต้องของอาศัยอินทรีย์เป็น
ทางดำเนินอยู่ ครอบงำนั้นดังที่นับว่าตั้งอยู่นอกเหนือ
อินทรีย์ออกไป ย่อมจะปรากฏขึ้นแก่ญาณจักขุของ
เราไม่ได้เป็นอันขาด.

ขอยกตัวอย่างดัง ๒-๓ ข้อมาเป็นตัวอย่าง เพื่อเป็น
การปรับปรุงความเข้าใจให้ทราบชัดเล็กน้อย จุด
ดัดตัวเรามองไม่เห็น เพราะรูปร่างของจุดดัดตัวเด็ก
เกินไป ถึงกับตาไม่อาจมองเห็นได้ เราจึง
จำเป็นต้องอาศัยกตของจุดที่ตนให้ขยายภาพแห่งรูปร่าง
ของมันให้ใหญ่จนหลายร้อยเท่าจึงจะเห็นได้ รูปร่าง
แห่งปริมาณของตม ดัดมากจุดดัดตัว ฉะนั้นถึงแม้
กตของจุดที่ตนแดงก็จริงแต่เราก็ยังมองไม่เห็น ความ
รู้งจึงไม่เกิดขึ้น เพราะจิตขาดทางดำเนินคืออินทรีย์
ในทำนองนี้ดังใจที่เราซ่อนไว้ในห้องมืด คนอื่นไม่
สามารถจะรู้ได้ เพราะสายตาของเขาถูกหนั่งคือ
กำบังอยู่ คือว่าดังที่ห้องมืดทบไว้ซ่อนเร้นจากสายตา

ของเขา ความรู้งังไม่เกิดขึ้นในใจของเขาผู้นั้น เรื่อง
 ราวที่กำดงเป็นไปในบ้านเมืองอื่น เรามองไม่เห็น
 เพราะบ้านเมืองนั้นอยู่ห่างไกลออกไป จาก สายตา
 ความรู้งังไม่เกิดขึ้น การที่ความรู้ในเรื่องเหตุอัน
 มิได้บังเกิดขึ้น ก็เนื่องมาจากเหตุเพียงข้อเดียวคือจิตต์
 ชาติทางดำเนินคืออินทรีย์ ถ้าดีมมุตว่าจิตต์สามารถ
 ดำเนินไปเองได้เป็นอิสระแต่จ ก็ไม่พ้องอาศัย
 อินทรีย์เป็นทางเดินหรือสะพาน ก็เป็นอันว่าดังนั้น ๆ
 จะอยู่ภายในของขันธ์แห่งอินทรีย์หรือไม่ก็สุดแล้ว
 แต่จิตต์ก็สามารถหาความรู้ ในดังนั้น ๆ ได้อย่างชัด
 เจนทีเดียว แต่บุคคลจะดำริว่าจิตต์ให้ออกไปหา
 อารมณ์โดยมีพ้องอาศัยอินทรีย์เป็นเครื่องนำก็หา
 ไม่ ความดำเนินแห่งจิตต์ของบุคคล จึงจำเป็นที่
 จะต้องดำเนินไปทางอินทรีย์เป็นพณ แต่ที่ว่าความ
 ดำเนินของจิตต์ถึงกล่าวมานหาใช่เป็นของอริยชนหรือ
 ท่านโยคีไม่ กล่าวคือจิตต์ของอริยชนหรือท่านผู้เป็น

โยคี ย่อมไม่เป็นทาสแห่งอินทรีย์คือมัจจุตเป็นอดีตระ
ที่ไม่ต้องพึ่งแก้อินทรีย์เป็นทางนำหรือมัจจุต จิตต์
ของท่านผู้มีความเป็นอดีตระอย่างบริบูรณ์ จึง
สามารถเผื่อออกไปหาอารมณ์ได้โดยดำพังกตน เหตุ
การณ์ที่ดุษมก็ตั้ง ตั้งที่ซ่อนเร้นจากสายตาอยู่ก็ตั้ง
หรือตั้งที่คงอยู่ในที่ไกลเกินไปก็ตั้ง ย่อมปรากฏ
ประจักษ์ขึ้นแก่ท่าน โยคีได้โดยแน่แท้ เครื่องขัด
ขวางต่าง ๆ อันมีความดุษม ความกำบัง ความไกล
เป็นอาทิ ที่กั้นหรือตัดกวจิตต์ซึ่งสัมพันธ์ของ
อินทรีย์ในการรับเอาอารมณ์ อันทำให้จิตต์มี
ความรู้ในอารมณ์นั้น ๆ เกิดขึ้นได้นั้น ย่อมไม่นับว่า
เป็นเครื่องขัดขวางสำหรับจิตต์ที่เป็นอดีตระของท่าน
โยคีอีกต่อไป ท่านต้องการจะรู้อันตั้งใด จิตต์ย่อม
ดำเนินเผื่อไปยังตั้งนั้น แต่ท่านก็ได้รับความรู้ในวัตถุ
ที่ประสงค์นั้นทันที จุดวัตถุอันมีรูปร่างดุษมที่สุด
ตั้งของซึ่งซ่อนเร้นจากสายตาของท่านและเหตุการณ์

ที่กำลังเป็นไปอยู่ในระยะไถด่ที่สุดแห่งดังกดจักรวาล
 ย่อมจะปรากฏประจักษ์ขึ้นแก่ท่านผู้เป็นโยคี ถ้าท่าน
 ประสงค์จะรู้ ไม่มีสิ่งใด ไม่มีเรื่องใด ที่สามารถ
 หักกกระแด้แห่งญาณจักรุของท่านไปได้ นั่นคือ
 อากัษย์ ความดำเนิน แห่งจิตต์ที่แผ่พุ่งตรงออกไปจน
 ถึงอารมณ์เองได้ โดยไม่ต้องพึ่งแก่อินทรีย์เป็นทาง
 เดิน ท่านโยคีจึงสามารถหากความรู้ในสิ่งที่ไม่ตกอยู่ใน
 ขอบเขตแห่งสมรรถภาพของอินทรีย์ได้โดยสะดวก
 ในความดำเนิน ของแต่ั้ง อากัษย์มีความสว่างประจำ
 อยู่ เพื่อจะขจัดเฉียซึ่งความมืดมนใด ความดำเนิน
 แห่งจิตต์ของท่าน โยคีผู้ดำรงจิตตั้งตั้งยมได้ก็เช่นฉน
 นั้น คือมีญาณรดีมีประจำอยู่ เพื่อคอยกำจัดเฉียซึ่ง
 ความมืดที่จะเข้ามาปกคลุมอารมณ์ต่าง ๆ ไว้ไม่ให้
 ปรากฏประจักษ์ขึ้นแก่ญาณจักรุของท่าน ท่านคง
 ตั้งยมในเรื่องราวใด หรืออารมณ์ใด ถึงเรื่องราว
 หรืออารมณ์นั้นจะตั้งอยู่หรือเป็นไปในที่ใดก็ตาม

ท่านก็สามารถได้รับความรู้ในเรื่องราวหรืออารมณ์
นั้นได้สมบูรณ์ดังก็ ท่านโยคีจึงไม่ต้องการอาศัยถ้อย
ขยายเพื่อตรวจดูรูปร่างของจุดตัดตัว ไม่ต้องการหรือ
เปิดหรือยกเอาหนังสือออกจากที่เพื่อจะดูว่ามีอะไร
อยู่ใต้อันหนึ่งถือ และทั้งไม่ต้องการเดินทางไปยังต่าง
ประเทศ เพื่อจะดูความเป็นไปของบ้านเมืองนั้น ๆ
เพราะว่าความรู้ในเรื่องนั้น ๆ จะปรากฏขึ้นแก่ท่าน
ทันที ในขณะที่ท่านตั้งสติลงในจิตที่ประจักษ์โดย
ประจักษ์จะรู้ ดั่งนั้นเป็นอาทิ อาจจะได้ความรู้ตามจำนวน
ธรรมดาก็แปลว่า ท่านโยคีหัดบวชเห็นได้ทั้งหมด
ในบรรดาสิ่งที่ท่านประจักษ์ดูเห็นเท่านั้นเอง เนื่อง
จากจิตต์ของท่านโยคีไม่ต้องการอาศัยอินทรีย์เป็นเครื่อง
นำทางหรือเป็นสะพาน แต่ย่อมอาศัยแสงสว่างแห่ง
ความดำเนิน ของจิตต์ให้กระจายไปหรือส่งพุ่งไป
ยังอารมณ์ที่ตนอยู่นอกเหนือการรับของอินทรีย์โดย
ตรงทีเดียว ฉะนั้นในที่สุดท่านจึงได้รับความรู้ใน

อารมณ์นั้น ๆ ตามความประสงค์ได้โดยสะดวก.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิบาท ซึ่งเกิดขึ้นจากการตั้ง
ตั้งขมลงในดวงอาทิตย์ ดังที่ท่านปตัญชติได้กล่าว
แนะนำไว้ในเนอสูตรต่อไปนี้ คือ :-

สูตร :- ภวนชฌานัน สรรเย สยมาตุ [๒๕]

คำแปล :- ความรู้ในสากลจักรวาล ย่อมเกิดมี
ขึ้นจากสังขมในดวงอาทิตย์.

คำอธิบาย :- เมื่อใดที่มโนโยคีสามารถตั้งตั้งขมลงใน
ดวงอาทิตย์ได้แล้ว ก็เป็นอันว่าในขณะนั้นท่านโยคี
ย่อมดำรงอยู่เป็นเอกฉันทเป็นเอกภาพกับดวงอาทิตย์
เหตุนี้ รัศมีของดวงอาทิตย์แผ่กระจายออกไปถึงที่
ไหนได้ กระจ่างจิตของท่านโยคีก็จะต้องแผ่
ออกไปถึงที่นั้นโดยดุษณี เมื่อเป็นดังนั้นก็หมายความว่า
อาณาเขตใด ซึ่งรัศมีแห่งดวงอาทิตย์ส่องแสงไปถึง
อาณาเขตนั้นจะปรากฏขึ้นในกระแสแห่งดวงจิต
ของท่านโยคีได้ดั่งกัน นั่นคือแสงดงให้เห็นว่าท่านโยคี

ผู้ตั้งสังขมลงในดวงอาทิตย์ ย่อมมี ความรู้ใน
สากลอาณาเขตต์ ซึ่งตกอยู่ภายในรัศมีแห่งดวง
อาทิตย์ดุจกัน อนึ่ง ตามธรรมเนียมการตั้งสังขมในดวงอาทิตย์
ย่อมแผ่แพร่หลายอยู่ทั่วสากลจักรวาล จึงเป็นอันว่า
เมื่อท่านโยคีสามารถตั้งสังขมลงในดวงอาทิตย์ได้แล้ว
ท่านย่อมเกิดความรุกรามราบรื่นในสากลจักรวาล
ได้โดยทันที

ต่อไป จะกล่าวถึงยंत्रบพทที่เกิดขึ้นจากการตั้ง
สังขมลงในดวงจันทร์ ซึ่งท่านปฏิบัติได้แข็งแรง
ดังนี้ คือ :-

* ตอนนัควรรณมัตระวัง ไม่ควรถือเอาการเพ่งดวงอาทิตย์ไปประปน
กันกับการตั้งสังขมลงในดวงอาทิตย์ การเพ่งดวงอาทิตย์มิได้หมายถึง
ถึงการตั้งสังขมในดวงอาทิตย์ นั้นเป็นเพียงแต่กัมมัฏฐานอันหนึ่ง
ซึ่งจัดไว้ในประเภทตราฎก โยคะเท่านั้น เรื่องนี้จะได้กล่าวในหล
โยคะต่อไป ข้อสังเกตอาการซึ่งปรากฏขึ้นในร่างกายของผู้ตั้งสังขม
ที่ถูกต่อนั้น คือบรรดากริยาของร่างกายพร้อมทั้งหัวใจได้หยุดลง
อย่างสนิททีเดียว.

สูตร :— จนนฺตเร ตาราวิญญูหฺมฺยานมฺ [๒๖]

คำแปล :— (จากสังขม) ในดวงจันทร์ เกิดความ
รู้จักขงหมู่ดาวทั้งหลาย.

คำอธิบาย :— เป็นที่รู้จักอยู่แต่โดยทั่วไปว่า มี
หมู่ดาวอยู่ในท้องฟ้าทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน
แต่ว่าเนื่องจากในเวลากลางวัน แสงอาทิตย์ก็บังแสง
ดาวไว้ไม่ให้เห็นมาสู่จักขุประสาทของเราได้ เราจึง
มองไม่เห็นดาวในท้องฟ้าในเวลากลางวัน แต่ทว่า
ในเวลากลางคืนหาเป็นเช่นนั้นไม่ ก่ดาวคือดวงจันทร์
ไม่มีแสงของตน แสงที่เรามองเห็นเป็นแสงที่ขม
เอามาจากดวงอาทิตย์ จึงไม่แรงพอถึงกับดำมารถ
ก็บังแสงดาวไว้ไม่ให้เห็นมาสู่จักขุประสาทของเราได้
เหตุนี้ในเวลากลางคืน เราจึงมองเห็นดาวได้สะดวก
เนื่องจากแสงพระจันทร์ไม่ดำมารถที่จะบังแสงดาว
ไว้ได้นั่นเอง แสงดาวจึงดำมารถเข้ามารวมอยู่กับ
แสงพระจันทร์ได้อย่างสนิท ฉะนั้นเมื่อท่านโยคีผู้ใด

ถ้ามารถั้ง สักยมลงในดวงจันทร์ ได้แล้ว ก็
เป็นอันว่าท่านได้ดำรงอยู่เป็นเอกฉันทกับแสงดาวด้วย
แล้วโดยมิพักคองสงสัย นั่นคืออาศัยแสงดาวนั้น ๆ
เป็นปทัฏฐฐาน ท่านจึงสามารถก้าวไปสู่เขตต์แดน
แห่งที่มาของแสงดาวคือตัวดาวได้ในขั้นต่อไป หรือ
จะกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือในขั้นนั้นท่านย่อม รู้จักหมู่
ดาว เท่าที่สถิตปรากฏอยู่ในท้องฟ้าโดยหมดสิ้น
นั่นเอง.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิบาท ซึ่งเกิดมีขึ้นจากการ
ตั้งตั้งยมลงในดาวเหนือ ขอนท่านปทัฏฐฐานได้ชัดเจน
ไว้มิใช่ ก็ :-

สูตร :- อรุเว ตทคตฺธิชฺฌานมฺ [๒๗]

คำแปล :- (จากตั้งยม) ในดาวเหนือ ย่อมเกิด
ความรู้ ในการ โจร แห่ง หมู่ ดาว ทั้ง
หลายนั้น ๆ.

คำอธิบาย :- สัมมุติว่า เด็กบางพวกกำลังงกกันอยู่

เป็นวงกลมโดยรอบ และเด็กอีกคนหนึ่งกำลังยื่นมือ
 ดูกារวingsของเขาอยู่นอกวง ในที่นี้พวกเด็กที่กำลังวิ่ง
 ขยับนั้น ไม่สามารถที่จะเห็นทางโคจรของกันและกันได้
 แต่ตัวเด็กที่ไม่วิ่งคือคนที่ยืนอยู่ข้างนอกนั้น สามารถ
 มองเห็นทางโคจรของเด็กทุก ๆ คนได้เป็นอย่างดี
 ในทำนองเดียวกัน บรรดาหมู่ดาวซึ่งกำลังโคจร
 อยู่ทั่วท้องฟ้านี้ ไม่สามารถที่จะเห็นการโคจรของ
 กันและกันได้ แต่ดาวที่ด้อยขยับ ๆ ไม่มีการเคลื่อน
 ไหว ย่อมเป็นลักษณะยานในการมองเห็นการโคจร
 ของดาวทุกหมู่ได้ ดาวที่ด้อยขยับ ๆ นั้นคือโตแก
 ดาวเหนือ เป็นดาวที่ตั้งอยู่นิ่งเดียว โดยไม่มีการ
 เคลื่อนไหวแม้แต่ประการใด ส่วนดาวอื่นเด็ก ๆ
 กำลังโคจรไปโคจรมาอยู่โดยมีรัศมีจุกหยุดหย่อน ดาว
 บางดวงเคลื่อนไปแค่โคจรเดียว บางดวงเคลื่อนไปเป็น
 หมู่ ๆ เนื่องจากดาวเหนือเป็นดาวที่สถิตย์อยู่นิ่ง
 เดียว จึงเป็นเสมือนอย่างลักษณะยานในการมองเห็น

การโคจรแห่งดวงดาวทุกดวงทุกหมู่ได้ ฉะนั้นท่าน
โยคีผู้ใดสามารถตั้งสังขมลงในดาวเหนือได้ จึง
สามารถมีความรู้ในเรื่อง การโคจรของดาวทั้งหลาย
อันใดในทันที โดยมีพักต้องตั้งด้วยแม่แต่น้อยหนึ่ง.

ผู้ครเหล่านี้แหละย่อมเป็นแฉ่งแต่คงถึงอิทธิขยาท
ที่โยคีพึงได้รับโดยการตั้งสังขมลงในวัตถุภายนอก
เช่น ดาวเหนือ, ดวงจันทร์, ดวงอาทิตย์ เป็นต้น
นอกจากการตั้งสังขมลงในวัตถุภายนอกดังกล่าวมา
นี้แล้ว ท่านโยคียังดำรงสังขมลงในอวัยวะ
ต่าง ๆ แห่งร่างกายของตนโดยถนัดเหมาะอันหนึ่ง. เหตุ
ฉะนี้ อิทธิขยาทซึ่งพึงจะเกิดขึ้นจากการตั้งสังขมลงใน
อวัยวะต่าง ๆ แห่งร่างกายนี้ ท่านปฏิบัติจึงได้
บรรยายไว้ในเนื้อผู้ครต่อไปนี้.

ก่อนอื่นจะต้องกล่าวถึงอิทธิขยาท ซึ่งเกิดขึ้นจาก
การตั้งสังขมลงที่ศีรษะคือ ซึ่งท่านปฏิบัติได้แนะนำไว้
เป็นบทแทรกดังต่อไปนี้ก่อน คือ:—

สูตร:— นาภิจกเว กายวฺยฺหฺชฺฌานมฺ [๒๗]

คำแปล:— จากการตั้งสังขมลงที่สะดือ ย่อมเกิด

ความรู้ในส่วนต่าง ๆ แห่งร่างกาย.

คำอธิบาย:— สะดือเป็นจุดกลางของร่างกาย ฉะนั้น

อาศัยจุดกลางนี้เป็นที่ตั้งฐาน ท่านโยคีจึงสามารถ
ก้าวไปหาความทราบซึ่งกว้างขวาง ในเรื่องอวัยวะ
ต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ทั่วร่างกายได้โดยสะดวก.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิบาท ซึ่งเกิดขึ้นจากการ
ตั้งสังขมลงที่กัณฐรูป คือ:—

สูตร:— กณฺฐรูปํ กษฺยฺมํ ยถา นินฺวฤตฺติเต [๒๘]

คำแปล:— (จากสังขม) ในกัณฐรูป (ย่อมมี) ความ

ดับลงแห่งความหิวและความ กระหาย
น้ำ.

คำอธิบาย:— กัณฐรูป ได้แก่ช่องคอหอยตรงใต้
ตุกกระเดือก ซึ่งตามภาษาแพทยศาสตร์หมายถึง

Larynx ตรง Thyroid Gland. เมื่อตั้งตั้งขมดงที่ของ
คอหอยตรงนั้นแดง ความหิวกับความกระหายน้ำ
จะพ่นดับดงทันที. (รูปภาพประกอบ)

ต่อไปจะกล่าวถึงอทิชิบาต ซึ่งเกิดขึ้นจากการ
ตั้งตั้งขมดงที่กูรมนาทีย่ำ คือ

สูตร:— กูรมนาทีย่ำ ได้ถูขม [๓๐]

คำแปล:— (จากขม) ในกูรมนาทีย่ำ ย่อมเกิด
ความเสถียรขึ้น.

คำแปล:— กูรมนาทีย่ำ ได้แก่เส้นใหญ่ที่เป็นทางเดิน
ของโลหิตแดงจากห้องล่างเบื้องขวาของหัวใจ. ตาม

ภาษาแพทยศาสตร์เรียกว่า Aorta. (ขอให้ดูภาพ หน้า ๔๗๗) เนื่องจากอวัยวะส่วนนี้มีรูปร่างท่อนคล้าย คดิ่งกับเต่ากระ ท่านจึงตั้งชื่อไว้ว่ากุมภนาทัตตะนี้. เมื่อท่านโยคีสามารถตั้งตั้งยมตงที่กุมภนาทัตได้แล้ว คอหนังจะเกิดความเต่งยวบ. ก่อวคือ ท่านโยคี สามารถจะบังคับให้ร่างกายตั้งอยู่ในความนิ่งเฉยอยู่ โดยไม่มีการกระตือรือร้นไหวไหวแม้แต่ประการใด ๆ เลย. แม้จนกระทั่งการเคลื่อนไหวแห่งโลหิต คือการ หมุนเวียนแห่งโลหิต. การเคลื่อนไหวหรือการเค้นแห่ง หัวใจ ก็จะไม่กระบังปลงอย่างดังบงยับด้วยที่เคย.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิบาท ซึ่งเกิดขึ้นจากการ ตั้งตั้งยมตงในโชติแห่งศรัยะ ดังท่านปฏิบัติได้ชี้ไว้ ในเนอดูตรต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— มุรุษไชยติยิ สิทุททฐสนม [๓๑]

คำแปล:— (จากสังยม) ในโชติแห่งศรัยะ ย่อม

* คำว่า กุมมะ (กุม) แปลว่า เต่ากระ.

เกิดการพบเห็น ซึ่งบรรดาพระอริย-
บุคคล ผู้สำเร็จแล้ว.

คำแปล:— เมื่อท่านโยคีดำรงค์เข้าถึงภูมิแห่งฌาน
ได้แล้ว ท่านจะเห็นว่า มีระดับชั้นหนึ่ง กาลังต้อง
ประกายออกไปจากศูนย์กลางแห่งศีรษะ คือตรงศูนย์กลาง
ขม่อม. ท่านโยคีผู้ใด ดำรงค์ตั้งตั้งยมตงใน
โยคีนี้ได้แล้ว ท่านจะเห็นบรรดาท่านผู้สำเร็จทั้งหลาย
ซึ่งได้ดวงพิภพไปแล้วจากแดนโลกียภูมิ. แต่ที่ว่า ยัง
ดำรงอยู่ในโลกุตระภูมิทั้งนั้น.

ตอนนั้น ท่านปรารถนา ได้แนะนำบทแทรกไว้อีก
บทหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นภิกษุให้ เกิดความรื่นรมย์
ถึงทั้งหลายชน. สูตรที่ได้นำมาถกถกกันไว้ มี
อยู่ดังต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— ปุราติภาท วา สรวุม [๓๒]
คำแปล:— หรือจากปฏิภาณญาณ (โยคีย่อมรู้อัน)
สรรพสิ่งทั้งหลาย.

คำอธิบาย:— อาศัยปฏิภาณญาณเป็นกรณี ท่านโยคีสามารถที่จะเกิดมีความทราบซึ่งถึงบรรดาสิ่งที่หยาบได้ โดยไม่มีเครื่องขัดขวางความรู้ของท่าน แม้แต่ประการใด ปฏิภาณญาณ เปรียบเสมือนอย่างรัตม์หรือแสงสว่าง สำหรับขจัดสิ่งซึ่งความมืดทึบประการ เมื่อแสงสว่างปรากฏขึ้นอย่างสมบูรณ์แล้ว หายแล้ว ความมืดมนทึบจะจาง ก็ย่อมดับสูญหายไปอย่างสนิทได้ ปฏิภาณญาณก็เป็นเช่นนั้น เมื่อปรากฏประจักษ์ขึ้นในท่านโยคีแล้ว ความไร้รูปร่างไร้ญาณของท่านนั้น จะลึกลับอยู่อีกแม้แต่ขณะหนึ่งไม่ได้เป็นอันขาด นั่นคือ ท่านโยคีผู้นั้นอาศัยปฏิภาณญาณเป็นกรณี ย่อมบรรลถึงความรู้ในสรรพสิ่งที่หยาบ โดยไม่มีสิ่งใดขัดขวางญาณของท่านไว้อีก เนื่องจากปฏิภาณญาณช่วยให้กำจัดสิ่งซึ่งอัญญาณ ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องผูกมัดบุคคลไว้ไม่ให้หลุดพ้นออกจากโลกีย์ธรรมได้ ท่านจึงได้บรรลได้วิญญูปฏิภาณญาณ

ไว้โดยใช้ด้านอนึ่งประการหนึ่งว่า 'ตารกม' คือสิ่ง
ที่จะช่วยให้ข้ามพ้นโลกและโลกียธรรมได้. อนึ่ง
คำว่า "ปฏิภาณญาณ" มีคำเดิมฝ่ายต้นตักฤคว่า
"ปริติภา*" เมื่อแปลตรงตามรูปศัพท์ ได้ความว่า
ความต้องแสง. จึงสำคัญไปถึงความต้องแสงแห่ง
ญาณ คือว่า ตภาพแห่งญาณซึ่งปรากฏแพร่หลาย
อยู่ตามดำพัง โดยที่ผู้ญาณไม่จำเป็นจะต้องพยายาม
ประการใด เพื่อทำให้ญาณนั้นปรากฏขึ้นอีก ดังว่า
ความต้องแสงเป็น ตภาพธรรมชาติของวิมม ฌินใด
ฌินน. หมายความว่า ตภาพแห่งญาณที่ปรากฏประ-
จักษ์อยู่เดมอ โดยที่ผู้ญาณไม่จำเป็นจะต้องนึกคิด
หรือคำนึงถึงแม้แต่น้อยหนึ่ง ตภาพเช่นนั้นแหละได้แก่
ปฏิภา. เมื่อปฏิภาณญาณตั้งฉาน ได้ปรากฏชัดขึ้นแล้ว
อย่างรุ่งโรจน์ ก็เป็นอันว่า ความทราบซึ่งในทุกๆ ตั้ง
ย่อมจะปรากฏประจักษ์อยู่แก่ท่าน โยคเป็นเนื่องนิตย์.

* ปริติ-ภา+อง.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิบาท ซึ่งเกิดมีขึ้นจากการ
ตั้งตั้งขมลงในดวงหทัย ดังที่ท่านปคัมยชาติ ได้ชี้แจง
ไว้ในเนื้อคู่ศรต่อไปนี้ คือ:—

คู่ศร:— หุฤทเย จิตฺตสํวิตฺต [๓๓]

คำแปล:— (จากสังขม) ในดวงหทัย ย่อมเกิด
จิตตสัญญา.

คำอธิบาย:— บรรพชาดัญญาทั้งหลาย ย่อมเกิดมี
ขึ้นได้เพราะจิตต. ฉะนั้น บัณฑิตจึงตั้งจิตตเป็นบ่อ
เกิด จึงกล่าวได้ว่าเป็น จิตตสัญญา อีกด้านหนึ่ง.
อนึ่ง ดวงจิตตนั้นเอง ก็ย่อมมีที่ตั้งคือดวงหทัย.
ฉะนั้น ผู้ใดสามารถเข้าถึงเขตแดนแห่งดวงหทัย
ได้แล้ว เขามิเพียงแต่สามารถที่จะมองเห็นความ
ทราบซึ่งถึงเรื่องจิตตได้ทุกประการ. เมื่อเป็นดังนี้
ก็เป็นอันว่า ถึงที่มีจิตตเป็นแดนเกิดทั้งหลาย จะต้อง
ปรากฏประจักษ์ขึ้นแก่ท่านผู้นั้นทันที. ดังได้กล่าวมา
แล้ว ถึงที่มีจิตตเป็นแดนเกิด ก็คือจิตตัญญานัน

เอง. จึงเป็นอันเข้าใจได้ทันทีว่า ผู้ซึ่งสามารถเข้าไป
ถึงเขตต์แดนแห่งดวงหทัยได้แล้ว ย่อมมีความทราบ
ซึ่งถึงบรรดาจิตตตัณญาพร้อมไป ในตัวด้วยทันที.
อนึ่ง การที่จะเข้าไปถึงแดนแห่งดวงหทัยได้นั้น ย่อม
ต้องอาศัยตั้งยมเป็นทางนำ. เหตุฉนั้น ท่านจึงได้กล่าว
ไว้ว่า ครั้นท่านโยคีผู้ใด สามารถตั้งตั้งยมลงในดวง
หทัยได้แล้ว ย่อมมีความทราบซึ่งถึงบรรดาจิตต-
ตัณญาด้วยทันที. เหตุฉนั้นเพราะอาศัยตั้งยมเป็นทางนำ
ท่านสามารถเข้าถึงเขตต์แดนแห่งดวงหทัยได้แล้ว
ความทราบซึ่งถึงจิตตอันมีดวงหทัยเป็นทัง ก็ย่อม
เกิดขึ้นแก่ท่านด้วยทันที. แต่ในขั้นต่อไป บรรดา
ตัณญาต่าง ๆ ซึ่งมีจิตเป็นแดนเกิดขึ้น ก็จะมีปรากฏ
ประจักษ์ขึ้นอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน โดยมีพักต้อง
ตั้งตั้งแม้แต่ประการใด.

ต่อไปจะกล่าวถึงตั้งยม ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดบุรุษ-
ญาณขึ้น. แต่ในการหาความเข้าใจในบุรุษญาณนั้น

เราจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องโภคะเดี่ยวก่อน. จึงจะสามารถก้าวไปหาความเข้าใจในเรื่องบุรุษญาณได้เป็นขั้นต่อไป. เหตุนี้ ในเมื่อสูตรต่อไปนี้ ท่านปตัญชติ จึงได้แนะนำลักษณะแห่งโภคะไว้เป็นปทัชฐานเป็นขั้นต้น แล้วในขั้นต่อไป จึงได้แนะนำถึงสังขม ที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องบุรุษญาณได้เป็นลำดับสอง คือ:—

สูตร:— สัตตปฺปยุชโยวตฺถนุตาตังกัรณโย
 ปฺรตฺยวชิโสโย โภคะ ปฺวารุตฺตวาท.
 สฺวารุตฺตยมาต ปฺรุษขณานมฺ [๓๔]

คำแปล:— ความไม่แตกต่างกันแห่งปัจเจก ใน
 ะวางพุทธิกับบุรุษ โดยไม่ระคนกัน
 โดยสิ้นเชิง นั่นคือโภคะ เพราะความ
 เป็นปรัตถประโยชน์. จากสังขมใน
 สกัตถประโยชน์ ย่อมเกิดบุรุษญาณขึ้น.

เข้าใจนั้น มีอยู่ ๒ คนคือ นาย ก. กับ นาย ข. เนื่องจาก
 จากผู้รับรู้แตกต่างกัน ความรู้ความเข้าใจจึงได้เกิด
 มีขึ้นในฐานะอันแตกต่างกัน. ถ้าไม่มีผู้รับรู้ ก็แปลว่า
 ไม่มีความรู้ความเข้าใจหรือพุทธิประการใด ที่จะ
 เกิดมีขึ้นได้. อนึ่ง ถ้าไม่มีความรู้ความเข้าใจ ตัว
 เราก็คงจะไม่ดำเนินกิจการประการใด. จึงเป็นอันว่า
 บัจจัย ๒ ประการ คือ ตชกับพุทธิ ที่อาจกล่าวได้ว่า
 อดีตบัจจัย กับ พุทธิบัจจัย ย่อมเป็นกรณีให้
 ดำเนินบรรดาถึงการทรงปวง.

แต่ทว่า ข้อที่น่าสังเกตน้อยว่า อดีตบัจจัย กับ
 พุทธิบัจจัย ย่อมต่างแยกแยกกันอยู่เป็นคนละฐาน.
 คือหาใช่เป็นบัจจัยอันเดียวกันไม่. อดีตบัจจัยเป็นท
 รวงรับพุทธิบัจจัย คือ บันผู้รับรู้เท่านั้น ส่วนพุทธิบัจจัย
 เป็นดังที่ถูกรับรอง ดังชนนาคบนา หรือทองนาคบ
 กระแต่น้ำ ฉะนั้น ในระวางอดีตบัจจัยกับพุทธิบัจจัย
 คือตชกับพุทธิ หรือผู้รับรู้กับความรู้ จึงไม่มีการ

ระคนกันโดยสิ้นเชิง. ความไม่ระคนกันแม้แต่ประการใดในระวางปัจจัยทั้ง ๒ นั้น คือสภาพที่แท้แห่งตนกับพุทฺธิ.

แต่ที่ว่า บางครั้งบางครั้ง สภาพที่แท้ย่อมถูกกำบังอยู่ด้วยลักษณะการบางประการ ในทำนองความดั่งแสงแห่งพระอาทิตย์ บางคราวถูกเมฆกำบังไว้ คนใดก็ตามนั้น กล่าวคือ ดังใดก็ตามมาแต่ตนสมรสพหุกับพุทฺธิที่ถาวร ต่างแยกกันอยู่เป็นคนละฐาน. ฉะนั้น ความดีภาพธรรม ตนจึงไม่ถูกระคนด้วยลักษณะหรือคุณภาพแห่งพุทฺธิโดยประการใด. ถ้าต่างว่า ตนไม่ตำราภรรยาคำจกัของจิตใจแต่ใจไซ้ร์ คือยอมตัวให้พลอยเป็นไปตามคุณภาพของพุทฺธิก็เช่นอนว่า ตนจะต้องยอมให้คุณภาพของพุทฺธิเขามาระคนปนกับคุณภาพของตนด้วยโดยแท้. เช่นว่าเราขยันขันแข็งแม่นยำ ถ้าเราไม่ตำราภรรยาคำจกัของเราใจให้ต่างจากนั้น ก็อุปถัมภ์ตัวให้เดินเขาไปหา

เราจะต้องเบียดหน้า ความแข็งหรือความไม่เบียดที่
 เคยมีอยู่แต่ก่อน จะถึงวาระตื่นดังตึง และตนเป็น
 ขันยอมารับเอาคุณภาพแห่ง นำมาระคนกับคุณภาพ
 ของตน ผลที่สุดก็คือ ความแข็งจะขึ้นไปและตัวจะ
 เบียดหน้า. ในทำนองเดียวกันนี้ ถ้าเราปล่อยให้ตัว
 ดำเนินไปตามพุทธี โดยไม่รักษาไว้ซึ่งความต่างกันที่
 เคยมีอยู่แต่แรกก่อน คนก็จะต้องพลอยกลายเป็นไป
 ตามพุทธีด้วยนั่นเอง. คือเมื่อความดั่งเกิดมชนใน
 พุทธี คนก็จะพลอยรับเอาความดั่งชนนด้วย และเมื่อ
 ความทุกขเกิดมชนในพุทธีได้ คนก็จะพลอยรับเอา
 ความทุกขชนนด้วย. คือว่า พุทธีมีพฤติกรรมการณ์ใด
 คนก็จะถือเอาพฤติกรรมการณ์นั้นเป็นของตน ทั้งนี้
 เพราะความแตกต่างกันแห่งปัจจัย คือตนกับพุทธีได้
 ดับหายไป และความไม่ต่างกันใดเกิดมชนแทนน
 เอง. ความไม่ต่างกันแห่งปัจจัยในระวางตนกับพุทธี
 ซึ่งสามารถทำให้ตนเสถียรด้วยความดั่งความทุกข ๆ ต ๆ

ดังที่^๑เกิด^๒มช^๓น^๔ใน^๕พ^๖ท^๗ร^๘น^๙น^{๑๐} น^{๑๑}น^{๑๒}แ^{๑๓}ด^{๑๔}ะ^{๑๕}ไ^{๑๖}ด^{๑๗}เ^{๑๘}ก^{๑๙}เ^{๒๐}ก^{๒๑}เ^{๒๒}ก^{๒๓}เ^{๒๔}ก^{๒๕}.

ขอ^๑อธิบาย^๒อ^๓ก^๔ถ^๕ก^๖ห^๗น^๘อ^๙ย^{๑๐}. เ^{๑๑}น^{๑๒}อ^{๑๓}จ^{๑๔}า^{๑๕}ก^{๑๖}อ^{๑๗}ค^{๑๘}ค^{๑๙}บ^{๒๐}จ^{๒๑}จ^{๒๒}ย^{๒๓}ห^{๒๔}ร^{๒๕}อ^{๒๖}
ค^{๒๗}น^{๒๘}ค^{๒๙}ำ^{๓๐}ร^{๓๑}ง^{๓๒}อ^{๓๓}ย^{๓๔}ใน^{๓๕}ฐ^{๓๖}า^{๓๗}น^{๓๘}ะ^{๓๙}เบ^{๔๐}น^{๔๑}ม^{๔๒}ร^{๔๓}บ^{๔๔}ร^{๔๕} เ^{๔๖}ห^{๔๗}ค^{๔๘}น^{๔๙}น^{๕๐} น^{๕๑}ำ^{๕๒}ท^{๕๓}ของ^{๕๔}ค^{๕๕}น^{๕๖}
จ^{๕๗}ง^{๕๘}เบ^{๕๙}น^{๖๐}เ^{๖๑}ด^{๖๒}ม^{๖๓}อ^{๖๔}น^{๖๕}อ^{๖๖}ย^{๖๗}า^{๖๘}ง^{๖๙}น^{๗๐}ำ^{๗๑}ท^{๗๒}ของ^{๗๓}ด^{๗๔}ั^{๗๕}ก^{๗๖}ษ^{๗๗}พะ^{๗๘}ย^{๗๙}า^{๘๐}น^{๘๑}. ค^{๘๒}ือ^{๘๓}ค^{๘๔}น^{๘๕}เบ^{๘๖}น^{๘๗}
ด^{๘๘}ั^{๘๙}ก^{๙๐}ษ^{๙๑}พะ^{๙๒}ย^{๙๓}า^{๙๔}น^{๙๕}แ^{๙๖}ห^{๙๗}ง^{๙๘}บ^{๙๙}ร^{๑๐๐}ร^{๑๐๑}ค^{๑๐๒}า^{๑๐๓}ค^{๑๐๔}ว^{๑๐๕}า^{๑๐๖}ม^{๑๐๗}ร^{๑๐๘}ท^{๑๐๙}ำ^{๑๑๐}ท^{๑๑๑}ำ^{๑๑๒}อ^{๑๑๓}า^{๑๑๔}จ^{๑๑๕}เ^{๑๑๖}ก^{๑๑๗}เ^{๑๑๘}ม^{๑๑๙}ช^{๑๒๐}น^{๑๒๑}ไ^{๑๒๒}ด^{๑๒๓}.

บ^{๑๒๔}ค^{๑๒๕}น^{๑๒๖} ๓^{๑๒๗}ร^{๑๒๘}ร^{๑๒๙}ม^{๑๓๐}ค^{๑๓๑}ำ^{๑๓๒}ม^{๑๓๓}อ^{๑๓๔}ย^{๑๓๕}ว^{๑๓๖} ๓^{๑๓๗}น^{๑๓๘}เ^{๑๓๙}น^{๑๔๐}เ^{๑๔๑}น^{๑๔๒}ด^{๑๔๓}ั^{๑๔๔}ก^{๑๔๕}ษ^{๑๔๖}พะ^{๑๔๗}ย^{๑๔๘}า^{๑๔๙}น^{๑๕๐}น^{๑๕๑}
ย^{๑๕๒}อ^{๑๕๓}ม^{๑๕๔}ไ^{๑๕๕}ม่^{๑๕๖}เ^{๑๕๗}ก^{๑๕๘}ำ^{๑๕๙}ร^{๑๖๐}บ^{๑๖๑}ม^{๑๖๒}ด^{๑๖๓}แ^{๑๖๔}ห^{๑๖๕}ง^{๑๖๖}เ^{๑๖๗}ห^{๑๖๘}ค^{๑๖๙}ก^{๑๗๐}ร^{๑๗๑}ณ^{๑๗๒}ี^{๑๗๓}ท^{๑๗๔}เ^{๑๗๕}ห^{๑๗๖}เ^{๑๗๗}ค^{๑๗๘}ง^{๑๗๙}ร^{๑๘๐}น^{๑๘๑}เ^{๑๘๒}ก^{๑๘๓}เ^{๑๘๔}ก^{๑๘๕}เ^{๑๘๖}ก^{๑๘๗}เ^{๑๘๘}ก^{๑๘๙}เ^{๑๙๐}
ห^{๑๙๑}น^{๑๙๒}ง^{๑๙๓}ก^{๑๙๔}ร^{๑๙๕}ก^{๑๙๖}ย^{๑๙๗}น^{๑๙๘}ค^{๑๙๙}ท^{๒๐๐}บ^{๒๐๑}. เ^{๒๐๒}ว^{๒๐๓}เ^{๒๐๔}ก^{๒๐๕}ง^{๒๐๖}น^{๒๐๗}บ^{๒๐๘}ว^{๒๐๙}า^{๒๑๐}ย^{๒๑๑}น^{๒๑๒}พะ^{๒๑๓}ย^{๒๑๔}า^{๒๑๕}น^{๒๑๖}แ^{๒๑๗}ห^{๒๑๘}ง^{๒๑๙}เ^{๒๒๐}ห^{๒๒๑}
ก^{๒๒๒}า^{๒๒๓}ร^{๒๒๔}ณ^{๒๒๕}อ^{๒๒๖}น^{๒๒๗}น^{๒๒๘} ห^{๒๒๙}า^{๒๓๐}ค^{๒๓๑}อ^{๒๓๒}ง^{๒๓๓}ร^{๒๓๔}บ^{๒๓๕}ม^{๒๓๖}ด^{๒๓๗}ค^{๒๓๘}ย^{๒๓๙}ค^{๒๔๐}ว^{๒๔๑}า^{๒๔๒}ม^{๒๔๓}เ^{๒๔๔}น^{๒๔๕}แ^{๒๔๖}ห^{๒๔๗}ง^{๒๔๘}เ^{๒๔๙}ห^{๒๕๐}ค^{๒๕๑}
ก^{๒๕๒}า^{๒๕๓}ร^{๒๕๔}ณ^{๒๕๕}อ^{๒๕๖}น^{๒๕๗}น^{๒๕๘}ค^{๒๕๙}ว^{๒๖๐}ย^{๒๖๑}ไ^{๒๖๒}ม่^{๒๖๓} เ^{๒๖๔}ก^{๒๖๕}เ^{๒๖๖}ก^{๒๖๗}เ^{๒๖๘}ก^{๒๖๙}เ^{๒๗๐}ก^{๒๗๑}เ^{๒๗๒}ก^{๒๗๓}เ^{๒๗๔}ก^{๒๗๕}เ^{๒๗๖}ก^{๒๗๗}เ^{๒๗๘}ก^{๒๗๙}เ^{๒๘๐}
ค^{๒๘๑}อ^{๒๘๒}ง^{๒๘๓}ร^{๒๘๔}บ^{๒๘๕}ค^{๒๘๖}ว^{๒๘๗}า^{๒๘๘}ม^{๒๘๙}เ^{๒๙๐}น^{๒๙๑}แ^{๒๙๒}ห^{๒๙๓}ง^{๒๙๔}เ^{๒๙๕}ห^{๒๙๖}ค^{๒๙๗}ก^{๒๙๘}า^{๒๙๙}ร^{๓๐๐}ณ^{๓๐๑}อ^{๓๐๒}น^{๓๐๓}น^{๓๐๔} ด^{๓๐๕}ิ^{๓๐๖}ง^{๓๐๗}
น^{๓๐๘}เบ^{๓๐๙}น^{๓๑๐}อ^{๓๑๑}า^{๓๑๒}ท^{๓๑๓}. ใน^{๓๑๔}ท^{๓๑๕}ำ^{๓๑๖}น^{๓๑๗}อ^{๓๑๘}ง^{๓๑๙}เ^{๓๒๐}เด^{๓๒๑}ย^{๓๒๒}ว^{๓๒๓}ก^{๓๒๔}น^{๓๒๕} น^{๓๒๖}ุ^{๓๒๗}ท^{๓๒๘}เบ^{๓๒๙}น^{๓๓๐}ด^{๓๓๑}ั^{๓๓๒}ก^{๓๓๓}ษ^{๓๓๔}พะ^{๓๓๕}ย^{๓๓๖}า^{๓๓๗}
แ^{๓๓๘}ห^{๓๓๙}ง^{๓๔๐}ค^{๓๔๑}ว^{๓๔๒}า^{๓๔๓}ม^{๓๔๔}ร^{๓๔๕} ย^{๓๔๖}อ^{๓๔๗}ม^{๓๔๘}ไ^{๓๔๙}ม่^{๓๕๐}เ^{๓๕๑}ก^{๓๕๒}ำ^{๓๕๓}ร^{๓๕๔}บ^{๓๕๕}ม^{๓๕๖}ด^{๓๕๗}แ^{๓๕๘}ห^{๓๕๙}ง^{๓๖๐}ค^{๓๖๑}ว^{๓๖๒}า^{๓๖๓}ม^{๓๖๔}ร^{๓๖๕} ห^{๓๖๖}าก^{๓๖๗}
ค^{๓๖๘}เ^{๓๖๙}น^{๓๗๐}ม^{๓๗๑}ร^{๓๗๒}บ^{๓๗๓}ว^{๓๗๔}ท^{๓๗๕}ำ^{๓๗๖}น^{๓๗๗}. เ^{๓๗๘}ม^{๓๗๙}เ^{๓๘๐}น^{๓๘๑}เบ^{๓๘๒}น^{๓๘๓}ค^{๓๘๔}ง^{๓๘๕}น^{๓๘๖}ก^{๓๘๗}แ^{๓๘๘}บ^{๓๘๙}เ^{๓๙๐}ด^{๓๙๑}ว^{๓๙๒}า^{๓๙๓} เ^{๓๙๔}ม^{๓๙๕}เ^{๓๙๖}ก^{๓๙๗}ว^{๓๙๘}า^{๓๙๙}
ร^{๔๐๐}ใน^{๔๐๑}ด^{๔๐๒}ั^{๔๐๓}ก^{๔๐๔}ษ^{๔๐๕}ห^{๔๐๖}ร^{๔๐๗}อ^{๔๐๘}ค^{๔๐๙}ว^{๔๑๐}า^{๔๑๑}ม^{๔๑๒}ร^{๔๑๓} ใน^{๔๑๔}ท^{๔๑๕}ก^{๔๑๖}ษ^{๔๑๗}เ^{๔๑๘}ก^{๔๑๙}เ^{๔๒๐}ก^{๔๒๑}เ^{๔๒๒}ก^{๔๒๓}เ^{๔๒๔}ก^{๔๒๕}เ^{๔๒๖}ก^{๔๒๗}เ^{๔๒๘}ก^{๔๒๙}เ^{๔๓๐}
ค^{๔๓๑}น^{๔๓๒}เ^{๔๓๓}น^{๔๓๔}เ^{๔๓๕}ก^{๔๓๖}ว^{๔๓๗}า^{๔๓๘}เ^{๔๓๙}น^{๔๔๐}เ^{๔๔๑}ก^{๔๔๒}ว^{๔๔๓}า^{๔๔๔}เ^{๔๔๕}น^{๔๔๖}เ^{๔๔๗}ก^{๔๔๘}ว^{๔๔๙}า^{๔๕๐}เ^{๔๕๑}น^{๔๕๒}เ^{๔๕๓}ก^{๔๕๔}ว^{๔๕๕}า^{๔๕๖}เ^{๔๕๗}น^{๔๕๘}เ^{๔๕๙}ก^{๔๖๐}ว^{๔๖๑}า^{๔๖๒}เ^{๔๖๓}น^{๔๖๔}เ^{๔๖๕}ก^{๔๖๖}ว^{๔๖๗}า^{๔๖๘}เ^{๔๖๙}น^{๔๗๐}เ^{๔๗๑}ก^{๔๗๒}ว^{๔๗๓}า^{๔๗๔}เ^{๔๗๕}น^{๔๗๖}เ^{๔๗๗}ก^{๔๗๘}ว^{๔๗๙}า^{๔๘๐}เ^{๔๘๑}น^{๔๘๒}เ^{๔๘๓}ก^{๔๘๔}ว^{๔๘๕}า^{๔๘๖}เ^{๔๘๗}น^{๔๘๘}เ^{๔๘๙}ก^{๔๙๐}ว^{๔๙๑}า^{๔๙๒}เ^{๔๙๓}น^{๔๙๔}เ^{๔๙๕}ก^{๔๙๖}ว^{๔๙๗}า^{๔๙๘}เ^{๔๙๙}น^{๕๐๐}เ^{๕๐๑}ก^{๕๐๒}ว^{๕๐๓}า^{๕๐๔}เ^{๕๐๕}น^{๕๐๖}เ^{๕๐๗}ก^{๕๐๘}ว^{๕๐๙}า^{๕๑๐}เ^{๕๑๑}น^{๕๑๒}เ^{๕๑๓}ก^{๕๑๔}ว^{๕๑๕}า^{๕๑๖}เ^{๕๑๗}น^{๕๑๘}เ^{๕๑๙}ก^{๕๒๐}ว^{๕๒๑}า^{๕๒๒}เ^{๕๒๓}น^{๕๒๔}เ^{๕๒๕}ก^{๕๒๖}ว^{๕๒๗}า^{๕๒๘}เ^{๕๒๙}น^{๕๓๐}เ^{๕๓๑}ก^{๕๓๒}ว^{๕๓๓}า^{๕๓๔}เ^{๕๓๕}น^{๕๓๖}เ^{๕๓๗}ก^{๕๓๘}ว^{๕๓๙}า^{๕๔๐}เ^{๕๔๑}น^{๕๔๒}เ^{๕๔๓}ก^{๕๔๔}ว^{๕๔๕}า^{๕๔๖}เ^{๕๔๗}น^{๕๔๘}เ^{๕๔๙}ก^{๕๕๐}ว^{๕๕๑}า^{๕๕๒}เ^{๕๕๓}น^{๕๕๔}เ^{๕๕๕}ก^{๕๕๖}ว^{๕๕๗}า^{๕๕๘}เ^{๕๕๙}น^{๕๖๐}เ^{๕๖๑}ก^{๕๖๒}ว^{๕๖๓}า^{๕๖๔}เ^{๕๖๕}น^{๕๖๖}เ^{๕๖๗}ก^{๕๖๘}ว^{๕๖๙}า^{๕๗๐}เ^{๕๗๑}น^{๕๗๒}เ^{๕๗๓}ก^{๕๗๔}ว^{๕๗๕}า^{๕๗๖}เ^{๕๗๗}น^{๕๗๘}เ^{๕๗๙}ก^{๕๘๐}ว^{๕๘๑}า^{๕๘๒}เ^{๕๘๓}น^{๕๘๔}เ^{๕๘๕}ก^{๕๘๖}ว^{๕๘๗}า^{๕๘๘}เ^{๕๘๙}น^{๕๙๐}เ^{๕๙๑}ก^{๕๙๒}ว^{๕๙๓}า^{๕๙๔}เ^{๕๙๕}น^{๕๙๖}เ^{๕๙๗}ก^{๕๙๘}ว^{๕๙๙}า^{๖๐๐}เ^{๖๐๑}น^{๖๐๒}เ^{๖๐๓}ก^{๖๐๔}ว^{๖๐๕}า^{๖๐๖}เ^{๖๐๗}น^{๖๐๘}เ^{๖๐๙}ก^{๖๑๐}ว^{๖๑๑}า^{๖๑๒}เ^{๖๑๓}น^{๖๑๔}เ^{๖๑๕}ก^{๖๑๖}ว^{๖๑๗}า^{๖๑๘}เ^{๖๑๙}น^{๖๒๐}เ^{๖๒๑}ก^{๖๒๒}ว^{๖๒๓}า^{๖๒๔}เ^{๖๒๕}น^{๖๒๖}เ^{๖๒๗}ก^{๖๒๘}ว^{๖๒๙}า^{๖๓๐}เ^{๖๓๑}น^{๖๓๒}เ^{๖๓๓}ก^{๖๓๔}ว^{๖๓๕}า^{๖๓๖}เ^{๖๓๗}น^{๖๓๘}เ^{๖๓๙}ก^{๖๔๐}ว^{๖๔๑}า^{๖๔๒}เ^{๖๔๓}น^{๖๔๔}เ^{๖๔๕}ก^{๖๔๖}ว^{๖๔๗}า^{๖๔๘}เ^{๖๔๙}น^{๖๕๐}เ^{๖๕๑}ก^{๖๕๒}ว^{๖๕๓}า^{๖๕๔}เ^{๖๕๕}น^{๖๕๖}เ^{๖๕๗}ก^{๖๕๘}ว^{๖๕๙}า^{๖๖๐}เ^{๖๖๑}น^{๖๖๒}เ^{๖๖๓}ก^{๖๖๔}ว^{๖๖๕}า^{๖๖๖}เ^{๖๖๗}น^{๖๖๘}เ^{๖๖๙}ก^{๖๗๐}ว^{๖๗๑}า^{๖๗๒}เ^{๖๗๓}น^{๖๗๔}เ^{๖๗๕}ก^{๖๗๖}ว^{๖๗๗}า^{๖๗๘}เ^{๖๗๙}น^{๖๘๐}เ^{๖๘๑}ก^{๖๘๒}ว^{๖๘๓}า^{๖๘๔}เ^{๖๘๕}น^{๖๘๖}เ^{๖๘๗}ก^{๖๘๘}ว^{๖๘๙}า^{๖๙๐}เ^{๖๙๑}น^{๖๙๒}เ^{๖๙๓}ก^{๖๙๔}ว^{๖๙๕}า^{๖๙๖}เ^{๖๙๗}น^{๖๙๘}เ^{๖๙๙}ก^{๗๐๐}ว^{๗๐๑}า^{๗๐๒}เ^{๗๐๓}น^{๗๐๔}เ^{๗๐๕}ก^{๗๐๖}ว^{๗๐๗}า^{๗๐๘}เ^{๗๐๙}น^{๗๑๐}เ^{๗๑๑}ก^{๗๑๒}ว^{๗๑๓}า^{๗๑๔}เ^{๗๑๕}น^{๗๑๖}เ^{๗๑๗}ก^{๗๑๘}ว^{๗๑๙}า^{๗๒๐}เ^{๗๒๑}น^{๗๒๒}เ^{๗๒๓}ก^{๗๒๔}ว^{๗๒๕}า^{๗๒๖}เ^{๗๒๗}น^{๗๒๘}เ^{๗๒๙}ก^{๗๓๐}ว^{๗๓๑}า^{๗๓๒}เ^{๗๓๓}น^{๗๓๔}เ^{๗๓๕}ก^{๗๓๖}ว^{๗๓๗}า^{๗๓๘}เ^{๗๓๙}น^{๗๔๐}เ^{๗๔๑}ก^{๗๔๒}ว^{๗๔๓}า^{๗๔๔}เ^{๗๔๕}น^{๗๔๖}เ^{๗๔๗}ก^{๗๔๘}ว^{๗๔๙}า^{๗๕๐}เ^{๗๕๑}น^{๗๕๒}เ^{๗๕๓}ก^{๗๕๔}ว^{๗๕๕}า^{๗๕๖}เ^{๗๕๗}น^{๗๕๘}เ^{๗๕๙}ก^{๗๖๐}ว^{๗๖๑}า^{๗๖๒}เ^{๗๖๓}น^{๗๖๔}เ^{๗๖๕}ก^{๗๖๖}ว^{๗๖๗}า^{๗๖๘}เ^{๗๖๙}น^{๗๗๐}เ^{๗๗๑}ก^{๗๗๒}ว^{๗๗๓}า^{๗๗๔}เ^{๗๗๕}น^{๗๗๖}เ^{๗๗๗}ก^{๗๗๘}ว^{๗๗๙}า^{๗๘๐}เ^{๗๘๑}น^{๗๘๒}เ^{๗๘๓}ก^{๗๘๔}ว^{๗๘๕}า^{๗๘๖}เ^{๗๘๗}น^{๗๘๘}เ^{๗๘๙}ก^{๗๙๐}ว^{๗๙๑}า^{๗๙๒}เ^{๗๙๓}น^{๗๙๔}เ^{๗๙๕}ก^{๗๙๖}ว^{๗๙๗}า^{๗๙๘}เ^{๗๙๙}น^{๘๐๐}เ^{๘๐๑}ก^{๘๐๒}ว^{๘๐๓}า^{๘๐๔}เ^{๘๐๕}น^{๘๐๖}เ^{๘๐๗}ก^{๘๐๘}ว^{๘๐๙}า^{๘๑๐}เ^{๘๑๑}น^{๘๑๒}เ^{๘๑๓}ก^{๘๑๔}ว^{๘๑๕}า^{๘๑๖}เ^{๘๑๗}น^{๘๑๘}เ^{๘๑๙}ก^{๘๒๐}ว^{๘๒๑}า^{๘๒๒}เ^{๘๒๓}น^{๘๒๔}เ^{๘๒๕}ก^{๘๒๖}ว^{๘๒๗}า^{๘๒๘}เ^{๘๒๙}น^{๘๓๐}เ^{๘๓๑}ก^{๘๓๒}ว^{๘๓๓}า^{๘๓๔}เ^{๘๓๕}น^{๘๓๖}เ^{๘๓๗}ก^{๘๓๘}ว^{๘๓๙}า^{๘๔๐}เ^{๘๔๑}น^{๘๔๒}เ^{๘๔๓}ก^{๘๔๔}ว^{๘๔๕}า^{๘๔๖}เ^{๘๔๗}น^{๘๔๘}เ^{๘๔๙}ก^{๘๕๐}ว^{๘๕๑}า^{๘๕๒}เ^{๘๕๓}น^{๘๕๔}เ^{๘๕๕}ก^{๘๕๖}ว^{๘๕๗}า^{๘๕๘}เ^{๘๕๙}น^{๘๖๐}เ^{๘๖๑}ก^{๘๖๒}ว^{๘๖๓}า^{๘๖๔}เ^{๘๖๕}น^{๘๖๖}เ^{๘๖๗}ก^{๘๖๘}ว^{๘๖๙}า^{๘๗๐}เ^{๘๗๑}น^{๘๗๒}เ^{๘๗๓}ก^{๘๗๔}ว^{๘๗๕}า^{๘๗๖}เ^{๘๗๗}น^{๘๗๘}เ^{๘๗๙}ก^{๘๘๐}ว^{๘๘๑}า^{๘๘๒}เ^{๘๘๓}น^{๘๘๔}เ^{๘๘๕}ก^{๘๘๖}ว^{๘๘๗}า^{๘๘๘}เ^{๘๘๙}น^{๘๙๐}เ^{๘๙๑}ก^{๘๙๒}ว^{๘๙๓}า^{๘๙๔}เ^{๘๙๕}น^{๘๙๖}เ^{๘๙๗}ก^{๘๙๘}ว^{๘๙๙}า^{๙๐๐}เ^{๙๐๑}น^{๙๐๒}เ^{๙๐๓}ก^{๙๐๔}ว^{๙๐๕}า^{๙๐๖}เ^{๙๐๗}น^{๙๐๘}เ^{๙๐๙}ก^{๙๑๐}ว^{๙๑๑}า^{๙๑๒}เ^{๙๑๓}น^{๙๑๔}เ^{๙๑๕}ก^{๙๑๖}ว^{๙๑๗}า^{๙๑๘}เ^{๙๑๙}น^{๙๒๐}เ^{๙๒๑}ก^{๙๒๒}ว^{๙๒๓}า^{๙๒๔}เ^{๙๒๕}น^{๙๒๖}เ^{๙๒๗}ก^{๙๒๘}ว^{๙๒๙}า^{๙๓๐}เ^{๙๓๑}น^{๙๓๒}เ^{๙๓๓}ก^{๙๓๔}ว^{๙๓๕}า<

ผู้บริบทานนั้น จึงไม่มีการเสด็จผลแห่งความรู คือ
 ทุกข์ซึ่งเข็ญอกาภิ. แต่ว่า ถ้าคนละเมิดภาวะของคน
 คือความเป็นตักขัพะยานทั้งหลาย และเข้าไปเป็น
 เอกฉนทกับความรู้หรือพหุชนนเขา ก็เข็ญอนว่า คน
 จะต้องเสด็จผลแห่งความรู้นดอย ดังว่า ขณะนี้
 เราได้พบเห็นเขาทะเลาะวิวาทกัน คือเป็นเพียงตักขั-
 พะยานเท่านั้น เราไม่ควรรับผลคือความเคียดชอน ซึ่ง
 เกิดขึ้นจากกรุงทะเลาะวิวาทนั้น. แต่ว่า ถ้าเราทั้ง
 หรือละเมิดนาทแห่งความเป็นตักขัพะยานของเราแต่ย
 แดงเขาไปเข็ญของตักขัการทะเลาะวิวาทนั้นดอย ก็
 แปลว่า ผลแห่งการทะเลาะวิวาทนั้น จะแผ่เข้ามาถึง
 ตัวเราดวย. นนยอมต้อให้เห็นว่า คราบไคที่คนยง
 ดำรงอยู่ในฐานะเป็นผู้บริบทานนั้น คนไม่คอง
 เสด็จผลแห่งความรูต่าง ๆ ซึ่งเกิดมีขึ้นเพราะความ
 กระทบตัมผลัดดีในระวางจิตตกับอารมณ์. ความทะนง
 ความเป็นผู้บริบทานหรือความเป็นตักขัพะยานแห่งความรู

แต่ดำรงอยู่เป็นเอกฉันท์กับความรู้ โดยงบล้าง
ความแตกต่างกัน อันมีอยู่ระหว่างผู้บริกกับความรู้
นั้นเหตุดีแก่โภคะ. โภคะจึงหมายความว่า การดบด้าง
ความต่างกันอันมีอยู่ในปัจเจกทั้ง ๒ คือผู้บริกกับ
ความรู้ และการถือเอาความไม่ต่างกันในระวาง
ปัจเจกทั้ง ๒ เป็นพื้นฐานแห่งความดำเนินต่อ ๆ ไป.

อาศัยความรู้ปฏิบัติทั้งกล่าวมานั้น เป็นแนวทางพอ
ที่จะเห็นได้ว่า ลักษณะของโภคะ ย่อมมุ่งถึงการนำ
ตัวเราให้เป็นไปโดยเอกฉันท์กับพหุ. ฉะนั้น จึง
กล่าวได้ทีเดียวว่า โภคะเป็นไปเพื่อตัวเรา หาได้
เป็นไปเพื่อตัวโภคะเองโดยฉะเพาะไม่ นั่นคือแสดง
ว่า เราเป็นผู้บริโภคะ และตัวโภคะเป็นสิ่งที่ถูกเรา
บริโภคะ. เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็เป็นอันว่า ตราบใดที่เรา
ยังบริโภคะอยู่ ตราบนั้น โภคะจะยังมีประโยชน์อยู่
แต่ถ้าเราละทิ้งการบริโภคะเสีย โภคะก็จะต้องดับสูญ
ไปด้วยทันที. เหตุฉนั้น ท่านจึงได้กล่าวไว้ว่า โภคะ

เป็นดังที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนอื่นหรือปรักถ
ประโยชน์.

อนึ่ง ดังได้กล่าวมาแล้วในสูตรที่ ๑๘ แห่งบทที่ ๒
ว่า ดังใดที่เป็นไปเพื่อปรักถประโยชน์ ดั่งนั้นนับว่า
เป็นทฤศยะ ดังใดที่นับว่าเป็นทฤศยะ ดั่งนั้นย่อมห่าง
เหินออกไปจากบรูณะ ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะเป็นผู้เห็น.
ฉะนั้น อาคัยโภคะเป็นเครื่องนำทาง เราไม่ดำมารถ
ที่จะบรรดถึงความรอนเเกยแก่บรูณะได้เป็นอันขาด.
เราจึงจำเป็นที่จะค้นหา ลือหรือทางอีกประการหนึ่ง
ที่จะนำเราไปสู่เขตแดนแห่งบรูณะญาณได้.

ย่อมเป็นธรรมดาที่คิดเราแผ่แพร่ออกไป โดย
อาคัยทางคือประโยชน์ของคน หรืออัครตประโยชน์.
เราเห็นประโยชน์ที่ไหน เราหรือจิตต์ใจของเรา ย่อม
แผ่ไปถึงที่นั่นทันที. อาคัยอัครตประโยชน์นั่นเอง ตัว
เราจึงได้แผ่ไปยังโภคะ โดยนึกเอาว่า ในโภคะนั้น
ความดำเร็วแห่งอัครตประโยชน์ย่อมมีอยู่. แม่น้ำเกิด

สูตร:— ตตฺระ ปฺร่าติภ-ศฺรวณ-เวทณ-อาทรรุศ-

อาสุวาท-วารุตา ช่ายนเต [๓๕]

คำแปล:— แต่นั้น ย่อมเกิดปฏิภาน, สวณะ, เวทนา,
อัสสาทะและมานะ.

คำอธิบาย:— เมื่อบรมญาณเกิดมีขึ้นแล้ว ก็แปลว่า
ความรู้อะไร ๆ ประการ ซึ่งอาจเกิดมีขึ้นในบุคคลได้
ย่อมปรากฏชัดอยู่ที่ท่านโยคี. ความรู้ที่เกิดขึ้นใน
ทางจิตต์และอินทรีย์. ความรู้อันสูงสุดทางจิตต์ คือ
ปฏิภานญาณ. (คัมภีร์ ๔๘๖) ฉะนั้น องค์บรมญาณ
เป็นปทัฏฐาน ท่านโยคีย่อมก้าวไปถึงปฏิภานญาณ
ได้ออกชั้นหนึ่งคงย. ดังนั้นองค์บรมญาณสูงสุด ซึ่งเกิดขึ้น
ทางอินทรีย์คือได้ตะ, กาย, จักขุ, ชิวหาและนาฬิณัน
ได้แก่ทิพยสวณะ, ทิพยเวทนา, ทิพยทัสสนะ, ทิพย-
อัสสาทะ, และทิพขมานะ. ฉะนั้น ในค่อนนี้ ท่าน
โยคีย่อมเกิดมีทิพยอินทรีย์ขึ้น แล้วอาศัยทิพยอินทรีย์
นั้น ๆ เป็นเครื่องรับ ท่านย่อมรับเอาดีทั้ง, ผัสส, ฌ,

สอดขึ้นมาได้ ก็เพราะมีเหตุอยู่ว่า ตามธรรมดา
 มนุษย์บุรุษ ไม่นับว่าเป็นผู้ที่ประกอบด้วยทิพย-
 อินทรีย์ จึงไม่สามารถที่จะรับเอาทิพวิสัยนั้น ๆ ได้
 ฉะนั้น เมื่อท่านโยคีประกอบไปด้วยทิพยอินทรีย์ และ
 ทั้งสามารถรับเอาทิพวิสัยได้แล้ว ท่านจึงอาจหงันึก
 เข้าใจผิดไปว่า ท่านเป็นผู้ใดเข้าถึงจุดหมายแห่งความ
 ดำริแล้วก็ได้ หรืออีกนัยหนึ่ง ท่านเป็นผู้ที่ไตร่
 พินิจไปจากเขตแดนแห่งโลกยะมาแล้วทั้งต้นก็ได้
 เพื่อจะขจัดสิ่งซึ่งความหลงหรือความเข้าใจผิด
 ตั้งว่า ท่านปรารถนา จึงได้แนะนำสูตรไว้ดังต่อไปนี้
 คือ:—

สูตร:— เท สมาชาวุปัสระกะ, วุยุตถานะ
 สิทฺถยะ [๓๐]

คำแปล:— (ทิพวิสัย) เหล่านั้น เป็นอุปสรรค
 ในสมาธิ (แต่) เป็นอิทธิฤทธิ์ใน
 วุยุตถาน.

คำอธิบาย:— ในขณะที่ท่านโยคียังกำลังดำรงอยู่ใน
สมาธิ ถ้าเกิดทิพยวิสัยขึ้น ก็แปลว่า ทิพยวิสัย
เหล่านั้น ย่อมขัดขวางโดกุตตรญาณไว้ ไม่ให้ท่าน
โยคีสามารถถอนกระแด้แห่งบัญญัติจักษุพ้นออกไป
จากโลกียภูมิ. ^{๒๕๕} ทั้งนี้เนื่องจากเหตุที่ทิพยวิสัยเหล่านั้น
ถึงเป็นทิพย์ก็จริง แต่ยังคงค้อยู่ในโลกียภูมิ. ถึง
แม้ว่า ลักษณะแห่งทิพยวิสัย ^{๒๕๖} ไม่ร่วมรอยกันกับ
ลักษณะแห่งลลิตวิสัย ^{๒๕๗} และทั้งลักษณะแห่งทิพย-
อินทรีย์ ^{๒๕๘} ก็ไม่เหมือนกันกับลักษณะแห่งมถอินทรีย์
ที่จริงอยู่ ^{๒๕๙} แต่เนื่องจากทิพยวิสัยทั้งหลายยังเป็นวิสัย
แห่งอินทรีย์ ^{๒๖๐} จึงจัดเป็นประเภทหนึ่งแห่งโลก ^{๒๖๑} อัน
ที่จริงคำว่า โลกในที่นี้ ^{๒๖๒} หาเป็นโลกหยาบเหมือน
โลกที่เรารู้อีกไม่ หากเป็นทิพยโลก ^{๒๖๓} ซึ่งตั้งอยู่นอก
เหนือไปกว่าขอบเขตแห่งมถอินทรีย์. ^{๒๖๔} กระนั้นก็จริง
แต่ทิพยโลกนั้น ^{๒๖๕} ยังนับว่าเป็นโลกอยู่ ^{๒๖๖} จึงไม่จัดเป็น

* สำหรับความหมายของคำว่า โลก ดูบาทฎีกา หน้า ๔๗๒

โลกุตตร อันเป็นภูมิที่นอกเหนือไปกว่าโลกทุก
 ประการ. ฉะนั้น เมื่อท่านโยคีดำรงอยู่ในสมาธิ จึง
 มีความมุ่งหมายอย่างแน่วแน่ที่จะผ่านพ้นไปจากโลก
 เดียว ในขณะที่ท่านเข้าถึงสมาธิแล้ว จึงเป็นอันว่า
 ท่านได้ข้ามพ้นไปจากขอบเขตแห่งโลกหยาบของเรา
 แล้วทั้งสิ้น ถ้าในขณะที่นั้นเกิดมีทิพยวิดิยขึ้นแล้วไซ้
 ก็หมายความว่า การก้าวไปสู่โลกุตตรภูมิของท่าน
 ก็จะถูกชะงักลงทันที และท่านต้องกลับกลายเป็น
 เหยื่อแห่งทิพยโลกอีก. จึงอาจกล่าวได้ว่า ท่านข้าม
 โลกหยาบไปเพื่อเข้าถึงโลกทิพย์นั่นเอง. เหตุนี้เหต
 ความเกิดแห่งทิพยวิดิย ในเมื่อท่านโยคียังดำรงต
 มั่นอยู่ในสมาธิ จึงนับว่าเป็น อุปสรรคอันร้ายแรง
 แท้ ซึ่งจะไม่ให้ท่านก้าวไปข้างหน้าสู่โลกุตตรภูมิได้
 อีกต่อไป.

แต่ว่า ถ้าทิพยวิดิยเหล่านั้น เกิดขึ้นในขณะที่
 ท่านโยคีออกจากสมาธิแล้ว คือขณะที่ท่านดำรง

(ย่อมเกิด) การเข้าไปของจิตเข้าสู่
ปรกาย.

คำอธิบาย:— ถ้าจะพิจารณาพิณิจวิเคราะห์หัดอย่าง
ถึถ้วนแล้ว จะเห็นได้ว่า การที่เราไม่ดำมารถที่จะนำ
จิตของเราออกไปจากกาย และให้เข้าไปในปรกาย
นั้นมเหศอยู่เพียง ๒ ข้อ คือ ข้อ ๑. จิตถูกผูกมัด
อยู่ภายในบริเวณแห่งร่างกาย ร่างกายเป็นเหมือน
อย่างเรือนจำของจิต จึงไม่ดำมารถที่จะออกไป
จากบริเวณนั้นได้. และข้อที่ ๒ ได้แก่ความโง่เขลา
ของเรา ที่เรายังไม่รู้จักทางเดินของจิตว่า จิต
ดำเนินไปในทางไหน. แทนที่เรารู้ คือที่หมายซึ่ง
จิตได้ดำเนินไปถึงแล้ว. เช่นตัวอย่าง เรากำตั้ง
นึกถึงบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ห่างไปจากเรา ณ ที่ใดที่หนึ่ง
ขณะที่จิตกำลังนึกถึงบ้านนั้นอยู่ แปลว่า จิต
ได้ดำเนินไปถึงบ้านก่อนแล้ว เราจึงจะนึกได้. แต่
ว่าทางดำเนินของจิตจากเราไปถึงบ้านนั้น เรายังขาด

ร่างกายด้วย. ฉะนั้น เมื่อจะกำจัดเด็ยซึ่งการผูกมัด
ของจิตต์ เราจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้การผูก
พันของกรรมหลวมต้ง คือว่า เราจำเป็นที่จะต้อง
ทำให้กรรมเด็ยต้งและตายไปหงต้ง. เมื่อกรรม
เด็ยต้งตายไปเด็ย ก็แปลว่า การผูกพันของกรรม
ได้หลวมต้ง. เมื่อการผูกพันของกรรมหลวมต้ง ก็
หมายความว่า จิตต์สามารถที่จะหลุดออกจากการ
ผูกมัดได้โดยมิต้องต้งต้ง.

ขณต้งไปอังกคือ เราจะต้องรู้จักทางเดินของจิตต์
โดยแท้จริง. จึงจะนำจิตต์ของเราให้เข้าไปสู่ปรกาย
ได้. นั้นเราข้อมริได้โดยอสังขตังต้งเป็นอุปกรณ คือ
ว่า ที่ต้งของจิตต์ได้แก่ดวงหทัยหรืออนาหตะ. ฉะนั้น
ถ้าเราต้งสามารถต้งต้งมาต้งต้งในอนาหตะได้เด็ย ทาง
เดินหรือการคมนาต้งของจิตต์จะมีอยู่ก็ประการก็
อย่างก็ต้งตาม จะประการฏประการจักษขณแก่เราโดยทันท้ง.

ต้งนั้น เมื่อท่านโยคี่ประกอบไปด้วยจิตต์ที่หลุด

พ้นจากการผูกมัดหรือเรือนจำคือร่างกาย กบทั้ง
ประกอบด้วยความรู้ในทางเดินของจิตต์แต่ใจ การ
นำจิตต์ให้เข้าไปสู่กายของคนอื่นคือปรกาศ จึง
จิตต์เป็นแต่การก้าวเพียงก้าวเดียวเท่านั้น คือไม่เป็น
การยากเย็นอะไรเลย.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิบาท ซึ่งเกิดมชนจากการ
พระระดมอุทาน. ดังที่ท่านปรตยธต ได้กล่าวไว้ในเนื้อสุต
ต่อไปนี้ คือ:—

สุตฺร:— อุตฺมชฺชาตฺถล-ปงฺก-กณฺฏกทชฺชวสฺสํค
อุตฺถฺกฺรณนฺตึจฺจ [๑๘]

คำแปล:— จากการพระระดมอุทาน ย่อมเกิดความ
ไม่เกี่ยวข้องในน้ำ, เบือกตม, หนาม,
เป็นอาทิ และการนำลมปราณขึ้นไป
(อุตฺถฺกฺรณนฺตึ).

คำอธิบาย:— ในคณคำอธิบายแห่งสุตฺร ๑๘ บาท
ที่ ๒ ได้กล่าวมาแล้วว่า ตมแบ่งออกเป็น ๕ ประเภท

คือ ปาณ, อปาณ, วยาน, อุทานแต่ละด้มาน. ในระวาง
 ตมเหตาน อุทาน ตั้งอยู่ระวาง คช กับ ศรัษะ. นอก
 จากที่จรช่วยให้ออกเดียง อุทานยังมีหน้าที่อีกประ-
 การหนึ่ง คือการนำนาเหตองเบณคนให้เหตจนไป
 เองบณ. หรือกล่าวโดยอภยหนึ่งทีเดียวว่า การนำ
 นาเหตองจนเบองบณ ย่อมตคเบณหน้าทชของอุทาน
 โดยตรง. น้าเหตองกค โถเหตคคค ย่อมอาศัยตม
 อุทานเบณภคตง จงจรให้ตจนลือวระตั้งบณเชน
 ศรัษะเบณคนได้. โยคเตททานน อาศัยอุทานเบณ
 อปกรณ เราขงตัวมารรถจะนำร่างกายของเราให้
 จนไปเบองตั้งจากภคคคคได้. แต่การกระทำเชนน
 เราดำมารรถกระทำไดคคเมื่อเราบงคัมภตมอุทานได้เดว
 อย่างเดคชาต. เมื่อตมอุทานคคอยู่ในการบงคัม
 บัญชาขงเราเดว อวัยะค่าง ๆ พร้อมทงร่างกาย
 ทงมวต ดำมารรถตอยจนลือระดับตั้งได้ ผตอันน
 จึงนับว่าคคอยู่ในกำมือเราเบณธรรมดา. เหตุุนน

ไม่ให้เบียดงนน. ดึงนเบนขาท.

อีกประการหนึ่ง เมื่อท่านโยคีสามารถบังคับขันธ์ม
 อยู่ตามใดแล้วเป็นอย่างดี ความตายของท่านจะดำเนิน
 ไปตามความประสงค์ของท่านอีกด้วย คือท่าน
 ประสงค์จะสิ้นชีวิตเมื่อใด และโดยทางใด ท่านจะ
 สิ้นชีวิตเช่นนั้นและโดยทางนั้น. เพื่อให้ให้ความ
 หมายแห่งขันธ์ขันธ์เจนนัน. ขอบรับอีกสักหน่อย.

เป็นธรรมดาที่ความตายของเราเกิดขึ้นโดยตม
 ปรารถนาลงไปจากร่างกาย. คราวใดที่ตมปรารถนยัง
 ดำรงอยู่ในร่างกาย. คราวนั้น ร่างกายยังจะดำรง
 ชีวิตอยู่. ทางออกของตมปรารถนจะทำให้สิ้นชีวิต
 ไปนั้น มีอยู่หลายทาง คือที่ขม่อม, หนาดัก, ปากและ
 คุหยทวาร. ตมปรารถนของบุคชนหนักตา คือผู้มีใจ
 ประกอบด้วยอกุศลกรรมมากมุด. ย่อมสิ้นไปจาก
 ร่างกายโดยทางคุหยทวาร. ส่วนตมปรารถนของบุค
 ชนหนักตา คือผู้มีใจประกอบด้วยกรรมชวน้อยแต่

กรรมคืนอัย และชั้นสูง คือผู้ประกอบด้วยกรรมดี
มาก ย่อมสิ้นไปทางปากและนาสิก. แต่ที่ท่าน
ผู้บรรลุดังความเป็นอริยชนแล้ว ตมปราณของ
ท่านผู้นั้น ย่อมสิ้นไปจากร่างกายโดยทางขม่อม
การสิ้นตมปราณโดยทางขม่อมนี้ ท่านได้ตั้งชื่อไว้ว่า
'อุตฺถุภานติ' หนึ่ง การที่ตมปราณจะสิ้นไปจาก
ร่างกายโดยทางขม่อมได้เช่นนี้ ก็โดยอาศัยตมอุทาน
เป็นอุปการณ. คือว่า เมื่อถึงเวลาที่ตมปราณจะสิ้น
ไป ตมอุทานนำตมปราณขึ้นไปจากที่คงเดิมของมัน
คือระวางคอกกับสะดือ แล้วผลักมันให้ออกไป.

เมื่อ ตม ปราณ สิ้นไปจากร่างกายทางขม่อม ๆ
จะมีรอยแตกเป็นรอย ๆ ซึ่งเป็นทางเปิดทางให้ตม
ปราณ ออกไปทางนั้น. อย่างไรก็ดี เนื่องจาก

* สำหรับบุุชชน ลมอปานดังเอาลมปราณลงมาจากที่ตั้งเดิม แล้ว
ผลักมันให้ออกไปโดยทางคุษยหวาร. ผู้ที่มีลมปราณสิ้นไปทางคุษย-
หวาร มีอาการอยู่ประการหนึ่งว่า ในขณะที่ตาย อจจาระเล็ก ๆ
น้อย ๆ ไหลออกมาทางคุษยหวาร.

อุตฺถรานติ ของ ตมปฺราณ อาคัษฺย ตมอุทาน เป็น เกรือง
 อุปฺกรณ ทานโยคีผู้ได้ชะนะตมอุทานแล้ว จึงจะ
 ดำารภบังคบัให้ตมอุทานคิงตมปฺราณให้สั้นไปทาง
 กระทบมได้. นอกจากนั้น ท่านยังดำารภกำหนด
 เวลาดงได้อย่างเด็ดขาดคด้วยว่า เมื่อใดแน่ ตม
 อุทานจะช่วยให้ตมปฺราณสั้นไปจากร่างกาย. นั่นคือ
 ย่อมต้องให้เห็นชัดว่า ตมยัและทวงที่ตมปฺราณจะ
 สั้นไปจากร่างกายนั้น ย่อมอาศัยความประดงค์และ
 ความศศดีนใจของท่านโยคีผู้ชะนะตมอุทานแล้วเป็น
 เกณฑได้มอ ณะน.

ต่อไปจะกล่าวถึงอิทธิบาท ที่การชะนะตมตฺมาน
 จะอำนวยให้แก่ท่านโยคี. อิทธิบาทถ่วงนั้น ท่าน
 ปคัญชติ ได้กต่างไว้ในสูตรตั้งค่อไปนี้ คือ:—

* วิธีการชะนะตมอุทานมีอย่างไรบ้าง จะได้แสดงไว้ในแผนกหฐ-
 โยคะค่อไป.

เหตุอันนี้ไว้ แดงกระจายแจกไปสู่อวัยวะที่ยังขาด
 อยู่. อนึ่ง, หัตถกรรมตามอยู่ขอหนึ่งว่า ผู้ซึ่ง
 ดำารรถเก็บได้ ผู้นั้นย่อมดำารรถที่จะ ตระดมได้
 เหมือนกัน. เหตุอันนี้แหละ ตมต์มานจึงมีความ
 ดำารรถทั้ง การ เก็บ และ การ ตระดม ทั้ง ๒ ประการ.
 ฮาตย์กำลัง ๒ อย่างที่กลตมต์มานเป็นเครื่องมือ ตมต์มาน
 จึงดำารรถที่จะเก็บบรรดาเตโชธาตุซึ่งแพร่หลายอยู่
 ทั่วร่างกาย เมื่อ ตระดมได้ความสุกกายได้อีกด้วย. เมื่อ
 บรรดาเตโชธาตุกลตมต์มานนำมา ตระดมไว้ตามผิว
 ภายใต้อุ้งมือ ผลที่ปรารถนาก็ได้ นั่นก็คือ มีการ
 ลูกโซนหรือแรงเค็งออกมจากกาย. ทั้งนี้เพราะ
 เตโชธาตุเป็นทมาหรือบ่อเกิดแห่งแสงนั่นเอง. แต่
 การกระทำเช่นนั้น คนดำามัญไม่ดำารรถที่จะกระทำได้
 เพราะว่าตมต์มานของเขา ไม่อยู่ภายใต้วงคัมของ
 เขา. แต่ทว่า สำหรับท่านผู้เป็นโยคี ผู้ซึ่งได้ชะนะ
 ตมต์มานนั้นแล้ว ท่านบังคับให้ตมต์มานดำเนินการ

ไปเป็นอย่างใด ตมต์มานก็จะดำเนินการเป็นไปอย่าง
นั้นทันที. ฉะนั้น เมื่อท่านโยคีต้องการให้ประกายรัตม์
แผ่พุ่งออกมาจากกายเมื่อใด ท่านก็บังคับตมต์มาน
ให้เก็บเอาบรรดาเตโชธาตุ มาสะสมไว้ตามผิวกาย
เมื่อนั้น แล้วแต่คนอื่น ๆ ธรรมดาเห็นว่า ร่างกาย
ของท่านโยคี กำลังเรืองแสงแผ่ประกายพุ่งออกมา
อย่างรุ่งโรจน์ดังนี้

ต่อไปจะกล่าวถึงสภาวะที่จะอำนวยอิทธิบาท คือ
ทิพยโสตะ ดังนี้ท่านปศุญชติ ได้ชี้แจงไว้ในบทสูตร
ต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— โสฺรตฺรภาสํปิเยลิมํ ตํพนฺนํอํถํมาทุ

ทิวํ โสฺรตฺรม [๔๐]

คำแปล:— จากการสังขมลงในความสัมพันธ์ระหว่าง
โสตะกับอากาศ ย่อมเกิดทิพยโสตะขึ้น.

* วิธีการระเหละสมานมีอย่างไรบ้าง จะได้แสดงไว้ในแผนกหฐ-
โยคะต่อไป.

คำอธิบาย:— ย่อมเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้วโดยทั่ว ๆ
 ไปว่า การที่เราสามารถได้ยินเสียงได้ ก็เพราะเหตุ
 ที่คลื่นแห่งเสียงมากระทบที่เยื่อหู. อนึ่ง คลื่นแห่ง
 เสียงก็คือ คลื่นอิเธอรนั่นเอง. ฉะนั้น ความกระทบ
 ระหว่างคลื่นอิเธอรกับเยื่อหู จึงเป็นเหตุให้เรา
 สามารถได้ยินเสียงได้. ถ้าเราเทียบเคียงอิเธอรดัง
 ว่าเหมือนกับอะตอมของอากาศ (ต้นตอ) แล้ว
 คงได้แก่คำว่า "อากาศ" ซึ่งท่านดำกคดึกษณะไว้ว่า
 เป็นที่รองรับเสียง อากาศจะเพราะกันเป็นเครื่อง
 แสดงความหมาย เราจึงสามารถดงกฏชนใดข้อหนึ่ง
 ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอากาศกับเยื่อหู เป็น
 เหตุแห่งตัวนะหรือการตีคตบับฟังเสียง.

แต่ในทันที ชอที่นาดังเกิดและนำพิจARNAM อยู่ข้อ
 หนึ่งว่า ถึงแม้ว่า บรรดาเสียงเท่าที่สำมารดจะเกิด
 ขึ้นได้ในที่ใดแห่งต่างดโลกก็ตาม ย่อมประจำอยู่ใน

* สำหรับความรู้พิสดาร ขอให้ดู ลัทธิสังขะ ของข้าพเจ้า.

อากาศก็จริง และถึงแม้ว่า อากาศนั้นสัมพันธ์กันอยู่
กับเยื่อออดูที่จริง แต่เราจะสามารถฟังเสียงต่าง ๆ
ได้ทุกเสียงก็หาไม่. ทั้งนี้ ย่อมเป็นเพราะยานดัดให้เห็น
ว่า ในการดัดเสียง คลื่นแห่งเสียงที่ผ่านมาจาก
อากาศ จำเป็นที่จะต้องมีขนาดใหญ่เล็กน้อยหนึ่ง.
ถ้าคลื่นใหญ่หรือเล็กกว่าขนาดนั้นแล้ว คราบไคที่
เรายังไม่สามารถจับคลื่นและดัดแปลงให้เหมาะสม
กับกำลังเยื่อออดูได้ คราบไคนี้เองไม่สามารถดัด
เสียงนั้นได้. ขณะที่เราเห็นเคียวอย่างชัด โดยอาศัยเครื่อง
วิทยุเป็นเกณฑ์. เสียงที่เครื่องวิทยุจับส่งให้เราฟังได้
นั้น ย่อมเป็นเสียงที่มีอยู่ในอากาศ. ดังนั้นอากาศนั้น
แต่ ก็มากระทบกับโสตประสาทของเราอยู่ แต่เรา
ไม่สามารถที่จะดัดได้ ทั้งนี้เพราะคลื่นเสียงไม่เหมาะ
กับกำลังโสตประสาทของเรา. นี่เป็นเหตุ. เครื่อง
วิทยุจับคลื่นนั้นได้ แล้วดัดแปลงให้เหมาะกับโสต-
ประสาท. เราจึงดัดได้โดยสะดวก. ถ้าเราสามารถ

จับเอาคตินั้นขึ้นได้เอง ก็แปลว่า เราไม่ต้องการอาศัย
เครื่องวิทย์ เพื่อจะจับและตัดแปลงเดียงนั้นให้เหมาะ
กับโศตประสาทอีก. ท่านผู้ใดสามารถจับเดียงจาก
อากาศได้ทุกประการโดยตนเองแล้ว ก็หมายความว่า
ว่า ท่านย่อมมีสมรรถภาพในการสดับเดียงซึ่งแผ่
กระจายอยู่ทั่วอากาศได้. เดียงนั้นจะเกิดขึ้นในระยะ
ไกลออกไปสักเท่าใดก็ตาม ก็จะมีมากกระทบโศต-
ประสาทของท่านนั่นเอง. โศตประสาทซึ่งประกอบ
ด้วยสมรรถภาพ ในการสดับเดียงได้จากทุก ๆ แห่ง
นั้น เราเรียกกันว่า ทัพยโศตะ.

วัตถุที่จะบนศาลให้เกิดทัพยโศตะตงนชนได้ มีอยู่
วัตถุหนึ่ง คือ ดังได้เห็นมาแล้วว่า อากาศย่อมรองรับ
เดียงไว้ ส่วนอากาศก็สัมพันธ์อยู่กับโศตประ-
สาท มีหน้า ความสัมพันธ์แหละ ยังเป็นเหตุแห่ง
การสดับเดียงอีก. ฉะนั้น ถ้าท่านโยคีผู้ใด สามารถ
ตั้งสังยมลงที่ความสัมพันธ์ระหว่างอากาศกับ

โศตประสาธไตเดว ก็แปลว่า ท่านโยคีผู้นั้น ย่อม
มีสมรรถภาพที่จะดับเหตุดังนี้เท่าที่จักรจักรกระจาย
อยู่ทั่วอากาศได้ ไม่มีสิ่งใดที่จะซ่อนเร้นจากโศต-
ประสาธของท่านโยคีผู้นั้นได้อีก. ถึงแม้ว่า สิ่งนั้น
มีที่เกิดไกลออกไปจากตัวท่านตั้งพัน ๆ ไมล์ก็ตาม
แต่อาศัย สังขมในควมสัมพันธ์ระหว่าง อากาศกับ
โศตประสาธ ท่านสามารถดับสิ่งนั้นได้. นั่นคือ
ถ้าจะกล่าวตามถ้อยคำที่เรากล่าวไว้ก่อนอยู่ ก็หมาย
ความว่า ท่านโยคีผู้นั้น ย่อมประกอบด้วยทิพยโศต
โดยมีพักต้องดังลี้.

ต่อไปจะกล่าวถึงวิภูติที่จะบันดาลให้เกิดอิทธิบาท
คือการเหาะเหินเดินอากาศได้. ผู้ตรที่ท่านปฏิบัติ
ได้แนะนำไว้มีอยู่ดังนี้ คือ:—

สูตร:— กายากาสโยะ สัพพนุสสัยมาตุ

ธชชุตถสมาปตฺเตศฺจากาสคมนนฺ [๔๑]

คำแปล:— จากสังขมในความสัมพันธ์ระหว่างกาย

กับอากาศ^๑ (ย่อมเกิด) การเหาะไป
ทางอากาศ^๒ เพราะความบรรลุถึงความ
เบาดังอากาศ^๑.

คำอธิบาย:— การที่เราไม่ดำมารถที่จะตอยอยู่บน
อากาศ ก็เพราะเนื่องจากเหตุที่ความถ่วงบังคับให้เรา
ตงมาสู่พื้นดิน. ถ้าเราดำมารถต่อสู้ชนะหรือกำจัด
เสียซึ่งความถ่วงนั้นได้แล้ว ก็เป็นอันว่า เราดำมารถ
ที่จะเหาะไปในท้องฟ้าได้โดยสะดวก. ฉะนั้น ปัญหา
จึงมีอยู่ว่า วัตถุประสงค์เอาชนะหรือกำจัดเสียซึ่ง
ความถ่วงนั้นนั้น มีอยู่อย่างไรบ้าง? วิทยาศาสตร์
อาศัยอำนาจวัตถุต่อสู้เอาชนะหรือกำจัดอันเป็นอำนาจ
วัตถุอีกประการหนึ่ง แดวดสร้างเครื่องบินให้เหาะไป
ในท้องฟ้าได้. แต่ว่า สำหรับท่านผู้เป็นโยคี ไม่
จำเป็นที่จะต้องใช้วัตถุเพื่อจะต่อสู้กับวัตถุ. ทั้งนี้

๑ อากาศ คำนี้ หมายถึง อากาศตามแนววิทยาศาสตร์ ดังได้กล่าว
ในสูตรที่แล้วมา ซึ่งมีหลักอธิบายชัดเจนอยู่ใน ลัทธิสามชยะ.

๒ อากาศ คำนี้ หมายถึง ท้องฟ้า.

ก็เพราะท่านมีอำนาจจิตอยู่เพียงพอแล้ว อาศัย
อำนาจจิตเป็นอุปกรณ์ ท่านสามารถกำจัดเสีย
ซึ่งอำนาจวัตถุได้อย่างแน่นอนทีเดียว. อนึ่ง ถ้าเรา
อาศัยวัตถุเพื่อจะต่อสู้เอาชนะวัตถุแล้วไซ้ร้ ถึงแม้
ว่า เราจะได้ชนะวัตถุได้ก็จริง แต่เราก้ยังตกเป็น
ทาสของวัตถุที่เราอาศัยเป็นเครื่องอุปกรณ์อยู่อีก ดัง
ว่า เครื่องบินที่ดำรงค์เอาชนะความถ่วงและเหาะ
ไปในท้องฟ้าได้ แต่ก็ยังตกเป็นทาสของเครื่องอยู่
คือ เครื่องยนต์ไปเมื่อใด ความถ่วงจะกำเริบขึ้นและ
ดึงเครื่องบินให้ตกลงมาสู่พื้นดินอีก. เหตุนี้ ใน
การปลัดคิวออกจากอำนาจวัตถุ ท่านโยคีจึงได้
อาศัยจิตเป็นเกณฑ์อุปกรณ์เต็มไป เพื่อจะไม่เปิด
โอกาสให้แก่อำนาจวัตถุที่จะกำเริบขึ้นได้อีก.

จะเป็นอย่างไรก็ตาม ขอย้อนกล่าวถึงวิถีที่ท่าน
โยคีอาศัยเพื่อกำจัดเสียซึ่งความถ่วงดังกล่าวนี้ คือ
ครั้งแรกท่านโยคีตั้งตั้งขมดงที่ความดัมพันธ์ระหว่าง

อากาศกับกาย. เมื่อใดที่ตั้งยมนตงณที่นั้นแล้ว ก็
 แปลว่า อากาศซึ่งห่อหุ้มร่างกายไว้ ตกอยู่ในการ
 มังคัมบัญชาของท่าน. ท่านจึงดำริว่าภทที่จะแยกหรือ
 ถอนตัวออกจากอากาศ ซึ่งแพร่หดยอยู่ที่ตัวตกต-
 จักรวาทใดทันที. อากาศเป็นสื่อระหว่างตั้ง
 ของทั้งหดย มีหยา. กาสังจิตถอันตม เช่นวิตัม
 เป็นต้น ก็ยวณไปโดยทางอากาศ. ฉะนั้น เมื่อท่าน
 โยคีแยกตัวออกจากอากาศใดแล้ว ผลที่จะเกิดขึ้น
 แทน คือร่างกายของท่าน ย่อมพเนไปจากตอกที่จะ
 เชื่อมกายไว้กับวัตถุอื่น ๆ.

อีกประการหนึ่ง เมื่อท่านตั้งยมนตงที่ความ
 ตัมพันธ์ระหว่างอากาศกับกายแล้ว อานภาพแห่ง
 ตั้งยมนั้น จะเป็ตียนร่างกายให้เป็นดังที่มี ความ
 หนักเหมือนอากาศนั่นเอง นั่นคือ ร่างกายของ
 ท่านเบาขึ้นเหมือนอากาศ จึงดำริว่าภทที่จะตอยอยู่
 และเหาะไปในท้องฟ้าได้โดยสะดวก. ไซ้แต่ท่าน

ศตยบาท กถำด้วยวิภูคิหรืออิทธิบาท ๕๑๘

เนื่องจากร่างกายในขณะนั้นเบาเหมือนอากาศ จึง
สามารถที่จะเดินไปบนน้ำได้อีกด้วยเหมือนกัน.

อนึ่ง ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ท่านสามารถที่
จะแยกตัวออกจากอากาศที่ห่อหุ้มกายของท่านไว้ได้.
สมรรถภาพดังนี้ บ่งไปถึงอิทธิบาทอีกประการหนึ่ง
กล่าวคือ ไฟไม่สามารรถจะให้ร่างกายของท่าน
โยคี ถ้าท่านประสงค์จะไม่ให้ไหม้ ทั้งนี้เนื่องจาก
ความร้อนขาดทางเดินคืออากาศ ซึ่งท่านโยคีได้
แยกออกจากตัวท่านเรียบร้อยแล้ว.

ฉะนั้น เมื่อรวบรวมบรรดากระแสความตงแดง
จึงเป็นอันได้ความว่า กวอดึงตั้งยมลงที่ความสัมพันธ์
ระหว่างอากาศกับกาย จะอำนวยอิทธิบาทแต่อย่าง
เดียว คือการเหาะไปในท้องฟ้าได้เท่านั้นหาไม่ ยัง
อำนวยอิทธิบาทอีก ๒ ประการ คือการเดินไปบนน้ำ

กับการตัดสัณไฟ ไม่ให้ไฟไหม้ร่างกายของท่าน^๕.

อากัษยกระแด้ความดังไค้ก่ด่าวมาแด้เว้เหล่าน^๕ พอ
 ที่จะเห็นได้ว่่า ดั่งยมมีด้มรรกภาพออย่างใหญ่หดวง
 ที่จะบั้นดาดให้เก้ดอชชบาชได้ให้ลายประการ. แด้ว่่า
 อชชบาชเหล่าน^๕ มิได้เป็นไปเพ้อจะกำจัดเดี้ยซึ่ง
 ความมีคมนตรี ซึ่งปกคตมญานรด้มีของเรอไว้ มิ
 ให้ต้องเล็งออกมออย่างรังโรจน. ความจรง อดุ
 ประดงคของท่านโยค มีชอการแด้งหาอชชบาช ค้อ
 ว่่าท่านมิได้ผกให้คดั่งยม เพ้อจะชอชานาจดังยมเป็น
 ด้อที่จะนาลไปด้อชชบาช. ความม่งหมายของท่านมออยู่
 เพ้อจว่า อากัษยดังยมเป็นเครื่องมอ ท่านจะประการ

* ตามที่เรอเข้าใจกันว่่า คับพชไฟ แด้ความจรง ๓เท้นมิได้หมาย
 ด้งั้น ค้อ พชไฟค้อความร้อนบ้งมออยู่ตามเคม แด้ท่านได้ค้ดส้อ.
 ของพชไฟระวางตัวท่านค้บไฟเสือบ. ส่วนการปราบลอนหรือค้บพช
 ไฟนั้น หมายด้งการค้บพชไฟโดยตรง มิได้หมายด้งการค้ดส้อ
 การค้บพชไฟ ท่านจะทำได้ในเม้อท่านมอชชบาชเท้นอชชคต. (ขอ
 ให้คู้สูตร ๔๓ ในบทนี้ หรือคู้หน้า ๓๘๗ ด้งแด้ข้อ ๖-๗-๘).

เดี่ยว ซึ่ง เครื่อง ปก บัด ญาณ ของ ท่าน ให้ หมก ดั้น ไป.
อิทธิบาทเป็นเพียงอำนาจเกินความจำเป็น คือผล
ชดเชยเท่านั้นเอง. ฉะนั้น เพื่อจะมีให้ท่านโยคีหัด
ของอยู่ในอิทธิบาท โดยดำกัณษิตเอาว่า อิทธิบาท
นั้นแหละเป็นที่มุ่งหมายของตั้งยม ท่านปตัญชติ จึง
ได้แนะนำวิธีตั้งตั้งยมชนิดที่ตามมากรกัจจัดเดี่ยวซึ่งปวง
อัญญาณไว้มั่งคั่งไปนี้ คือ :-

สูตร :- พหิวคตูปีตา วุฏคทิว มหาวิทเทหา.

ทตฺร ปุรงคภาวณนทษยะ [๔๒]

คำแปล :- พุคตติภายนอกษะนิตทไม่สมมุติตั้งขึ้น
(ได้แก่) มหาวิทเทหา. แต่่นั้น (ยอม
บังเกิด) ความเสื่อมแห่งเครื่องห่อหุ้ม
ความสว่าง.

คำอธิบาย :- พุคตติการของจิตต์ ซึ่งเกิดมีขึ้น
เพราะตั้งยม มีอยู่ ๒ ประการ คือ พุคตติภายใน
ภาย กับ พุคตติภายนอกภาย. หมายความว่า ถ้า

ท่านโยคีที่ตั้งตั้งยมลงในสิ่งซึ่งตั้งอยู่ภายในกาย เช่น
 สระคือ, กณฐูป, ดวงหทัยเป็นต้น. ก็แปลว่า พุทธคิ-
 การของจิตตที่เกิดมชนแดนนี้ นับเป็นพุทธคิการ
 จำกตั้งอยู่ภายในร่างกาย. แต่ทว่า ถ้าท่านตั้งตั้งยม
 ลงในสิ่งทังตั้งอยู่ภายนอกในร่างกาย เช่น ดาวเหนือ,
 พระจันทร์เป็นต้น ก็เป็นอันว่า พุทธคิการที่จะเกิด
 ชนแดนนี้ ได้แก่ พุทธคิการภายนอกร่างกาย.

อนึ่ง, นอกจากการเนงพุทธคิการของจิตต
 โดยอาศัยที่คังหรือเพ่งแห่งสิ่งยมเป็นสมาธิฐานแล้ว
 พุทธคิการของจิตต ก็ยังได้แยกถือออกเป็น ๒ ฝ่ายอีก
 ทงนดวยอาศัยหลักธารณาเป็นเกณฑ์. กต่างคือ
 เทศะที่ท่านโยคีจะตั้งตั้งยมมน ท่านอาจจะตั้งมมุคิชน
 เองก็ได้ หรือเป็นเทศะที่จิตตดำเนินไปเองโดยธรรม-
 ชาติ คือโดยท่านมิค้องตั้งมมุคิชนแม้แต่ประการใด.
 เช่นตัวอย่าง ครั้งแรกเมื่อเราพยายามตั้งตั้งยมลงที่
 ดอกบัวต่าง ๆ เราก็ตั้งมมุคิรูปดอกบัวขึ้น และตั้ง

ด้วยนพฤตติการนอกรายชชนิด ออกถปีต คือที่มี
ได้ถูกดมมุตีขึ้นนั้น ได้แก้มหาวิเทหา แปลว่า
พฤตติการนอกรายชชนิดที่ประเดริฐูไปกว่า วิเทหา.

เมื่อมหาวิเทหาได้เกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นอันว่า จิตต์
ของท่านโยคี ได้ระว่างกายไปสู่เทศะอันตั้งอยู่นอก
เหนือไปกว่าร่างกายทั้งนั้น. เมื่อเป็นดังนี้ ก็แปลว่า
ทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ ปรคัตย ซึ่งเห็นเหตุให้เกิดร่างกาย
นั้น ย่อมหมดสิ้นไปโดยไม่มีเหตุแม่แทนอยหิง.
ตอนนั้น ท่านโยคีทำการระทั้งความมัตมนทอันธการ
แห่งอัญญาณ แล้วแต่ดำรงอยู่ในความว่างได้
รุ่งโรจน์แห่งญาณ หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า
อาคัยมหาวิเทหาดังยมเป็นทางนำ ท่านโยคี ย่อมระ
ทั้งความมัตมนท ซึ่ง ห่อหุ้มญาณรัสมิ ของท่านไว้
แล้วก้าวไปและ ดำรงอยู่ในความรุ่งโรจน์แห่งญาณ
ก็ได้.

ดังที่ห่อหุ้มญาณไว้นั้น ได้แก้ก็เด็ด, กรรมและ

วบาล. ผู้ใดถูกละเลด ธรรมและวบาล ปกคดุมหรีอ
หือหืออยู่ เขาผู้นั้นยอมคคอยู่ในความมิดมณฑแห่ง
อัญญาณ ก็อว่า ญาณรดีมีของเขา ไม่ด่ามารด
จะดองแดงออลมา ดั่งพระอาทศย์ที่ถูกลเมฆปกคดุม
ไว้มิให้ดองแดง นันใดกั้นนั้น.

เพราะฉะนั้น จึงพอกจะเห็นไควา เมือท่านโยค
บรรดถึงมหาวิทหตั้งขมไคเดง เครื่องหือหือหือ
เครื่องปกบิตชคขวงแห่งญาณ ก็อละเลด ธรรมและ
วบาล ก็เลื่อมทรามลงทันทึ และความรุ่งเรือง
แห่งญาณ ก็จะต้องแดงแจ่มแจ้งปรากฏขึ้นแทน.
เหตุนี้แหละ ท่านจึงกถาวไว้ว่า ดนมหาวิททานัน
ยอมเกิดความเดื่อมแห่งเครื่องปกบิตญาณดง โดย
ทำให้ความรุ่งโรจน์แห่งญาณ ดองแดงรุ่งโรจน์ขึ้น
ทุก ๆ ขณะ เป็นปฏิโดมผล.

การ ก่าจัดเดี่ยซึ่งกิเลด ธรรมและวบาล อัน
เป็นเดีมือนอย่างเครื่องปกบิตญาณรดีมีดั่งกถาวมานัน

ยอมเป็นบันไดในการก้าวไปสู่โลกุตระธรรมชั้นหนึ่ง.
นอกจากบันไดชั้นนี้แล้ว ยังมีบันไดอยู่อีกชั้นหนึ่ง
ซึ่งท่านโยคีจะต้องก้าวขึ้นไปเหมือนกัน จึงจะบรรลุดุ
ถึงโลกุตระเขตต์ได้โดยสะดวก. บันไดชั้นนี้ ได้แก่
การชะระภูคทั้งหลาย.

ขออธิบายให้ความหมายกระชับยิ่งขึ้นอีกเล็กน้อย
เครื่องขัดขวาง ซึ่งห้ามบุคคลมุ่งใจก้าวไปสู่โลกุตระ
ธรรมนั้น มีอยู่ ๒ ประการ คือ เครื่องขัดขวางที่
ตัวเราเองเป็นต้นเหตุ ๑. กับเครื่องขัดขวางซึ่งอาศัย
โลกภายนอกเป็นต้นเหตุ ๑. เครื่องขัดขวางซึ่ง
อาศัยตัวเราเองเป็นต้นเหตุ บ้างถึงก็เกิด กรรมและ
วิบาก. วิชการที่จะประหารเสียซึ่งเครื่องขัดขวาง
ประเภทนี้ ท่านได้กล่าวไว้แล้วในสูตรที่แต่มา.
ส่วนเครื่องขัดขวางประเภทที่ ๒ อันมีต้นเหตุจาก
โลกภายนอกนั้นคือธาตุ ๕ และมีต้นเหตุประการหนึ่ง

ว่า ภูต^๕ ๕^๕ ทงหนักเพราะโตกก็คือประชุมแห่งชาตุหรือ
ภูตทง ๕^๕ นเอง. ๕^๕ ๕^๕ ในสูตรต่อไป ท่านปตัญชติ
จึงได้แนะนำวิธีที่จะช่วยให้ท่านโยคีบังคับอำนาจแห่ง
ภูต ๕^๕ ไว้ในกำมือของท่าน คือ:—

สูตร:— สกล-สวรูป-สขุม-อนวย-อรุณตตฺว-
สยามาท ภูตชยะ [๕๓]

คำแปล:— จากสังขมในสกลภาวะ, สรูปภาวะ,
สขุมภาวะ, อนวยภาวะ, อนุอรุณภาวะ
(บ่อเกิด) ภาวะระนะภูต.

คำอธิบาย:— การได้ชัยชนะต่อดังใดสิ่งหนึ่งก็ตาม
ย่อมหมายความว่า การได้ชัยชนะต่อภาวะของสิ่ง
นั้น. สิ่งนั้นดำรงอยู่ในภาวะใดก็ตาม ภาวะนั้น จะ
ต้องตกอยู่ในการบังคับบัญชาของผู้ชนะ นี้แหละ
คือลักษณะแห่งการได้ชัยชนะ. แม้การได้ชัยชนะ
ในทางการสงคราม ก็ห้ามให้ตกเกณฑ์ใดแตกแยก

ออกไปจากกฎเกณฑ์ตั้งว่าไม่. ฝ่ายโยคีสามารถที่
จะบังคับภาวะของอีกฝ่ายหนึ่งคือปรบักษ์ ให้ดำเนิน
ไปตามความประสงค์ของคนทุกประการได้แต่ก็
แปลว่า ฝ่ายนั้นคือฝ่ายชนะ.

เมื่อลักษณะแห่งการชนะมีอยู่ดังนี้ ก็แปลว่า
การชนะซึ่งเบญจภุตได้แก่ปถวี, อวโป, เตโช, พายุ
และอากาศนั้น จึงเป็นอันหมายถึงการชนะ ซึ่ง
ภาวะของเบญจภุตนั้นโดยตรง นั่นคือ ปัญหาที่ว่า
จะชนะภุต จึงมีอันพึงตั้งไปกับปัญหาที่ว่า จะ
ชนะภาวะแห่งเบญจภุตอันหนึ่ง ฉะนั้น จึงเป็น
การจำเป็นอย่างหนึ่ง ที่จะครองรัจกภาวะแห่งเบญจภุต
อย่างถาวรเดี่ยก่อน จึงจะชนะมันได้เป็นอย่างดีใน
ขั้นต่อไป.

ถ้าจะพิจารณาดูอย่างละเอียดระเอียดแล้ว จะ
ปรากฏว่า ภาวะแห่งเบญจภุตพร้อมทั้งทุก ๆ สิ่ง ซึ่งนับ
ว่าเป็นประชุมแห่งเบญจภุต มีอยู่เพียง ๕ ประการ คือ

๑. คำรงอยู่ใญ่สฤถภวะหรือคหเป็นสฤถ ซึ่งได้แก่อฤถรูปหรือรูปหยบ ที่เรำเห็นได้ด้วยตำหรือเป็นวิถียแห่งอินทริย.

๒. คำรงอยู่ใญ่สรูปภวะ หมำยคหควำมว่ำ มีรูปณะเพำะคน. เช่น คันไม้ ย่อมมีรูปณะเพำะ ซึ่งเป็นรูปษะนคคิแยกคันไม้ออกจำกคิ่งอื่น ๆ. หรือจะกถำวอื่กนัยหนึ่ง หมำยคหควำมถึงคิ่งณะพิเคษหรือรูปพิเคษ ซึ่งเรำองคัยเป็นมำคฐำนใญ่คหหำคหควำมเขำใจว่ำ คิ่งนั้นคืออะไรได้.

๓. คำรงอยู่ใญ่สขุมภวะ ซึ่งได้แก่อฤถรูป อันประกอบขึ้นด้วยปรหมำณคิ่งมำก๕ (หน้ำ๔๓๐) เป็นรูปทหำเป็นวิถียแห่งอินทริยโดยประกำรใด ๆ ไม้.

๔. คำรงอยู่ใญ่อันวภวะ คือว่ำ คำรงอยู่ใญ่ภวะต่ง ๆ ซึ่งเกียวพินก้นกับรูปของคนเองอยู่. เช่น คณตมบคิ กิริยำเป็นคณ. บรรดาคิ่งท่งหตยทุก ๆ คิ่ง ย่อมประกอบขึ้นด้วยคณไม้มำกก็น้อย

แต่ทั้งนี้ก็มีกิริยาประจำอยู่ในตัวด้วย. ดึงไต่ที่ดำรงอยู่
โดยปราศจากเดี่ย ซึ่งคุณและ กิริยา ดึงนั้นห้าม
ปรากฏอยู่ในโลกไม่. ทุก ๆ ดึงจำเป็นที่จะต้อง
สัมพันธ์กับคุณและกิริยาอยู่เสมอ จึงจะดำรงอยู่
ได้. เหตุฉะนั้น ความดำรงอยู่ในคุณและกิริยา จึง
นับว่าเป็นภาวะของวัตถุชนิดหนึ่ง.

เช่นตัวอย่างหนึ่งนับว่าเป็นวัตถุชนิดหนึ่ง. ดึง
ที่เราถืออกนั้นเป็นหนึ่ง ดึงนั้นจะต้องมีคุณสัมพันธ์บาง
อย่าง คือ ความเหนียว ความปราศจากดีเป็นต้น.
มีหน้า ยังต้องมีกิริยาบางอย่างประจำอยู่ในตัวอีก
ด้วย. กตาดคือ การหดงอ การถือเอาอากาศของ
ภาชนะที่ทรงน้ำไว้ เช่น เมื่ออยู่ในแก้วรูปร่างก็เบน
ไปตามรูปของแก้วเป็นต้น. ถ้าหากเราตัดคุณและ
กิริยาเหล่านี้ออกจากน้ำเดี่ย ก็เป็นอันว่า ไม่มี

* คำว่าอนุยะ แปลว่า ความสัมพันธ์ จึงหมายถึงภาวะที่สัมพันธ์
อันอยู่ต่อกัน นั่นได้แก่คุณภาพและกิริยาภาพดังนี้.

มาตรฐานอันใดที่จะชี้ให้เห็นได้ว่า ดั่งนั้นคือนา. คือ
อย่างอื่น ย่อมเป็นพระยานชนชนหนักกว่า การที่
ดังใดดังหนึ่งจะทรงตัวให้ปรากฏประจักษ์ชนใดนั้น ก็
โดยอาศัยคุณและกริยาเป็นเครื่องตีพิมพ์หรือกำกับ.
นั่นคือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ทุก ๆ ดั่ง จำเป็นที่
จะต้องดำรงอยู่โดยเกี่ยวสัมพันธ์กันกับคุณและกริยา
จึงจะเป็นอยู่หรือมีอยู่ได้ มิฉะนั้น ก็จะเป็นอยู่และมี
อยู่ไม่ได้. เหตุนี้ ความดำรงอยู่ของคุณและกริยา
ดังกล่าวมานี้ จึงนับว่าเป็นภาวะของวัตถุหรือสิ่ง
ของชนิดหนึ่ง ซึ่งงานได้บัญญัติศัพท์ไว้ว่า อนุย-
ภาวะ ดังน.

๕. ดำรงอยู่ใน อรรถภาวะ หรือภาวะที่บังถึง
อรรถ. หมายความว่า ทุก ๆ สิ่ง ย่อมมีความ
หมายอยู่บางอย่าง. เราเข้าใจได้หรือมีได้ก็ตั้งแต่
แต่ แต่ตั้งนั้น จะต้องมีความหมาย ถึงมิใช่สำหรับ
เรา ก็สำหรับคนอื่น. เหตุนี้ ทุก ๆ สิ่ง ย่อม

ดำรงอยู่ในความหมายบางอย่าง ความดำรงอยู่ใน
อรรถกถา ท่านจึงตั้งศัพท์บัญญัติไว้ว่า “อรรถภาวะ”

เนื่องจากภาวะของบรรดาตั้งทั้งหทัยหรือภูต
ทั้งหทัย มีอยู่ ๕ ประการ คือ รูปสถูล, รูปพิเศษ,
รูปสุขุม, คุณกิริยาและอรรถ. ฉะนั้น การชะนะภูต
จึงหมายถึงการบังคับภาวะ ๕ นั้น ให้ดำเนินไปตาม
ความประสงค์ของเรา. การที่จะกระทำเช่นนั้นได้ ก็
โดยอาศัยตั้งยมเป็นเครื่องอุปกรรม กล่าวคือ ท่าน
โยคีตั้งตั้งยมลงในรูปสถูล, รูปพิเศษ, รูปสุขุม,
คุณกิริยาและอรรถของภูตใดใดเมื่อใด ภาวะนั้น ๆ
จะดำเนินไปตามความประสงค์ของท่านโยคีเมื่อนั้น
ผลก็คือ ภูตทั้ง ๕ พร้อมทั้งบรรดาตั้งซึ่งเป็นประมอด
แห่งภูตทั้งหทัยเหล่านี้ จะตกอยู่ในการบังคับบัญชา
และในกำมือของท่านโยคีเท่านั้นไป. หรือกล่าวอีก
นัยหนึ่ง ก็แปลว่า ท่านโยคีผู้ดำมารตตั้งตั้งยมลงใน
รูปสถูล, รูปพิเศษ, รูปสุขุม, คุณกิริยาและอรรถของ

ภุคได้ ย่อมได้ชัยชนะภุคทั้งหลายโดยประการ
ทั้งปวงเป็นแน่แท้.

เมื่อท่านได้ชัยชนะภุคทั้งหลายเหล่านี้แล้ว ก็
หมายความว่า ท่านเกิดมีอำนาจเหนือภุคและสิ่งที
ประกอบด้วยภุคทันที. ดังท่านปตัญชติ ได้ชี้แจงไว้
อย่างชัดเจนในเนื้อสุตตรต่อไปนี้ คือ :-

สุตตร :- ตโต นิมาตีปราชูรภาจะ กายสม-
ปตฺ ตทชฺชวามนภิสวตฺตฺส [๔๔]

คำแปล :- แต่นั้น (ย่อมมี) ความเกิดแห่งอิทธิ-
บาท อันมีอณิมะ เป็นอาทิ กายสมบัติ
และความไม่ทรนทานด้วยธรรมแห่งภุค
นั้น ๆ.

คำอธิบาย :- เมื่อภุคทั้งหลายตกอยู่ในกำมือของ
ท่านโยคีแล้ว ก็เป็นอันว่า ท่านย่อมเกิดมีสัมมรรคภาพ
ในอันที่จะบังคับให้ภุคกับโภคิกเหล่านั้น ดำเนินไป
ตามความประสงค์ของท่านได้. นั่นคือหมายความว่า

ว่า ท่านเกิดมี อธิบาท ขึ้นเหนือภุตตะโรติก
ทั้งหลาย. อธิบาทเหนือภุตตะโรติกนั้น มีอยู่ ๘
ประการ คือ อนินา, ฉินา เป็นต้น. ซึ่งข้าพเจ้าได้
กล่าวมาแล้วในตอนคำอธิบายแห่งเนอดูร์ที่ ๖ บาท
ที่ ๓. (ดูหน้า ๓๘๖) จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวซ้ำ
อีกครึ่งหนึ่ง.

อนึ่ง, การมีอธิบาทเหนือภุตทั้งหลายนั้น ย่อม
บังไปถึงอธิบาทข้อหนึ่ง คือ ภุตทุก ๆ ประการ
ไม่ตามรรถที่จะ ทรมาณ ท่านโยคีได้ และทั้งท่าน
สามารถที่จะบังคับร่างกายของท่านไม่ หนักเป็นเหยื่อ
แห่งอำนาจของภุตด้วย. เช่น อำนาจแห่งเศษธาตุ
ประการหนึ่ง คือการไหม้. ท่านโยคีสามารถที่จะ
บังคับไฟไม่ให้ไฟไหม้ร่างกายได้. ในทำนองนี้ ท่าน
สามารถบังคับน้ำไม่ให้เปียกหรือทำร้ายร่างกายของ
ท่านได้. คือว่า อาศัยอธิบาทเหนือภุตตะโรติก
ท่านสามารถที่จะ บังคับภุตตะโรติกทั้งหลายนั้น ๆ

ไม่ให้ทรมาณแะทำร้ายร่างกายของท่านได้โดยง่าย.

นอกจากอทธิขยาททั้ง ๒ ประการนั้นแะแล้ว ท่านยัง
มีอทธิขยาทอีกประการหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากการชนะ
ภูตอกเหมือนกัน. กถางคือ ตอนหนท่านประกอบไป
ด้วย กายสมบติ ทุกประการ. ทงหนเนื่องจากกายคือ
ประชุมแห่งภูต ๕. ฉะนั้น เมื่อภูตทงหตายเหตาทน
ตกอยู่ใบบังคับบัญชาของท่านโยคแล้วโดยประการ
ทงปอง ก็แปลว่า ทงนสามารถที่จะบังคับให้บรรดา
ตัมบติแห่งภูตนั้น ๆ ปรากฏประจักษ์ชนทางร่าง
กาย. เมื่อตัมบติแห่งภูต ได้ปรากฏประจักษ์
ชนทางร่างกายแะแล้ว ก็หมอนวง ตามเกิดมีกาย-
ตัมบติชนทงท.

ปัญหาจึงมีอยู่ว่า กายตัมบติหน ได้แก่อะไร
เด้า? ท่านปคัญชติ ได้เฉลยคำคอบแห่งปัญหาชน
ไว้ในสูตรตงค่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— รูป-ลาภณฺย-พล-วชฺรลํหนนฺทฺวานิ
 กายสมฺปตฺ [๔๕]

คำแปล:— กายสมบัติ คือรูป (ความงาม) ลาภณฺย,
 พลและการจับกุมวชิระ (อสนี).

คำอธิบาย:— กายสมบัติ ได้แก่สมบัติดังต่อไปนี้
 เหล่านี้ คือ:—

๑. รูป — แปลว่า ความงาม หมายถึงรูปร่าง
 ดึงดูด.

๒. ลาภณฺย — แปลว่า กานค หรือ ครี ตาม
 ภาษาขรรพมค หมายถึง วิชา.

๓. พล — หมายถึง กำลังกาย.

๔. การจับกุมวชิระ — หมายถึง ดมรรคภาพ
 อย่างแข็งแรงของร่างกาย ถึงกับ แมื่คนี้ขนาด กั
 ก็ยังไม่ด้วามารถที่จะทำตายนงกายนหนได้.

เมื่อกำนโยคั ประกอบไปค้ด้วยกายสมบัตั ดึง
 กถำวามานแถง กำนจำเป็นอย่งย้ง ที่จะบงคบจิตคั

ใจไม่ให้ตกเป็นทาสอินทรีย์. มิฉะนั้นแล้ว อารมณ์
ต่าง ๆ จะนำท่านโยคีให้หลงทางผิด. ทั้งนี้เพราะว่า
กายสัมมัตถิมีได้บังถึงจิตตสัมมัตถิ. ฉะนั้น ถ้าจิต
ไม่อยู่ในการบังคับของตนเสียแล้ว กายสัมมัตถิจะ
กลับกลายเป็นที่น่าอันตรายอย่างยิ่ง. กายสัมมัตถิ
ของท่านโยคี ย่อมเป็นที่พอใจของพวกสัตว์.
ถ้าท่านไม่ระมัดระวังให้ดี อารมณ์ของท่าน จะ
ได้โอกาสลุกขึ้นมาทำลาย ซึ่งการบำเพ็ญโยคะเสียอย่าง
น่าสังเวช ดังที่เรเคยเห็นมาแต่ในประวัติโยคี
หลายองค์.

เหตุนี้ ท่านโยคีผู้ประกอบกายสัมมัตถิ จึง
จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องชนะอินทรีย์ โดยทำให้ตก
เป็นทาสของตน—มิใช่ตนเป็นทาสของอินทรีย์—ให้ได้.
ฉะนั้นแหละ ท่านปัทมขัติ จึงได้แนะนำวิธีแห่งการ
ชนะอินทรีย์ไว้ในบทสูตรต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— กุรฺหณ-สฺวรูป-อัสมีตา-อนฺวย-

อรุถฺวตฺตฺวสฺยามาทินฺทริยชฺชเย [๕๐]

คำแปล:— จากการสังขมในการรับ, สรูป, อัสมีตา,
อันวัย, และความมีอรรถ (ย่อมเกิด)
อินทริยชัย,

คำอธิบาย:— อังเมจ ในตอนสูตรสุดท้ายแห่ง
บทที่ ๒ ได้กล่าวมาแล้วว่า อภิชัยบริตยาหฺว ทาน
โยคสามารถที่จะบังคับอินทริยทั้งหลาย ให้ตกอยู่ใต
บังคับของคนใดคนหนึ่ง แต่เพื่อจะเข้าถึงความจำเป็น
แห่งการชนะอินทริยว่า มีความสำคัญในการบำเพ็ญ
โยคะชยเพียงใด ท่านจึงโดยอันกล่าวแนะนำถึงข้อ
อีกครึ่งหนึ่ง และทั้งได้แสดงถึงวิธีแห่งการชนะ
อินทริยไว้อีกประการหนึ่งด้วย.

กล่าวคือ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การชนะสิ่งใด
หรือผู้ใด ย่อมมิได้หมายถึงการขจัดเสียซึ่งความมี
ความเป็นของสิ่งนั้นหรือผู้นั้น ให้หมดสิ้นไปโดยไม่มี

เหตุอันหนึ่ง ครองกันข้าม การชยชนะ หมายถึง การบังคับให้ตั้งหน้าหรือผู้หนึ่งดำเนินไปตามความประสงค์ของเรา. อันผู้ชนะย่อมช่วยเหตุตั้งหรือผู้เขาชนะ ให้มีอยู่เป็นอยู่แฉะดำเนินไปอย่างรุ่งโรจน์.

—ไม่ได้หมายถึงการทำลายเสียซึ่งความรุ่งโรจน์ หากแต่เป็นการทะนุบำรุงให้ความรุ่งโรจน์นั้นทวีคูณยิ่งขึ้น.

การบังคับมีเงื่อนไขอยู่แต่ข้อเดียว คือ ความมี ความเป็น ความดำเนิน และความรุ่งโรจน์ของผู้ถูกระหระนั้น จำเป็นที่จะต้องเป็นไปตามความประสงค์ของผู้ชนะเท่านั้น. มีเหตุระคิดถกษณะแห่งชัยชนะที่แท้.

อาศัยข้อ แม้ข้อนี้เป็นมาตุฐาน เราจึงตีความหมายของคำว่า “อินทรีชยะ” ได้ทันทีว่า อินทรีชย หมายถึงการบังคับให้อินทรีทงหลายดำเนินไปตามความประสงค์ของท่านโยคี. ความหมายดังกล่าว จึงมุ่งไปถึงข้อที่ว่า โยคียอมไม่กำจัดกำลังของอินทรีทงหลาย ดังที่ชาวตะวันตกพรอมทงผู้

ยังหตงอยู่ในตะวันตก มักเข้าใจกันอยู่. ครองข้าม
 โยคีศักดิ์บัพหามารุงให้กำลังของอินทรีย์ ปรากฏ
 วิวัฒนาการอย่างรุ่งเรืองเท่าที่จะเป็นได้. แต่ท่านบังคับ
 กำลังนั้น ๆ ให้ดำเนินไปตามความประสงค์ของท่าน.
 ท่านไม่ปล่อยให้พลังไปตาม กระแส ของ อารมณ์
 ฆนิตที่อินทรีย์ต่าง ๆ จะรับเอาหรือปลุกให้เกิดขึ้น.
 ครองกันข้าม ท่านบังคับอินทรีย์อันมีสมรรถภาพ
 ให้ปรากฏขึ้นอย่างสมบูรณ์แล้ว. ปลุกหรือรับเอา
 อารมณ์ฆนิตที่จะช่วยอดุมคติของท่านให้เกิดเข้ามา
 ทุกที่ นั่นแหละคือประโยชน์อันใหญ่หลวง ที่เรา
 ดำเนินมารทหาได้จากคารชณะอินทรีย์.

อย่างไรก็ดี เนื่องจากการชะนะอินทรีย์ หมายถึง
 ถึงการบังคับอินทรีย์ ให้ดำเนินไปตามความประสงค์
 ของเรา ฉะนั้น เราจะต้องรู้เสียก่อนว่า ถ้าเรา
 ปล่อยให้อินทรีย์ทั้งหลายดำเนินไปเป็นอิสระแล้ว
 อินทรีย์นั้น ๆ จะดำเนินไปในทางไหน. ทั้งนี้เพราะ

เมื่อเรา^๑รู้จักทางดำเนินของอินทรีย์แล้วอย่างดี^๒ เราก็^๓
จะ^๔กนทางดำเนินนั้นไว้^๕ ไม่^๖ให้อินทรีย์ดำเนินไปตาม
ผล^๗ที่จะปรากฏขึ้น^๘แน่นอน^๙ คือ^{๑๐} เมื่ออินทรีย์ขาดทาง
ดำเนินเต็มดวง^{๑๑} จะ^{๑๒}หันกลับมาหาทางดำเนินใหม่^{๑๓}ต่อไป
อีก^{๑๔} เพราะว่า^{๑๕}คราบไค^{๑๖} ที่^{๑๗}เรายังดำรงอยู่ใน^{๑๘}โศกียภูมิ
อินทรีย์^{๑๙}จะต้องดำเนินไป^{๒๐}ใน^{๒๑}ทางใดทางหนึ่ง^{๒๒}โดย^{๒๓}แน่แท้^{๒๔}.
ฉะนั้น^{๒๕} เมื่อ^{๒๖}อินทรีย์ขาดทางดำเนิน^{๒๗}ครบ^{๒๘}กำลัง^{๒๙}ดวง^{๓๐} มัน
จะ^{๓๑}ต้องดำเนินไป^{๓๒}ตาม^{๓๓}ทาง^{๓๔}ที่^{๓๕}เราจะ^{๓๖}แนะนำ^{๓๗}ให้^{๓๘}ดำเนิน^{๓๙} ดัง
ว่า^{๔๐} เมื่อ^{๔๑}เรา^{๔๒}กน^{๔๓}ทาง^{๔๔}เดิน^{๔๕}เดิม^{๔๖}ของ^{๔๗}หน้า^{๔๘}เดิม^{๔๙} แล้ว^{๕๐}จะ^{๕๑}ขาด
ทาง^{๕๒}เดิน^{๕๓}ใหม่^{๕๔}ขึ้น^{๕๕} หน้า^{๕๖}จะ^{๕๗}ต้อง^{๕๘}ให้^{๕๙}ไป^{๖๐}ตาม^{๖๑}ทาง^{๖๒}เดิน^{๖๓}ใหม่^{๖๔}
นั้น^{๖๕}ที่^{๖๖}เดียว^{๖๗}.

ฉะนั้น^{๖๘} ในการ^{๖๙}ชนะ^{๗๐}อินทรีย์^{๗๑} ชั้น^{๗๒}แรก^{๗๓}ซึ่ง^{๗๔}เรา^{๗๕}ยึด^{๗๖}เอา
เป็น^{๗๗}ปทัชฐาน^{๗๘} คือ^{๗๙} ความ^{๘๐}รู้^{๘๑}ใน^{๘๒}ทาง^{๘๓}เดิน^{๘๔}เดิม^{๘๕}ของ^{๘๖}อินทรีย์^{๘๗}.
เมื่อ^{๘๘}พินิจ^{๘๙}พิจารณา^{๙๐}ให้^{๙๑}ดู^{๙๒}อย่าง^{๙๓}ละเอียด^{๙๔}ระ^{๙๕}เอียด^{๙๖}แล้ว^{๙๗} จะ^{๙๘}
ปรากฏ^{๙๙}ว่า^{๑๐๐} การ^{๑๐๑}ดำเนิน^{๑๐๒}ของ^{๑๐๓}อินทรีย์^{๑๐๔} ย่อม^{๑๐๕}ดำเนิน^{๑๐๖}ไป
เป็น^{๑๐๗}ชั้น^{๑๐๘} ๆ^{๑๐๙} ซึ่ง^{๑๑๐}รวม^{๑๑๑}กัน^{๑๑๒}มี^{๑๑๓}อยู่^{๑๑๔} ๕^{๑๑๕} ชั้น^{๑๑๖} คือ^{๑๑๗} :-

๑, การรับ — ครั้งแรกอินทรีย์จะตงรับเอาวิสัยหรืออารมณ์.

เมื่อรับเอาวิสัยหรืออารมณ์ที่อินทรีย์หามาได้หรือมาสัมผัสได้แล้ว หนต่อไปที่อินทรีย์จะดำเนินต่อไปแต่หน่ออีกก็คือ

๒. สรูป — หมายความว่า อารมณ์หรือวิสัยที่อินทรีย์ได้รับมานั้น ย่อมตงเปลี่ยนแปลงจิตใจหรือคนของเรา ให้ถือเอารูปของอารมณ์หรือวิสัยเป็นหน่อต่อไป เช่นตัวอย่าง สัมผัสว่า เราเห็นสัตว์คนหนึ่ง นั้นหมายความว่า จากอินทรีย์ ได้รับเอารูปารมณ์ ซึ่งมีการปรุงของสัตว์เป็นบ่อเกิด. ครั้นอินทรีย์ได้รับเอารูปารมณ์นั้นแล้ว จิตใจของเรา ก็เปลี่ยนแปลงไปตามรูปารมณ์นั้น ถึงกับอาจมีนาคให้เกิดกามารมณ์ขึ้นในใจก็เป็นได้. นั่นคือแต่ตงว่ารูปารมณ์ที่อินทรีย์รับเอามานั้น ได้ตงเปลี่ยนแปลงจิตใจของเราให้เดินไปตามกระแสแห่งรูปารมณ์นั้น ซึ่ง

หมายความว่า จิตต์ได้ระหังรูปหรือสัภาพเดิมของ
มัน แล้วถือเอารูปหรือสัภาพของอารมณ์แทน.

เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ชนต่อไปอีกก็คือ

๓. อัสมีตา — หมายความว่า จิตต์เกิดมีหัง-
การ มมังการ ชนในรูปารมณ์นั้น. ตอนนั้น จิตต์มี
ความรู้ตึกเกิดขึ้นว่า ฉันเป็นของเขา (อหังการ)
และเขาเป็นของฉัน (มมังการ). ความรู้ตึกเช่น
บ่งไปถึงข้อที่ว่า จิตต์ไม่ได้มารตึกจะถอนตัวออก
จากอำนาจอารมณ์นั้นได้. หรืออีกนัยหนึ่ง พฤติการ
ของจิตต์ในตอนนี้ ย่อมดำเนินไปตามพฤติการของ
อารมณ์นั้นอย่างสนิทสนมทีเดียว โดยสลับต่างทำตาย
เดี่ยวซึ่งเสัภาพของคนที่เคยมีอยู่แต่เดิมมา.

เมื่อประวัติการที่ได้สืบเนื่องมาแต่การรับเอาอา-
รมณ์ ได้ดำเนินไปถึงชนตาตบนแล้ว ชนต่อไปที่
ตั้งอยู่ถัดไปจากชนนอกนหกคือ

๑ คำอธิบายแห่งสูตรที่ ๖ บาทที่ ๒ (หน้า ๒๐๕)

๔. **อันวัย** — คือ บรรดาคุณกิริยาหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวดัมพันกันกับอารมณ์นั้น ย่อมปรากฏขึ้นในจิตทันที. อาทิเช่น เมื่อความรู้สึกที่ว่า ฉันเป็นของสัตว์นั้น และสัตว์นั้นเป็นของฉัน ได้เกิดขึ้นแล้ว ความปรารถนาในพฤติกรรมอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวดัมพันกันกับความรูสึก (อัสมีตา) นั้น เช่น การกอด, การจูบ, การดำรงชีวิตอยู่ด้วยกัน เป็นต้น ก็ย่อมเกิดขึ้นในใจด้วยทันที.

เมื่อพฤติกรรมของจิต ได้ขยายตัวออกไปตามคุณและกิริยาเหล่านั้นแล้ว ก็แปลว่า จิตได้เข้าถึงพฤติกรรมอันสุดท้าย ซึ่งได้แก่

๕. **ความมอรรถ** — กล่าวคือ จิตเห็นไปว่า บรรดากระแแต่อรรถประโยชน์แห่งชีวิต รวมอยู่ที่จุดคืออารมณ์นั้น. ถ้าชีวิตขาดอารมณ์นั้นเสีย ชีวิตนั้นจะคงงตายเบ็นดังไร้ดำระ นั่นคือ ตอนนั้น จิต

มองเห็นไปว่า อารมณนั้น ย่อมเต็มเปี่ยมไปด้วย
อรรถประโยชน์สำหรับตน.

เมื่อจิตต์เห็นอรรถประโยชน์ในโดกียารมณ ก็
หมายความว่า โลกุตตรกตัมเป็นดังที่ไร้ประโยชน์
สำหรับผู้นั้นโดยมิต้องสงสัย. เขาจึงถูกกระแด้
อารมณพัดห้วงเหินไกลออกไปจากโลกุตตรกตัมเมื่อ.
เหตุนี้แหละ เขาผู้นั้นจะคงกนทางดำเนิน ๕ ชั้นเหต
นเดี่ยว เขาจึงจะเข้าไปสู่โลกุตตรกตัมได้. อุปกรณ
ที่จะช่วยกนทางดำเนินแห่งประวัตการของอินทรีย์นั้น
ก็คือ สังขม นนเอง. กล่าวคือ ถ้าท่านโยคีสามารถ
ที่จะตั้งตั้งขมลงในถารับ อารมณ, ธรรม, อัสมิตา,
อินทรีย์และความมื่อรรถได้แล้ว ก็แปลว่า ทางดำเนิน
เหล่านี้ จะตกอยู่ใต้การบังคับของท่านโยคีอย่าง
สมบูรณ์. ประวัตการแห่งอินทรีย์และจิตต์ จึงจะไม่
สามารถที่จะดำเนินไปตามทางเดิม ๆ ได้อีก. เมื่อ
เป็นดังนี้แล้ว ก็เป็นอันว่า อินทรีย์ได้ตกอยู่ในถาร

บังคับบัญชาของท่านโยคีแล้วอย่างเด็ดขาด. ท่าน
ต้องการให้อินทรีย์ดำเนินไปทางไหน อินทรีย์จะต้อง
ดำเนินไปทางนั้น เหมือนดัชนีที่เดินตามเจ้าของไป
ฉะนั้น. ๕ เห็นพระยานให้เห็นชัดว่า ท่านเป็นผู้
ชนะอินทรีย์ทั้งหลายได้แล้ว.

เมื่อท่านได้ชนะอินทรีย์แล้วอย่างสมบูรณ์ สมรรถ
ภาพหรืออิทธิบาทอันใหญ่หลวง ที่จะปรากฏขึ้นใน
ท่านผู้เป็นโยคี ต่อจากนั้นมา มีอะไรบ้าง เราจะหา
พบในเนื้อสูตรดังต่อไปนี้ คือ:—

สูตร:— ทิโห มโนชวิตฺว วิกรณภาวะ

ปฺรชานชยสฺจ [๕๗]

คำแปล:— แท้ที่นี้ (ย่อมเกิด) ความเร็วเหมือน
จิตต์, วิกรณภาพและการชนะประธาน.

คำอธิบาย:— ครั้นท่านโยคี ได้มีชัยชนะอินทรีย์
ทั้งหลายแล้วอย่างสมบูรณ์ ก็เป็นอย่างดี แท้ที่นี้มา
การดำเนินแห่งบรรดาอินทรีย์ทั้งหลายหมด ย่อมเป็น

คติยบาท กล่าวด้วยวิภูติหรืออิทธิบาท ๕๓๘

ไปตามความประสงค์ของท่านโยคีผู้หนึ่งเป็นเกณฑ์.
อนึ่ง, ดังได้รูกนอยู่แต่ดวง อินทรีย์มีอยู่ ๒ ประเภท.
ประเภทหนึ่ง ได้แก่ญาณอินทรีย์ ๕ คือ จักขุ, โสตะ,
นาสะ, ชิวหาและมัตถ์. และอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่
กัมมอินทรีย์ ๕ คือ ปากพูด, มือ, เท้า, อวัยวะสืบพันธุ์
และทวาร. นั่นคือแสดงให้เห็นว่า ร่างกายนอก
ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งกัมมอินทรีย์ทั้งหลายนี้ หรือ
ร่างกายใน ซึ่งประกอบด้วยอินทรีย์ทั้ง ๕ ย่อม
ดำเนินไปตามอภิวาโสของท่านโยคี. ดังนั้นรูปภาพ
ที่จะครองอินทรีย์ให้ดำเนินไปตามความต้องการของ
ตน โดยมีให้ตกเป็นเหตุแห่งเหตุการณ์ภายนอก
อย่างอื่นใดอีกนั้น ย่อมบังอาจให้เกิดอิทธิบาท ๓
ประการขึ้น. กล่าวคือ:—

ประการที่ ๑ ความเร็วของร่างกายเหมือน
อย่างจิตต์: คือว่า จิตต์ดำเนินไปสู่ที่จุดหมายได้
อย่างรวดเร็วทันใด ร่างกายก็เป็นฉันทัน ดังสามารถที่

จะดำเนินไปสู่จุดหมายได้รวดเร็วทันใจ. ในทันใดที่
 ท่านโยคีนึกในใจว่า จะไปที่จุดหมายแห่งใดแห่ง
 หนึ่ง ร่างกายของท่านโยคี ก็จะต้องบรรดุดึงถึงจุด
 หมายนั้นพร้อม ๆ กับความนึกหมายของท่าน การ
 ที่ท่านกระทำเช่นนี้ได้ ก็มิเพศอยู่เพียงข้อเดียว กล่าว
 คือ ท่านได้ชะระนะกรรมนทรยแล้ว. การชะระนะย่อมมี
 ความหมายไปถึงการชะระนะคือเหตุการณทุก ๆ ประ
 การ จะมีคความหมายเพียงการชะระนะตัวเอง โดย
 ฉะเพาะมีต่ออย่างเดียวท่านนึกหาไม่. เช่นว่า เมื่อเรา
 ชะระนะสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ในกำมือของเราแล้ว มันแปลว่า
 สิ่งนั้นไม่ตำารกที่จะหลุดออกไปจากมือของเราได้
 แม้เหตุการณภายนอก ก็ยังไม่ตำารกที่จะแย่งชิง
 สิ่งนั้นออกไปจากอำนาจของเราได้เหมือนกัน. ทราบ
 ใดที่ยังมีหนทางที่เหตุการณอย่างอื่น ๆ อาจแย่ง
 ชิงเอาชัยชะระนะต่อสิ่งนั้นไปจากกำมือของเราได้ ทราบ
 นั้น สิ่งนั้นถึงจะตกอยู่ในกำมือของเราแล้วก็จริง

แต่ันบวำเรำจะได้เบ้นผู้ชนะโดยถ่มบรณแต่กัหำไม่
เพรำะวำ ย้งม้ช่งทงทที่เหตุกรณภำยนอกอจ
จะเทรำกช่งเขำมำบ้งค้บพฤคคภำกรณขงเรำได้อ้ก
ฉะนัณ ภำกรชนะอษนทฤษฎี จ้งหมำยถ้งผล๒ประภำกร
ค้อ ๑. ชนะศวอษนทฤษฎีโดยคตรง ก้บ ๒. ชนะศว
อษนทฤษฎีจำกภำกรถูกบ้งค้บโดยเหตุภำกรอษนทฤษฎี
อภำกเช้น กัดะเตะเตะ เป็นคณ

บคณ ภำกรที่ร่ำงภำยขงเรำ ไม่ด่ำมำรถถ้จะ
ค้ำเน้นไปถ้จุดหมำยอภำยวรดเร้วเดทนจ้เนน ก้
เพรำะม้เหตุอษนทฤษฎีค้อ ถ้งเนนวำ เรำเบ้นเจำขง
กมมษนทฤษฎีจ้จรงออยู่ แต่ถ้ว สดงมเบ้นเจำขงอเรำ
ม้ออยู่เพ่งนอหมำ ทงนเนนอจำกกมมษนทฤษฎีทงหตภำย
ย้งถูกกฏแห่งกาดะเตะเตะบ้งค้บออยู่ นนค้อ หมำย
วำ เรำจะได้เบ้นเจำขงกมมษนทฤษฎีโดยถ่มบรณภำย
ดษนทฤษฎีที่เกยฉนหำไม่ เหตุฉนถ้งเรำจะด่ำมำรถนำ
กมมษนทฤษฎีทงหตภำยไปถ้จุดหมำยได้ทนจ้จ้จรง แต่

เพราะถูกกาละณะและเทชะมังคัลป์ไว้ จึงไม่ดำมารถที่จะ
 ดำเนินไปตามประสงค์ได้. แต่ท่านโยคีผู้ใด ได้ชนะ
 อินทรีย์ทั้งหลายโดยสมบูรณ์อายุชาติที่แล้ว ก็มีนิ
 ทรีย์หรือญาณินทรีย์ของท่าน ย่อมไม่ดำเนินไปตาม
 กฎเกณฑ์แห่งกาละณะและเทชะ ชอบที่จะดำเนินไปตาม
 ความประสงค์ของตนเอง. อินทรีย์ทั้งหลายของ
 ท่าน ได้ข้ามพ้นไปจากอำนาจบังคับทุก ๆ ประการ
 แล้ว และคงอยู่ภายในองค์จำกัดแห่งความประสงค์
 ของท่านทุกเมื่อ. เหตุนี้ กาลณะและเทชะ ซึ่งนับว่า
 เป็นเครื่องขัดขวางไม่ให้นักมนนทรีย์ดำเนินไปได้ทันใจ
 นั้น จึงไม่ดำมารถที่บังคับกับกัมมินทรีย์ของท่านโยคี
 ผู้หนึ่งได้. นั่นคือ ร่างกายของท่าน ดำมารถที่จะดำเนิน
 ไปสู่ทุก ๆ สถานที่ ๆ ท่านประสงค์จะไป โดยมี
 ความรวดเร็วทันใจนึกเป็นเนื่องนิคย.

นี้แหละคืออิทธิบาท ซึ่งเกิดมีขึ้นเพราะการชนะ
 กัมมินทรีย์. ส่วนอิทธิบาทที่เกิดมีขึ้นจากการชนะ

ญาณินทร์^{๕๒} นั้น ก็คืออิทธิบาทประการที่ ๒ ซึ่งได้แก่
วิภคณา^{*} คำว่า วิภคณา^{๕๓} เป็นคำเฉพาะ
ฝ่ายโยคะ. หมายถึง สัมรรถภาพของญาณินทร์^{๕๒}
ทั้งหลายที่จะดำเนินไปหาวิสัย โดยมีพักต้องอาศัย
กายเป็นปทัฏฐฐาน.

กล่าวคือ ญาณินทร์^{๕๒}ของเรา ตามธรรมดา ไม่
สามารถที่จะรับเอาวิสัยได้ ได้โดยปราศจากร่างกาย.
อาทิเช่น จักขุ^{๕๔}ทริย^{๕๕} รับเอารูปโดยอาศัยเดินประ-
ค้ำ^{๕๖}ตาม^{๕๗}เข็ว^{๕๘}ของ^{๕๙}รับ^{๖๐}. ได้^{๖๑}คน^{๖๒}ทริย^{๖๓}ก็^{๖๔}เป็น^{๖๕}เช่น^{๖๖}เคย^{๖๗}จน^{๖๘} จำ
ต้อง^{๖๙}อาศัย^{๗๐}เดิน^{๗๑}ประค้ำ^{๗๒}ออก^{๗๓}ประการ^{๗๔}หนึ่ง^{๗๕} จึง^{๗๖}จะ^{๗๗}รับ^{๗๘}เอา
ได้^{๗๙}ยง^{๘๐}ได้^{๘๑} คิง^{๘๒}น^{๘๓}เป็น^{๘๔}อา^{๘๕}ท^{๘๖}. ได้^{๘๗}เดิน^{๘๘}ประค้ำ^{๘๙}ท^{๙๐}เห^{๙๑}ตาม^{๙๒} ด^{๙๓}วง
แ^{๙๔}ด^{๙๕}แ^{๙๖}ด^{๙๗}เป็น^{๙๘}ส^{๙๙}ว^{๑๐๐}น^{๑๐๑}ต^{๑๐๒}่าง^{๑๐๓} ๆ^{๑๐๔} ของ^{๑๐๕}ร^{๑๐๖}่าง^{๑๐๗}ก^{๑๐๘}าย^{๑๐๙}ท^{๑๑๐}ง^{๑๑๑}ด^{๑๑๒}ัน.^{๑๑๓} ฉ^{๑๑๔}น^{๑๑๕}น^{๑๑๖}
จึง^{๑๑๗}เป็น^{๑๑๘}พะ^{๑๑๙}ย^{๑๒๐}าน^{๑๒๑}ให้^{๑๒๒}เห็น^{๑๒๓}ว่า^{๑๒๔} ถ้า^{๑๒๕}ญาณ^{๑๒๖}ิน^{๑๒๗}ท^{๑๒๘}ริ^{๑๒๙}ย^{๑๓๐}ชา^{๑๓๑}ด^{๑๓๒}ร^{๑๓๓}่าง^{๑๓๔}ก^{๑๓๕}าย^{๑๓๖}
ได้^{๑๓๗}ย^{๑๓๘} ก็^{๑๓๙}ไม่^{๑๔๐}สามารถ^{๑๔๑}ที่^{๑๔๒}จะ^{๑๔๓}รับ^{๑๔๔}เอา^{๑๔๕}วิ^{๑๔๖}สัย^{๑๔๗}ได้^{๑๔๘}. น^{๑๔๙}ั้น^{๑๕๐}คือ

* วิ - แปลว่า ปราศจาก หมายถึง ปราศจากร่างกาย. ภคณา^{๕๓}
หมายถึง ความแพร่ไป. รวมกันได้ความว่า ความแพร่ไปของอิน-
ทริย^{๕๒} โดยปราศจากร่างกาย.

ญาณินทรีย์ จะดำเนินหน้าที่ได้ ก็โดยอาศัยร่างกาย เป็นเกณฑ์หรือปทัฏฐฐาน. แต่ทว่า ท่านผู้เป็นโยคี ผู้ระหระญาณินทรีย์แล้วโดยประการทั้งปวง ก็เป็นอันว่า ญาณินทรีย์ของท่าน ย่อมไม่ตองพึ่งแก่เหตุการณ์อย่างอื่นใด นอกจากความประสงค์ของท่านเอง. ฉะนั้น ในกรณีเดียวกันต่าง ๆ ญาณินทรีย์ของท่านโยคี จึงไม่ต้องอาศัยร่างกายเป็นปทัฏฐฐาน แม้แต่ประการใด. นั่นคือ โดยอาศัยการระหระญาณินทรีย์ ท่านโยคีเกิดมโนอิทธิบาทขึ้นอีกประการหนึ่ง คือสามารถใช้ญาณินทรีย์ทั้งห้า ย่นให้รับเอาวิสัยโดยดำฟังตนเอง คือโดยไม่ต้องอาศัยประสาทหรือร่างกายเป็นปทัฏฐฐานได้.

อนึ่ง, นอกจากอิทธิบาท ๒ ประการที่แจ้งมา การได้ขยชะระต่ออินทรีย์ ย่อมอำนวยอิทธิบาทอันใหญ่หลวงให้แก่ท่านโยคีอีกประการหนึ่ง. อิทธิบาทส่วนนี้ คือ ประการที่ ๓ ได้แก่

๓. การชนะประธาน. คำว่า ประธาน เป็นคำเฉพาะแห่งปรัชญาฝ่ายต่างขะ. ข้อความที่ว่าด้วยอุปคตการณ์แห่งโลก ดังที่นิกายปรัชญาฝ่ายโยคะนิยมอยู่นั้น. ย่อมตรงรอยกันกับมติฝ่ายต่างขะ. ยิ่งกว่านั้น ตามความเห็นของบางท่าน ปรัชญาฝ่ายโยคะ มีชื่ออีกประการหนึ่งว่า ต่างขะแพนทที่ถือถือศวร.* (แต่ศวรต่างขะ)

* ดังได้บรรยายมาแล้วในเล่มที่ ๑ (สตร ๒๓) ว่า การเพ่งถึงพระอิศวร ย่อมเป็นวิธีทางหนึ่งที่จะนำไปสู่สมาธิได้. แต่ว่า วิธีนี้ ดังที่ท่านปตัญชลีได้บัญญัติไว้ เป็นเพียงวิธีเลือกเท่านั้น ซึ่งปรากฏอยู่ในคำว่า "วา" (หรือ) ฉะนั้น จึงพอที่จะสันนิษฐานได้ว่า การเพ่งถึงพระอิศวร หากเป็นจริงก็เป็นตามมติฝ่ายโยคะไม่. แม้จะนั้น ข้อความเหล่านี้ ย่อมมุ่งไปถึงมติอีกประการหนึ่งว่า ท่านปตัญชลีหรือนิกายโยคะยอมรับว่ามีพระอิศวร. ข้อนี้แหละ เป็นข้อที่ต่างไปจากมติฝ่ายต่างขะ มติฝ่ายต่างขะยืนยันว่า อิศวรในฐานะเป็นผู้สร้างโลก ย่อมไม่มี เพราะพิสูจน์ไม่ได้ (ดูสาขขยสตร ๑-๒๒) แต่ว่า อิศวรตามลักษณะ ดังที่ท่านปตัญชลีบัญญัติไว้ นั้น มีหรือไม่มี ท่านกบิลผู้รังสฤษฎ์สาขขยะ มิได้กล่าวไว้อย่างเด็ดขาด. ข้อที่น่าสังเกตอยู่ในลักษณะแห่งอิศวร ตามมติฝ่ายโยคะ คือ อิศวรมิใช่ผู้สร้างโลก. ในที่นี้ ขอกล่าวเพิ่มเติมอีกข้อหนึ่งว่า ตามมติแห่ง

ขออธิบายโดยตั้งเขปนัยอีกสักหน่อย. ดังได้กล่าว
มาแล้ว บรรดาสิ่งทั้งหลายประชุมชนด้วยคุณแฉะ
กริยา. ฉะนั้น โลกก็คือประชุมแห่งคุณแฉะกริยานั้น
เอง. แต่ว่า บรรดาคุณแฉะกริยา เท่าที่มีอยู่ในโลกนี้
มีแดนเกิดเป็นคุณ ๓ ถ้าวคือ คุณที่ ๑ เป็นไปเพื่อ
ความรู้, ความสว่าง เป็นคน เป็นคนทำบ้นดวงให้เกิด
ความดี, ความดีนโยช. คุณภาพพระนิคได้แก่
ดีถวคุณ แต่ว่า เมื่อเราขาดความรู้ความสว่าง ก็
แปลว่า คุณภาพอีกประการหนึ่ง คืออัญญาณมีค-
มนท์ได้ปกคลุมจิตใจของเราไว้ นบ้นคุณภาพซึ่ง
เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์, ความเศร้า เป็นคน. คุณ-
ภาพพระนิคที่เป็นไปเพื่ออัญญาณ คือ ปกบัดความรู้
ได้แก่ตโมคุณ. แต่ว่า เนื่องจากเรามีดีถวคุณ ที่จะ
เบ็ดเผยความสว่างอยู่แต่ในดินดาน ไม่มากก่น้อย
ฉะนั้น ถึงอัญญาณหรือตโมคุณครอบงำจิตใจของ
เราไว้ก็จริง แต่เราก็ยังอดค้นหาความรู้อยู่เสมอ.

นั้นแหละแสดงให้เห็นว่า เรายังประกอบไปด้วยคุณ-
ภาพอีกประการหนึ่ง ซึ่งกระตุ้นเตือนให้เราดำเนิน
กิจการต่าง ๆ อยู่ คุณภาพชนิดนี้ ได้แก่ ไรโซคุณ.
โลกนี้คือประชุมแห่งคุณ ๓ ปราภฏอยู่เป็นดวงต่าง ๆ
คือ บางคนมีดีดคุณเป็นดวงมาก บางคนก็มี
ไรโซคุณเป็นดวงมาก และบางคนมีดีดคุณเป็นดวง
มาก. ครั้นเป็นอาทิ.

บัดนี้ โลกก็คือปริยายสัทธิชนิดหนึ่ง จึงเป็นอนันต์
ถึงภาวะของสหเจตม. อนึ่ง. สรรพตามมีอยู่ว่า
การณะกนฺสฺสหรือกนฺสฺส. ย่อมมีลักษณะอย่างเดียวก
กัน. ดังที่มีอยู่ในภาวะ. เมื่อปรากฏเป็นรูปร่างไป
อีกประการหนึ่ง เราถืออีกว่า ดังที่ได้ปรากฏชน
นั้น คือผลการณะนั่นเอง. เช่นทองดีมีกับกำไธทอง
มีคุณภาพอย่างเดียวกันก็จริง แต่รูปร่างต่างกัน. ใน
ทำนองนี้ การณะของโลกกับโลก ย่อมมีคุณภาพ
อย่างเดียวกัน แต่มีรูปลักษณะต่างกัน. กถาวคือ

ในโลก คุณ ๓ กระจัดกระจายอยู่โดยมีส่วนแตกต่างกัน
กัน. เหตุนี้ โลกจึงดำเนินไปได้. ถ้าโลกประกอบ
ไปด้วยคุณ ๓ โดยมีส่วนเท่า ๆ กัน ก็แปลว่า ทุก ๆ
คน, ทุก ๆ ด้ตัว, ทุก ๆ สิ่ง จะต้องดำรงอยู่ในระดับ
อันเดียวกัน. เมื่อกระนั้น ระเบียบแห่งความเป็นไป
ของโลก ดังที่เป็นมาจนบัดนี้ ก็จะต้องดับสูญหายไป
ทันที. ทุก ๆ คน จะต้องมีความรู้, ความโง่เขลา
เท่ากัน แะการกระทำดี ก็จะเป็นอย่างเดียวกัน.
แม้มนุษย์กับคนไม่ ก็จะต้องมีความแตกต่างกัน
ประการใดไม่. แต่ว่า ตามความจริง ส่วนต่าง ๆ
ของโลก ตั้งอยู่เป็นดวง ๆ ตามลำดับ. ฉะนั้น จึง
บางคนก็ดำรงตำแหน่งเป็นอาจารย์ บางคนก็ยอม
ตบเป็นศิษย์ ดังนี้เป็นอาทิ. เนื่องจากคุณ ๓ กระจัด
กระจายอยู่เป็นส่วนไม่เท่ากัน โลกจึงมีอยู่. แต่ว่า
เมื่อใดคุณ ๓ รวมกันเข้าเป็นส่วนเท่า ๆ กัน ก็แปลว่า
โลกดังที่ปรากฏอยู่ณบัดนี้ จะดับสูญหายไป ก็คือว่า

รูปปรากฏของโลกจะดับอันตรธานไป จะเหลืออยู่
 แต่คุณ ๓ โดยมีส่วนเท่า ๆ กัน. จึงกล่าวได้ทีเดียวว่า
 การมีส่วนไม่เท่ากันแห่งคุณ ๓ คือ ความปรากฏของ
 โลก ส่วนการมีส่วนเท่ากันแห่งคุณ ๓ คือ การดับ
 ไปสู่ที่มาหรือการณะของโลก. ฉะนั้น การณะของ
 โลก ซึ่งมีคาบัญญิตวา ประชาหรือประกฤติ จึง
 หมายถึงสัมมตหรือความดำรงอยู่แห่งคุณ ๓ โดยมี
 ส่วนเท่ากัน. นั่นแหละคือลักษณะแห่งประชาโดยย่อ.
 ท่านโยคีได้ ดำเนินชีวิตหรืออินทรีย์ได้ตัวอย่าง
 เต็มขาด ก็เป็นอย่างดี. อินทรีย์ไม่ตองเป็นไปตามกฎ
 เกณฑแห่งคุณ ๓. การที่อินทรีย์ทั้งหลาย ไม่เป็น
 ไปตามกฎเกณฑแห่งคุณ ๓ นั้น ย่อมมีความหมาย
 ระบายอยู่ในคำว่า ท่านโยคีนั่นเอง ก็ไม่ต้องดำเนิน
 ไปตามกฎเกณฑแห่งคุณ ๓ ด้วยเหมือนกัน. นั่นคือ
 ท่านได้ชนะอำนาจแห่งคุณ ๓ ด้วยการชนะอินทรีย์
 แล้ว คุณ ๓ จึงไม่ดำรงที่ จะแพร่ขานุภาพไปครอบ

จำอินทรีย์ของท่านโยคีได้อีก. คุณ ๓ จะอยู่ในภาวะ
ใดก็ตาม ย่อมตกอยู่ไต่บังคับของท่านโยคีดีน เนื่อง
จากภาวะเดิมของคุณ ๓ คือประธานหรือมูลเหตุ
แห่งใดกนเอง ฉะนั้น จึงหมายความว่า ด้วยการ
ชนะอินทรีย์ ท่านโยคีย่อมชนะซึ่งประธานอีกตอน
หนึ่งด้วยเหมือนกัน.

อิทธิบาท ๓ ประการนี้ คือ ความรู้ของร่าง
กายเต็มมือใจ ๑ จิตจรณภาพ ๑ และประธานชัย ๑
เมื่อรวมกันเข้า มีชื่อจากข้ออยู่อีกคำหนึ่ง ซึ่งนิภาษ
ฝ่ายโยคะได้นิยมใช้กันมา คือ มรูปรัตติทธิ.

การบรรลุถึงมรูปรัตติทธิ โดยอาศัยอินทรีย์ชัย
เป็นมูลกณียชน ยังได้อำนวยอิทธิบาทให้อีกประ
การหนึ่งด้วย ซึ่งตามภาษาแห่งโยคะมีศัพท์บัญญัติ
ไว้ว่า วิโสภาลีทธิ. ดักษณะแห่งวิโสภาลีทธิ ซึ่ง
เป็นชนที่ถดไปจากมรูปรัตติทธิ มีอยู่อย่างไบบ้าง
ท่านปคัญชิตได้ชี้แจงไว้ใหนเณอศุตรดังต่อไปนี้ คือ:-

สูตร :— สत्वปุรุชานุชตาชยาติมาตฺรสุย
 สรวภาวาทิษุจาทุตฺตวํ สรว-
 ชฺฌาตฺตวํ จ [๔๘]

คำแปล:— (เกิด) ความเป็นผู้ชยฐานอยู่ใน
 สรรพภาพทั้งหลาย และความเป็น
 สัพพัญญู ของความสำคัญผิดในพุทธิ
 กับบุรุษทุกประการ.

คำอธิบาย :— ในตอนคำอธิบายแห่งสูตรที่ ๓๔ บาท
 ที่ ๓ นพพ โลกถาวรวาแลวว่า ตมความจริง พุทธิ
 กับบุรุษ คงอยเป็นคณตฐาน คือเป็นคณตบัจจย.
 แต่ว่า เมื่อบัจจยทงนเข้ามาปะปนเป็นบัจจยเดยวกัน
 ไปเดย ก็แปลว่า โภคระย้อมเกิดซันทันที่ ซึ่เป็นเหตุ
 ทำให้เกิดผลชวอนรายแรงซันอ๊กประการหนึ่ง คือ
 ความช้อยอยู่ในโตกยขรรมของบุรุษ. ฉะนั้น ท่าน
 โยคีผู้ใด มีคความประดงกั้จะนำตนให้พ้นไปจาก

โตกยธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องตัดความ
ระคนปนกันระหว่างพุทฺธิกับบุรุษเดียวกัน.

บัดนี้ ถ้าเราพิจารณาพิณิจพิเคราะห์หัดลักษณะ
แห่งความระคนปะปนระหว่างพุทฺธิกับบุรุษแต่อย่าง
ใดถวญ จะเห็นได้ว่า การที่บุรุษจะทิ้งบริเวณของตน
แล้วเข้ามาปะปนกับพุทฺธนั้น ก็เพราะมีเหตุอยู่ข้อหนึ่ง
คือ บุรุษสำคัญผิดไปว่า พุทฺธิก็คือบุรุษนั่นเอง. จึง
ตั้งฐานะของตนเต็ม และเข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทฺธิ.
แต่ว่า เมื่อใด บุรุษดำหนักได้ว่า ตนมี ๒ พุทฺธิ คือ
เป็นดังที่ตั้งอยู่นอกเหนือไปจากพุทฺธิ ความสำคัญผิด
ที่ว่า บุรุษคือพุทฺธิ หรือ พุทฺธิคือบุรุษนั้น ก็จะพด้น
ดับสูญหายไปในทันที. แต่ถึงทีนั้นว่าเป็นอุปกรณใน
การกำจัดเสียซึ่งความสำคัญผิดนั้น ก็คือ ความมีชย

* คำเดิมใช้คำว่า อนนฺตธาขุยาติ ตามตัวแปลว่า ความรู้อย่างอื่น
หมายความว่า ความรู้ที่ผิดไปจากความจริงและเข้าใจเป็นอย่างอื่น
ไป เช่น เห็นงู แต่เข้าใจเอาว่า เป็นเข็อก ดังนี้เป็นอาทิ. จึงหมายถึง
ความเข้าใจผิดหรือความสำคัญผิด.